

**ГО «МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЦЕНТР
РАЗВИТИЯ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»**

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ «ИНТЕРНАУКА»

Сборник тезисов научных трудов

**V МЕЖДУНАРОДНАЯ
НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ:
«НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ:
ПАРАДИГМА ИННОВАЦИОННОГО
РАЗВИТИЯ»**

«28» декабря 2020

**Прага, Чехия
2020**

**ГО «МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЦЕНТР
РАЗВИТИЯ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»**

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ «ИНТЕРНАУКА»

Сборник тезисов научных трудов

V МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ:

**«НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ:
ПАРАДИГМА ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ»**

«28» декабря 2020

Збірник тез наукових праць

V МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ:

**«НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ:
ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ»**

«28» грудня 2020

Abstracts of scientific papers

V INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE:

**«SCIENTIFIC RESEARCH: THE PARADIGM
OF INNOVATIVE DEVELOPMENT»**

December 28, 2020

**Прага, Чехия
2020**

ББК 20
УДК 001
НЗ45

НЗ45 Научные исследования: парадигма инновационного развития: сборник тезисов научных трудов V Международной научной конференции (Прага, Чехия, «28» декабря 2020 года) / ГО «Международный научный центр развития науки и технологий», 2020. — 150 с.

В сборнике представлены материалы V Международной научной конференции: «Научные исследования: парадигма инновационного развития».

Материалы публикуются на языке оригинала в авторской редакции.

Редакция не всегда разделяет мнения и взгляды автора. Ответственность за достоверность фактов, имен, географических названий, цитат, цифр и других сведений несут авторы публикаций.

При использовании научных идей и материалов этого сборника, ссылки на авторов и издания являются обязательными.

© Авторы статей, 2020

© ГО «Международный научный центр развития науки и технологий», 2020

© Издательский дом «Интернаука», 2020

Организационный комитет

Глава организационного комитета: **Коваленко Дмитрий Иванович** — кандидат экономических наук, доцент (Киев, Украина)

Заместитель главы организационного комитета: **Русина Юлия Александровна** — кандидат экономических наук, доцент (Киев, Украина)

Раздел «Экономические науки»:

Член организационного комитета: **Вдовенко Наталия Михайловна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Гоблик Владимир Васильевич** — доктор экономических наук, кандидат философских наук, профессор, Заслуженный экономист Украины (Мукачево, Украина)

Член организационного комитета: **Захарин Сергей Владимирович** — доктор экономических наук, старший научный сотрудник, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Зелиско Инна Михайловна** — доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Зось-Киор Николай Валерьевич** — доктор экономических наук, профессор (Полтава, Украина)

Член организационного комитета: **Курило Людмила Изодоровна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Мухсинова Лейла Хасановна** — доктор экономических наук, доцент (Оренбург, Российская Федерация)

Член организационного комитета: **Ниценко Виталий Сергеевич** — доктор экономических наук, доцент (Одесса, Украина)

Член организационного комитета: **Охрименко Игорь Витальевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Рамский Андрей Юрьевич** — доктор экономических наук, професор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Белялов Талят Энверович** — кандидат экономических наук, доцент (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Скрыньковский Руслан Николаевич** — кандидат экономических наук, член-корреспондент Украинской академии наук (Львов, Украина)

Член организационного комитета: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацкая Республика)

Член организационного комитета: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in ČeskéBudějovice (Чешская Республика)

Член организационного комитета: **József Káposzta** — Dr. hab. (Венгрия)

Член организационного комитета: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Венгрия)

Член организационного комитета: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Венгрия)

Член организационного комитета: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польша)

Член организационного комитета: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польша)

Раздел «Юридические науки»:

Член организационного комитета: **Аристова Ирина Васильевна** — доктор юридических наук, профессор (Сумы, Украина)

Член организационного комитета: **Бондаренко Игорь Иванович** — доктор юридических наук, профессор (Братислава, Словацкая Республика)

Член организационного комитета: **Галуцько Валентин Васильевич** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Гиренко Инна Владимировна** — доктор юридических наук, доцент (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Глушков Валерий Александрович** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Головко Александр Николаевич** — доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (Харьков, Украина)

Член организационного комитета: **Грохольский Владимир Людвигович** — доктор юридических наук, профессор (Одесса, Украина)

Член организационного комитета: **Калюжный Ростислав Андреевич** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Клемпарський Николай Николаевич** — доктор юридических наук, профессор (Кривой Рог, Украина)

Член организационного комитета: **Лоредана Джани Агуире** — доктор права, профессор (Итальянская Республика)

Член организационного комитета: **Лоренцмайер Штефан** — доктор юридических наук, профессор (Аугсбург, Федеративная Республика Германия)

Член организационного комитета: **Макарова Тамара Ивановна** — доктор юридических наук, профессор (Минск, Республика Беларусь)

Член организационного комитета: **Мельничук Ольга Федоровна** — доктор юридических наук, доцент (Винница, Украина)

Член организационного комитета: **Овчарук Сергей Станиславович** — доктор юридических наук (Запорожье, Украина)

Член организационного комитета: **Омельчук Василий Андреевич** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Остапенко Алексей Иванович** — доктор юридических наук, профессор (Львов, Украина)

Член организационного комитета: **Пивовар Юрий Игоревич** — доктор философии в сфере права, доцент (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридических наук, доцент (Ирпень, Украина)

Член организационного комитета: **Светличный Александр Петрович** — доктор юридических наук, доцент (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Сидор Виктор Дмитриевич** — доктор юридических наук, профессор (Черновцы, Украина)

Член организационного комитета: **Таранова Татьяна Сергеевна** — доктор юридических наук, профессор (Минск, Республика Беларусь)

Член организационного комитета: **Мушенок Виктор Васильевич** — кандидат юридических наук, доцент (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Олейник Анатолий Ефимович** — кандидат юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Фунта Растислав** — кандидат юридических наук, доцент (Сладковичово, Словацкая Республика)

Член организационного комитета: **Химич Ольга Николаевна** — кандидат юридических наук (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Легенький Николай Иванович** — кандидат педагогических наук, доцент (Киев, Украина)

Раздел «Технические науки»:

Член организационного комитета: **Беликов Анатолий Серафимович** — доктор технических наук, профессор (Днепр, Украина)

Член организационного комитета: **Луценко Игорь Анатольевич** — доктор технических наук, профессор (Кременчуг, Украина)

Член организационного комитета: **Мельник Виктория Николаевна** — доктор технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Наумов Владимир Аркадьевич** — доктор технических наук, профессор (Калининград, Российская Федерация)

Член организационного комитета: **Румянцев Анатолий Александрович** — доктор технических наук, профессор (Жраматорск, Украина)

Член организационного комитета: **Сергейчук Олег Васильевич** — доктор технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Чабан Виталий Васильевич** — доктор технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Аль-Абабнех Хасан Али Касем** — кандидат технических наук (Амман, Иордания)

Член организационного комитета: **Артюхов Артем Евгеньевич** — кандидат технических наук, доцент (Сумы, Украина)

Член организационного комитета: **Баширбейли Адалат Исмаил** — кандидат технических наук, главный научный специалист (Баку, Азербайджанская Республика)

Член организационного комитета: **Коньков Георгий Игоревич** — кандидат технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Саньков Петр Николаевич** — кандидат технических наук, доцент (Днепр, Украина)

Раздел «Государственное управление»:

Член организационного комитета: **Дегтярь Андрей Олегович** — доктор наук по государственному управлению, профессор (Харьков, Украина)

Член организационного комитета: **Дегтярь Олег Андреевич** — доктор наук по государственному управлению, доцент (Харьков, Украина)

Член организационного комитета: **Колтун Виктория Семеновна** — доктор наук по государственному управлению, доцент (Киев, Украина)

Член организационного комитета: **Мироненко Марк Юрьевич** — доктор наук по государственному управлению, профессор (Винница, Украина)

Член организационного комитета: **Степанов Виктор Юрьевич** — доктор наук по государственному управлению, профессор (Харьков, Украина)

Раздел «Педагогические науки»:

Член организационного комитета: **Кузава Ирина Борисовна** — доктор педагогических наук, доцент (Луцк, Украина)

Член организационного комитета: **Мулик Катерина Витальевна** — доктор педагогических наук, доцент (Харьков, Украина)

Член организационного комитета: **Рыбалко Лина Николаевна** — доктор педагогических наук, профессор (Полтава, Украина)

Раздел «Психологические науки»:

Член организационного комитета: **Филева-Русева Красимира Георгиева** — кандидат психологических наук, доцент (Пловдив, Республика Болгария)

Организационный комитет

Член организационного комитета: **Цахаева Анжелика Амировна** — доктор психологических наук, профессор (Махачкала, Республика Дагестан, Российская Федерация)

Член организационного комитета: **Щербан Татьяна Дмитриевна** — доктор психологических наук, профессор, Заслуженный работник образования Украины, ректор Мукачевского государственного университета (Мукачево, Украина)

СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦИЯ 1. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ	11
Штегельський Владислав Леонідович, Рінгіс Софія Андріївна Становлення авторитарного режиму в період першого президентського терміну В. Путіна (2000–2004 рр.).....	11
СЕКЦИЯ 2. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ	16
Надейко Микола Миколайович Методичні аспекти аналізу доцільності менеджменту соціальної відповідальності підприємства у зовнішньому середовищі.....	16
Павлов Костянтин Володимирович, Куденьчук Анастасія Іванівна Проблематика другого етапу децентралізації в Україні	23
СЕКЦИЯ 3. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ.....	27
Kuchuk Marianna Internationalization of higher education in Ukraine — from the beginning of reforms to the present.....	27
Pron Natalia Financing the private higher education sector: the experience of Eastern European countries.....	33
Городиська Віолета Василівна Аналіз сутності понять «музика», «музичне виховання», «музичні здібності», «музичний розвиток» у науковій літературі.....	36
Даниляк Софія Володимирівна Особливості розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників	41
Куцин Еріка Карлівна Роль функції рук в корекції розвитку дитини.....	45
Лехновська Мар'яна Василівна, Курник Олена Петрівна Формування навичок здорового способу життя у дітей старшого дошкільного віку.....	48
Луців Анна Ігорівна Виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку.....	58

Паласевич Ірина Львівна, Кайдан Олена Романівна Розвиток самостійності як базової характеристики особистості дитини дошкільного віку	62
Радкевич Володимир Михайлович Виховний інтегративний аспект викладання музичних дисциплін у педагогічному фаховому коледжі	66
Середяк Ірина Ігорівна Формування позитивних міжстатевих взаємин між дітьми старшого дошкільного віку	75
Яворська Наталія Богданівна Розвиток творчих здібностей підлітків засобами нетрадиційного навчання на уроках української мови та літератури	79
СЕКЦІЯ 4. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ	83
Дидів Марта-Вікторія Василівна, Свідерська Ольга Іванівна Особливості здійснення вибору популістичних партій студентською молоддю	83
Крижаніська Юлія Вячеславівна Психологічні чинники ускладнення переживання екзистенційної кризи у час карантину	89
СЕКЦІЯ 5. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ	93
Сорокіна Ганна Василівна Особливості функціонування теорії «спіралі мовчання» в українському інтернет-просторі	93
СЕКЦІЯ 6. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ	98
Берест Ірина Анатоліївна Оцінка соціально-економічної ефективності організації та безпеки дорожнього руху на перехрестях міста Києва	98
Митрофанов Олександр Вячеславович Керування термічним процесом оброблення залізрудних обкотишів у зоні випалювання машини конвеєрного типу	102
Онищенко Світлана Петрівна, Мельник Олексій Миколайович, Корякін Костянтин Сергійович Ступень морехідності судна	109
Псюк Мар'ян Орестович, Пилипчук Святослав Іванович, Середюк Василь Дмитрович Запобігання та ліквідація відкладень солей у викидних лініях нафтових (газових) свердловин	111

Садовенко Володимир Сергійович Методологічні засади системної аналітики в дослідженні впливу університетської науки на рейтингові показники закладів вищої освіти	118
Сотнік Ольга Василівна, Литвиненко Віталій Миколайович, Білоцерківець Владислав Юрійович Метод визначення технічного стану електроприводів вимірюванням ковзання асинхронного двигуна	122
Степанов Олексій Вікторович Психофізіологічний стан водія у аномальних зонах дорожнього руху	126
СЕКЦИЯ 7. ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ.....	132
Грень Наталія Михайлівна The Age Discrimination in Employment Act (USA).....	132
Косінова Дарина Станіславівна Особливості загальних принципів права Європейського Союзу та їх класифікація за В. Кернсом та А. Татамом.....	134
Решетняк Наталія Володимирівна, Рижук Юлія Миколаївна Окремі питання соціального захисту поліцейських за законодавством України	137
Скоромний Ярослав Ігорович Особливості кримінальної відповідальності судді за законодавством України	141
Мотовилець Владислав Володимирович Проблеми суб'єктивної сторони прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди	144

Секция 1. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

Штегельський Владислав Леонідович
викладач
ПО ЗО «Едьюкейтер»
м. Київ, Україна

Рінгіс Софія Андріївна
учениця 11 класу
ПО ЗО «Едьюкейтер»
м. Київ, Україна

СТАНОВЛЕННЯ АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ В ПЕРІОД ПЕРШОГО ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО ТЕРМІНУ В. ПУТІНА (2000–2004 рр.)

Актуальність. Сучасний розвиток пострадянських держав, що відбувається відповідно до проголошених у конституціях орієнтирів на побудову демократичної, правової, соціальної державності, пов'язаний зі змінами в системі організації державних інститутів, їх ролі в організації суспільних відносин. Більшість із пострадянських країн, проголошуючи пріоритет демократичних цінностей, фактично їх ігнорує. Використання демократичних інститутів: виборів, референдумів — для путінської Росії залишається основним елементом легітимізації авторитарного режиму та зовнішньої агресії до країн Східної Європи. Вивчення даної проблематики особливо актуальне в умовах збройної агресії з боку РФ та збільшення запиту на проросійські партії серед українського електорату.

Основний текст дослідження. Стихійна демократизація в Росії, яка розпочалась в період «перебудови», мала певний хаотичний характер, що породжувало політичну, а згодом — економічну нестабільність. Після розпаду СРСР Росія опинилась в тяжкому становищі: економічна криза, викликана проведенням «шокової терапії», протистояння федерального центру та суб'єктів федерації в рамках перерозподілу

повноважень, збройні конфлікти як всередині країни, так і за її межами, протистояння між різними гілками влади. Зазначені фактори призвели до зростання недовіри до інститутів демократії, які тільки знаходились на стадії становлення. Формування нової еліти відбувалось за допомогою маргінальних елементів, а взаємовідносини в середині еліти вибудовувались на основі патрон-клієнтарних зв'язків. Надалі останні перетворюються на авторитарні, а процес їх оновлення має значно уповільниться [4, с. 88–90]. Сукупність цих факторів призвела до появи суспільного запиту на авторитаризм, зародження якого уособлювали два президентські строки Б. Єльцина (1991–1999). Силowe вирішення конституційно-політичної кризи 1993 року на користь президента дозволило йому зосередити у своїх руках значні повноваження, а наявна опозиція, хоч і обмежувала можливості режиму, не могла остаточно переломити владу Б. Єльцина, як і останній не міг не рахуватись з загальним невдоволенням [8, с. 12]. Але це не завадило становленню одного з важливих елементів авторитарної моделі: появи так званих «наступників», які мали замінити чинного президента Б. Єльцина після закінчення другого терміну. Пошук послідовника стартував на початку другого терміну Б. Єльцина, і відбувався, що важливо для російської моделі, за участі представників фінансово-промислових груп, які були наближеними до президента [1].

Одним з таких «наступників» став В. Путін, який у серпні 1999 року став Головою Уряду Російської Федерації, на початку 2000 року зайняв посаду в.о. Президента після відставки Б. Єльцина, а в березні 2000 року його було обрано на перший президентський термін. Період серпня 1999 року — березня 2000 року (до проведення президентських виборів) В. Путін використав максимально ефективно: відбулись кардинальні зміни в кадровому складі Адміністрації Президента, які були покликані підвищити рівень довіри серед населення до цього інституту [5, с. 137]. Окрім цього, великим подразником для російської суспільної думки залишався невирішений конфлікт з Чеченською Республікою. Теракти організовані учасниками чеченських збройних угруповань протягом 1990-х — початку 2000-х років викликали занепокоєння та страх серед громадян, чим і вирішив скористатись В. Путін, поступово створюючи образ безкомпромісного борця проти тероризму, фактично Друга російсько-чеченська війна (1999–2009 рр.) отримала назву контртерористичної операції. Федеральні війська швидко здолали опір основних сил чеченців, які перейшли до партизанської тактики та подальшої організації терактів. Президентом Чечні став лояльний до В. Путіна А. Кадіров, після його вбивства невизначеними особами, фактичну владу отримав його син, Р. Кадіров,

який продовжував курс свого батька у відносинах з федеральною владою [6, с. 149–150].

Важливим елементом становлення путінського режиму стала боротьба проти олігархів, із метою підпорядкування політичної еліти держави. На початку першого президентського строку В. Путіна значна частина капіталу держави перебувала в руках представників російської олігархії, для представників якої російські ЗМІ навіть вигадали термін — «семибанкірщина». Серед впливових олігархів варто виділити Б. Березовського, М. Ходорковського, В. Гусинського та інших, які упродовж декількох останніх років президентства Б. Єльцина визначали державну політику.

Першим кроком у боротьбі В. Путіна з олігархатом стало встановлення контролю над найбільшими російськими телеканалами, шляхом конфіскації майна, викупу контрольного пакета акцій лояльними до Президента представниками бізнесу або державними структурами. Протягом 2000–2001 р. опозиційний телеканал НТВ, який належав В. Гусинському, перейшов у власність державного «Газпрому», а на самого олігарха завели кримінальну справу. Згодом Б. Березовський був змушений продати акції «Першого каналу» близькому до В. Путіна бізнесмену Р. Абрамовичу. Паралельно з цим відбувалась централізація та націоналізація ряду інших медіа, що дозволяло В. Путіну уникнути масової критики та створити масштабну пропагандистську систему, яка працювала в його інтересах [2].

Окрім підпорядкування ЗМІ, метою В. Путіна та його оточення стало встановлення тотального контролю над російською економікою, а саме центральною ланкою російської нафтовидобувної галузі, якою в той період була компанія «ЮКОС», її співвласником був М. Ходорковський. В. Путін створював образ державника, що веде боротьбу з шахраями-бізнесменами, олігархами. Націоналізувавши ЮКОС, майже всі активи компанії відійшли до державної «Роснафти», що дозволило останній стати наймасштабнішою нафтовою компанією в Росії. Розпродаж активів ЮКОСа проходив паралельно розгляду в суді справ ексвласників компанії. Власники «ЮКОСа» мали сплатити штраф, який складав 300 млрд. рублів, а власники цієї компанії — М. Ходорковський та П. Лебедев — перебували в ув'язненні більш ніж 10 років [9]. Дану ситуацію В. Путін в інтерв'ю ТАСС прокоментував так: «Ходорковський — шахрай, і їх компанія замішана не просто в шахрайських операціях, а й у вбивствах. Не доведена особисто його участь в організованих вбивствах, але самі вбивства мали місце бути. Ви що думаєте, співробітники служби безпеки вбивали людей за власною ініціативою? Думаю, що так не буває. Але не доведено — значить,

не доведено. Але були доведені і інші факти його протиправної діяльності, тому він отримав відповідний термін» [10].

Одним із результатів такої політики стала поява такого феномену, як «гладкі роки» («тучные года», з російської). Це було викликано переповненням державного бюджету коштом перерозподілу фінансових потоків від продажу природних ресурсів, що дозволяло В. Путіну користуватись значною підтримкою громадян у процесі будівництва власної владної вертикалі. Політичний режим в період першої каденції В. Путіна частина дослідників характеризувала як «електоральний авторитаризм». Адже фактично російська опозиція, на відміну від провладних сил, не мала доступу до більшості ресурсів (медіа, державні інститути) для успішного проведення передвибірної кампанії. Окрім цього, російська опозиція не була монолітною й представлялась політичними силами, які перебували на протилежних частинах ідеологічного спектру: КПРФ та «Союз правих сил» та «Яблоко» [3, с. 67–69].

Фактично опозиція не мала спроможності прийти до влади та дуже часто була змушена йти на компроміси. У свою чергу, скориставшись ідеологічною та структурною слабкістю опозиції, провладний блок «Єдність» отримав більшість у парламенті, згодом реорганізувавшись у партію «Єдина Росія». В. Путін отримав змогу напряму впливати на законодавчий орган держави, поступово перетворюючи його та підпорядковуючи рішення власним інтересам. Однією із таких позицій стала заміна у 2002 році системи виборів губернаторів на призначення регіональними парламентами за поданням Президента, що в умовах встановлення домінування провладної партії перетворювало цей процес на формальність [7, с. 136–137].

Висновки. Отже, наприкінці першої каденції В. Путіну вдалось закласти основи авторитарного режиму. Передумови його формування в Росії були започатковані ще під час розпаду СРСР. Влада Президента протягом 1990-х років поступово посилювалась. Цьому сприяла його перемога у боротьбі за перерозподіл повноважень з іншими гілками влади та неорганізованість опозиції, яка мала б змогу цьому протистояти. Остаточне довершення режиму розпочалось під час першої каденції В. Путіна (2000–2004), якому вдалось утримати рейтинги завдяки створенню образу борця проти тероризму та олігархату, оперативно реагувати на більшість викликів, які поставали перед владою. Становлення «електорального авторитаризму» відбувалось шляхом підпорядкування В. Путіним політичної еліти, встановленням всередині її вертикальних зв'язків, витісненням реальної опозиції, підпорядкуванням ЗМІ та зосередженням більшості фінансових потоків під власним контролем.

Література

1. Немцов Борис «Березовский недоуменно на меня посмотрел: «Ты что же, не понимаешь? Тебе сказано: мы страной управляем», — и в эту минуту я понял: России конец!» // Бульвар Гордона. 2009. URL: https://www.bulvar.com.ua/gazeta/archive/s15_62905/5319.html.
2. Воспоминания о временах олигархического телевидения // Радио Свобода. 2005. URL: <https://archive.svoboda.org/programs/pr/2005/pr.051205.asp>
3. Гельман В. Расцвет и упадок электорального авторитаризма в России / В. Гельман // Полития. 2012. № 4. С. 65–88.
4. Куколев И. Трансформация политических элит в России / И. Куколев // Общественные науки и современность. 1997. № 4. С. 82–91.
5. Ободец Б. А. Консолидация российского общества в первый президентский срок В. В. Путина. / Б. А. Ободец // Вестник РГГУ. Политология. История. Международные отношения. Зарубежное регионоведение. Востоковедение. 2016. № 3. С. 135–141.
6. Орлова Т. Росія: вчора, сьогодні, завтра? Монографія / Тетяна Орлова. К.: Логос, 2016. 232 с.
7. Остапець Ю. Еволюція партійної системи Росії: від атомізованої системи до системи з домінуючою партією / Ю. Остапець // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Політологія, Соціологія, Філософія / редкол.: М. Вегеш (гол. ред.), В. Андрущенко, О. Бабкіна та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. Вип. 13. С. 128–138.
8. Христюк Т. А. Політична опозиція в Росії (кінець 1980-х — 2000 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Тетяна Анатоліївна Христюк. Чернівці, 2005. 21 с.
9. Что нужно знать о деле ЮКОСа против России // «Коммерсантъ». 2016. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/2968395>
10. «20 вопросов Владимиру Путину». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=H1eB99zXnn4>

Секция 2. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Надейко Микола Миколайович
*аспірант кафедри економіки, безпеки
та інноваційної діяльності підприємства
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ДОЦІЛЬНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА У ЗОВНІШНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Менеджмент соціальної відповідальності на рівні суб'єктів господарської діяльності є запорукою розвитку як самого бізнесу так і суспільства в цілому. Створена майже 40 років тому Принцом Уельським громадська організація «Бізнес у громаді», сприяє підтримці соціально відповідальному бізнесу. На думку членів організації «Прогвітання бізнесу та суспільства нерозривно пов'язане. Кожен окремий бізнес у своєму прагненні бути найкращим, має бути відповідальним у всіх сферах діяльності. При цьому виникатиме позитивний ефект мультиплікатора, який принесе користь суспільству, економіці та навколишньому середовищу» [1].

В Україні розуміння доцільності здійснення управління на засадах соціальної відповідальності лише набуває свого поширення. Сьогодні особливо актуальним є питання підтримки соціально орієнтованих підприємств органами влади. Але виникає питання — чи володіють інформацією про стан менеджменту соціальної відповідальності на місцях?

З метою визначення рівня поінформованості регіональних органів управління про соціально відповідальний бізнес ми звернулись з офіційними листами-клопотаннями до голів обласних державних адміністрацій з проханням надати інформацію для здійснення наукового дослідження щодо стану менеджменту соціальної відповідальності

на підприємствах України. Ми просили дати відповідь за такими питаннями: вкажіть 5 найбільш соціально-орієнтованих підприємств області (з найвищим, на Вашу думку, рівнем соціальної відповідальності менеджменту); зазначте, у проектах якого напрямку ці підприємства відзначились, яка вартісна оцінка таких проектів; чи формує обласна адміністрація звіт по соціально орієнтованому бізнесу регіону, якщо так то вкажіть адресу електронного ресурсу, де його можна переглянути.

Прийняли участь в опитування 68% адміністрацій, з них повну відповідь дали, такі як: Вінницька, Волинська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська обласні державні адміністрації. Інші не надали офіційної відповіді або аргументували неможливість формування відповіді відсутністю звітів відповідного напрямку.

Всі заклади органів виконавчої влади підтвердили відсутність звіту про соціальну відповідальність підприємств їхнього регіону через відсутність необхідності його формування. Хоча всі 12 ОДА, що прийняли участь в опитуванні, володіють інформацією про найбільш соціально орієнтовані підприємства регіону, але дати відповідь щодо напрямку їхньої соціальної відповідальності готові були відповісти лише 10. У табл. 1 наведено топ-5 найбільш соціально орієнтованих підприємств на думку менеджменту органів виконавчої влади.

Згідно опитування 64% проектів, втілених переліченими підприємствами, стосуються зовнішнього вектора «Відповідальність перед громадою», 21% є прикладом відповідальності за збереження навколишнього середовища та ресурсів, для 15% не можуть визначити якийсь окремий напрям і вважають, що зазначені підприємства відповідають всім напрямкам соціальної відповідальності.

З метою формування власної методики аналізу рівня та ефективності соціальної відповідальності за зовнішніми векторами доцільно здійснити моніторинг ставлення управлінських структур до необхідності впровадження системи корпоративної соціальної відповідальності на підприємстві та виявити пріоритетні фактори аналізу менеджменту корпоративної соціальної відповідальності для кожного конкретного підприємства з метою забезпечення управлінських потреб.

До сьогодні в Україні частина управлінського персоналу не бачає доцільності та переваг впровадження менеджменту соціальної відповідальності на своїх підприємствах. Як бачимо, стан цього явища важко виявити та оцінити на рівні держави через відсутність звітів, як на рівні підприємства так і на рівні державницьких структур. Хоча такі переваги очевидні, про що свідчить матриця, складена компанією

Таблиця 1

Результати опитування обласних державних адміністрацій

Область	Назва 5-ти найбільших соціально орієнтованих підприємств
Вінницька	ПрАТ МХП, Вінницька кондитерська фабрика РОШЕН, Вінницький олійно жировий комбінат, ТОВ Люстдорф, Українсько-польська компанія Барлінек»
Волинська	ПрАТ Луцький домобудівельний комбінат, Будівельна компанія «Інвестор», ПрАТ Володимир-Волинська птахофабрика, ТОВ Луцька картоно-паперова фабрика, ПрАТ Луцьксаньехмонтаж № 536
Донецька	ПрАТ Екопрод, ТОВ Маріупольська птахофабрика, ПрАТ Новотроїцьке рудоуправління, АФ ТОВ Октябрь, СФГ Мечта
Закарпатська	ПрАТ Єврокар, ТОВ Фішер-Мукачево, ТОВ Гроклін-Карпати, Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед, ТОВ ВСМ
Запорізька	ПрАТ Запоріжсталь, ПрАТ Запоріжжюкс, АТ Мотор Січ, ПрАТ Запорізьський залізничний комбінат, ПрАТ Дніпроспецсталь
Луганська	ТОВ ЛИСПИ, ТОВ Рубіжанська панчішна мануфактура, ПП Агро-бізнес КПП, ТОВ НВП Зоря, ПОГ Рубіжанське учбово-виробниче підприємство № 1
Миколаївська	ТОВ Сандора, ТОВ Миколаївський глиноземний завод, Тов Морський спеціалізований порт Ніка-Тера, ТОВ СП Нібулон, ФГ Органік Системс
Одеська	ТДВ Інтерхім, ТОВ Трансінвестсервіс, ТОВ Дельта Вілмар Україна, ПрАТ «ВО»Стальканат Сілур», ПрАТ Одеський кабельний завод «Одесакабель»
Сумська	АТ Насосенергомаш, ПрАТ Сумихімпром, ТОВ Таланпром, ТОВ Монделіч Україна, Гуалапак Україна
Тернопільська	ПСП АФ Горинь, ПСГП ім. Шевенка, ФГ «Березовського», ПАТ Агропродсервіс, СЕ Борднетце-Україна
Херсонська	АТ Каргілл, ТОВ Данон-Дніпро, ПрАт Арселор Міттал Берислав, ТОВ Сивашенергопром, ТОВ СП Нібулон,
Черкаська	ТОВ Науково-виробнича фірма Урожай, СТОВ Придніпровський край, СТОВ Зернова компанія Хорс, ПрАт Звенигородський сирний комбінат, ТОВ Завод теплоізоляційних матеріалів Техно

Джерело: сформовано автором на основі власного дослідження

Sustain Ability на основі аналізу діяльності компаній Центральної та Східної Європи.

Матриця допомагає виявити ключові елементи доцільності соціально-відповідального бізнесу. Вона поєднує дві групи факторів: фактори успіху бізнесу, з іншого — фактори, пов'язані зі сталим розвитком. Там, де фактори сталого розвитку та фактори успіху бізнесу сходяться, існує можливість визначити чітку умову доцільності СВБ [2].

Для виявлення стану обізнаності про переваги від впровадження менеджменту соціальної відповідальності ми здійснили інтерпретацію методики компанії Sustain Ability за зовнішніми векторами менеджменту соціальної відповідальності. Дослідження здійснювали шляхом експертного опитування підприємств, які на регіональному рівні вважаються соціально орієнтованими.

З метою визначення впливу заходів спрямованих за певним напрямом експертам було запропоновано оцінити вагу кожного вектору менеджменту соціальної відповідальності на окремі фактори успіху їхнього підприємства, використовуйте оцінки 0; 1; 2.

Якщо експерт вважав (ла), що вектор менеджменту соціальної відповідальності немає впливу на фактор успіху — 0. Вектор менеджменту соціальної відповідальності має не значний вплив на фактор успіху — 1. Вектор менеджменту соціальної відповідальності є вирішальним для створення фактора успіху — 2.

З шістдесяти підприємств нам відповіли 34 суб'єктів господарської діяльності. В цілому ми мали можливість узагальнити 54 анкети експертів.

З загальної кількості осіб, що прийняли участь в експертному опитуванні 11% — власники підприємств, 41% керівництво підприємств чи структурних підрозділів, 46% менеджери окремих структурних підрозділів, 2% опитаних не вказали свої посади. Систематизувавши відповіді та визначивши середнє значення експертних оцінок за кожним фактором успіху ми отримали матрицю доцільності впровадження зовнішніх векторів соціальної відповідальності (див. табл. 2).

Ми врахували, що загальна оцінка експерта могла бути в інтервалі 0–80 балів. З кроком 28 одиниць загальної експертної оцінки, ми виділили такі три проміжки:

0–28 — відсутній вплив вектора менеджменту соціальної відповідальності на фактор успіху;

29–57 — не значний вплив вектора менеджменту соціальної відповідальності на фактор успіху;

58–80 — вектор менеджменту соціальної відповідальності має визначальний вплив на фактор успіху.

Таблиця 2

Матриця доцільності впровадження менеджменту соціальної відповідальності за зовнішніми векторами

		Зовнішні вектори менеджменту соціальної відповідальності				
		Відповідальність перед громадою	Відповідальність за збереження навколишнього середовища та ресурсів	Відповідальність перед державними фіскальними органами та державою	Відповідальність перед покупцями та замовниками	Відповідальність перед постачальниками та партнерами
Фактори успіху підприємства	Зростання доходів	1	2	3	4	5
	Зменшення витрат	6	7	8	9	10
	Зростання продуктивності підприємства	11	12	13	14	15
	Можливість диверсифікації ринків збуту	16	17	18	19	20
	Доступ до капіталу	21	22	23	24	25
	Підвищення ефективності управління ризиками	26	27	28	29	30
	Інтелектуальний капітал	31	32	33	34	35
	Імідж підприємства	36	37	38	39	40
	Відсутній вплив вектора менеджменту соціальної відповідальності на фактор успіху.					
Не значний вплив вектора менеджменту соціальної відповідальності на фактор успіху.						
Вектор менеджменту соціальної відповідальності має визначальний вплив на фактор успіху.						

Джерело: побудовано автором на основі експертного оцінювання використовуючи принцип матриці компанії Sustain Ability

З отриманої матриці ми бачимо, що більшість експертів схиляються до думки про необхідність менеджменту соціальної відповідальності на підприємстві. Про це свідчить 70% заповнених комірок матриці.

З іншого боку, експерти не вважають, що впровадження проектів націлених на розвиток громади має вплив на зменшення витрат чи зростання продуктивності підприємства. Відповідальність за збереження навколишнього середовища та ресурсів не сприятиме диверсифікації ринків збуту, як і повнота та своєчасність сплати податків та платежів. Відповідальність перед покупцями та замовниками не зменшуватиме витрати підприємства, а діяльність спрямована за відповідальні відносини перед контрагентами та партнерами не сприятиме зростанню доходів.

Більшість опитаних не вважають за доцільне вести відповідальний бізнес перед контрагентами з метою отримання доступу до капіталу чи розвитку інтелектуального капіталу. Хоча, це хибна думка, оскільки партнери можуть стати інвесторами бізнесу, а відповідальність, що проявляється до партнерів може спонукати професіоналів з інших підприємств змінювати місце роботи на їхню користь. Особи, що стали експертами, вважають, що відповідальність перед державними фіскальними органами та державою не сприяє підвищенню іміджу підприємства, але це швидше національний менталітет, а не реальний вплив зазначеного вектора на фактор успіху.

Експерти майже одногосно схвально оцінюють вплив відповідальності перед громадою на можливість диверсифікації ринків збуту та поліпшення умов доступу до капіталу. Крім того цей вектор на рівні з відповідальністю перед покупцями та замовниками мають визначальний вплив на імідж підприємства. Відповідальність за збереження навколишнього середовища та ресурсів значно сприятимуть зменшенню витрат та зростанню продуктивності. Ну й відповідальність перед державними фіскальними органами та державою кардинально зменшує витрати, а відповідальність перед покупцями та замовниками — має стимулювати збільшення доходів. Такий вектор як відповідальність перед постачальниками та партнерами не має визначального впливу на жоден з факторів успіху. Але таке ставлення, на нашу думку — буквально і не стратегічне. Згідно експертного опитування лише 20% вважають, що певні вектори менеджменту соціальної відповідальності мають визначальний характер на успіх підприємства.

Для менеджменту підприємств, що починають впроваджувати систему соціальної відповідальності можна брати наведену матрицю за основу, з метою обрання пріоритетних напрямків здійснення соціально орієнтованих заходів задля досягнення стратегічних цілей.

Література

1. The Responsible Business Map. Business in the community. The Prince's Responsible Business Network. URL: <https://www.bitc.org.uk/the-responsible-business-map/> (дата звернення: 17.11.2020).

2. Балакірева О. М., Галустян Ю. М. Соціально відповідальний бізнес в Україні: поняття та основні чинники / О. М. Балакірева, Ю. М. Галустян // Український соціум. 2007. № 5–6. С. 99–109.

Павлов Костянтин Володимирович

доктор економічних наук,

*професор аналітичної економіки та природокористування
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

м. Луцьк, Україна

ORCID: 0000-0003-2583-9593

Куденьчук Анастасія Іванівна

*аспірантка кафедри аналітичної економіки
та природокористування*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

ORCID: 0000-0001-9368-6811

ПРОБЛЕМАТИКА ДРУГОГО ЕТАПУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІ В УКРАЇНІ

Необхідність політичної реформи перш за все була викликана, низьким рівнем державного управління у всіх сферах економіки, неефективним функціонуванням багаторівневої бюджетної системи, деградацією сільської місцевості, низьким рівнем інвестиційної привабливості регіонів, породженням «клану» корупційних схем, вагомою залежністю від центрального управління державою, значною кількістю місцевих бюджетів, які були повністю дотаційними, надмірною роздробленістю територіальних громад, повним безвір'я громадян до влади. Для подолання даних проблем у 2014 році урядом України було розроблено Концепції реформ місцевого самоврядування та територіальної організації влади (01.04.2014), також прийнято Закони «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015) та внесено зміни до Податкового і Бюджетного кодексів [2]. Саме впровадження даних законодавчих актів та Концепцій сприяли формуванню об'єднаних територіальних громад (ОТГ), як перспективного інституту місцевого самоврядування. В результаті ОТГ отримали бюджетну самостійність, можливість планування розвитку своїх територій, реалізовувати видаткові повноваження на першочергові

потреби, збільшення дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок передачі окремих доходів з державного бюджету. Введена система горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій та запровадженні субвенції з державного бюджету сприяли значному приросту номінальних доходів місцевих бюджетів цьому сприяло також і зміни у базі нарахуванні податків, зборів та обов'язкових платежів.

14 травня 2020 року набув чинності Закон України № 562-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад», згідно до якого 12 червня 2020 року уряд визначив адміністративні центри територіальних громад. В результаті було затверджено 1470 громад [3].

Відповідно до офіційної звітності Державної казначейської служби України, протягом січня-березня 2020 року до місцевих бюджетів України надійшло 114,6 млрд. грн., що на 22,9 млрд. грн. менше ніж за відповідний період минулого 2019 року (> на 16,6%). Слід зауважити, що доходи загального фонду склали 104,9 млрд. грн., а це на 23,4 млрд. грн. (>18,2%) менше аналогічного періоду 2019 року. Доходи спеціального фонду — 9,7 млрд. грн., що на 0,5 млрд. грн. (<5,8%) більше аналогічного періоду 2019 року [4].

Провівши аналіз доходів місцевих бюджетів I кварталу 2020 року частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України склала 40,8%, а у I кварталі 2019 становила 50%. Слід зауважити, що у 2020 році плановий показник доходів місцевих бюджетів у I кварталі становив 471,3 млрд. грн., але рівень виконання річного показника в цілому становив лише 24,3% [1].

Оцінка частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України за 2020 рік подана у табл. 1.

Таким чином, варто відзначити падіння відсотку місцевих бюджетів до держбюджету із 42% на початку року до 27,3% на кінець поточного 2020. Причинами падіння є зменшення податкових надходжень до місцевих бюджетів через виникнення економічної кризи (результат COVID-19), не ефективним управління місцевої влади, процвітанню тіньового бізнесу та відсутністю інвестиційної привабливості регіону [4].

Децентралізація пройшла свій перший етап — створення ОТГ, але є низка невирішених проблем, які є надзвичайно актуальними на сьогодні, зокрема:

1. Відсутність чіткості у законодавстві.
2. Кадровий голод.
3. Відсутність робочих місць у ОТГ.

Таблиця 1

Надходження до зведеного державного бюджету та місцевих бюджетів України за 2020 р., млн. грн

Дата	Держбюджет	Місцеві бюджети	Усього	Відсоток місцевих бюджетів
01.02.2020	50725,7	21483,6	72209,3	42%
02.03.2020	112631,6	47475,1	160106,7	42,1
01.04.2020	210694,8	69342,4	280037,2	32,9
04.05.2020	314983,9	88970,9	403954,8	28,2
01.06.2020	388225,3	112519,5	500744,8	28,9
01.07.2020	519451,6	134894,4	654346,0	25,9
03.08.2020	588319,1	159741,4	748057,5	27,1
01.09.2020	688628,5	188337,8	876966,3	27,3
01.10.2020	764778,6	211978,5	976757,1	27,7
02.11.2020	842308,1	239940,6	1082248,7	28,4
01.12.2020	944726,4	269462,7	1214189,1	25,5
24.12.2020	1052693,6	288082,9	1340722,5	27,3

Джерело: за оперативною інформацією Держказначейства

4. Низька інвестиційна привабливість.

5. Породження корупційних схем по захвату земельних угідь.

6. Проведення недобросовісних тендерів, із обумовлено завищеними цінами на проведення різних робіт, закупівлю обладнання.

7. Низький рівень професіоналізму депутатів, голів, секретарів ОТГ.

Таким чином, питання децентралізації є надзвичайно актуальним. Реформа є стадії впровадження, але для ефективної її реалізації є велика кількість проблем, які потрібно подолати у найкоротші терміни. Адже не вчасно прийняті рішення з боку центральної влади, можуть сприяти погіршенню і так складного економічного, політичного, соціального, екологічного, демографічного середовища та знищити результати першого етапу децентралізації.

Література

1. Децентралізація дає можливість // Місцеві бюджети: дані за 2020 року. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12481>
2. Європейський порядок денний для України. 2018 // Нац. Ін-т стратегіч. дослідж. при Президентові України. URL: www.niss.gov.ua
3. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 № 333-р. URL: www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України // Доходи зведеного бюджету України за 2020 рік. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/>

**Секция 3.
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ**

Kuchuk Marianna
*Undergraduate of the Department
of International Economic Relations
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine*

**INTERNATIONALIZATION OF HIGHER
EDUCATION IN UKRAINE — FROM
THE BEGINNING OF REFORMS
TO THE PRESENT**

One of the defining features of the modern world is its extraordinary dynamism, complexity and growing interdependence of all transformational processes taking place in it. Under such conditions, the need to strengthen partnerships and coordination at the national, regional and international levels in order to ensure the quality and sustainability of higher education systems around the world is growing [1].

It is in response to this need for the integrative transformation of higher education that its internationalization has begun and continues to unfold intensively. The question “what is internationalization?” can be considered in terminological and phenomenological dimensions, which are closely related and multidimensional. This popular term has different meanings for different people and is used to refer to different processes. For some, it is a set of international activities — such as international mobility for teachers and students; joint projects with foreign colleagues; international academic programs and research initiatives. For others, it is the sale of educational services to other countries through franchising or the creation of separate campuses using both direct interaction techniques and numerous distance learning technologies [2].

Given this diversity of interpretations and identifications appropriate to draw attention to the definition of internationalization. Here you can

contact Jane knight. She is not only one of the leading experts in the field, internationalization of higher education, moreover awarded a special award for contribution to the development of this issue, it remains one of the most quoted definitions of internationalization of higher education, which she proposed in 1993 and which became canonical, having suffered only minor refinements:

1. Internationalization in its institutional dimension – “Internationalization is the process of integrating the international / intercultural dimension into the teaching, research and services function of higher education”

2. Internationalization is the process of integrating an international, intercultural or global component to the purpose, functions or process of obtaining higher education,” or the original language: “the process of integrating an international, intercultural or global dimension into the purpose, functions or delivery of post-secondary education” [3].

But internationalization is not only a response to the needs of higher education, but also meets the needs of international economic, social, political and cultural integration, which is growing in the context of globalization. It is also a response to the challenges of today’s global challenges, which can only be addressed through the joint efforts of the world community on the basis of productive international cooperation, which requires the formation of modern global thinking, global responsibility, ability and ability to live together, global and intercultural systems, competence in general. International cooperation around the world is now considered one of the main indicators of quality in education and science and, at the same time, one of the main tools to ensure and improve it. Therefore, almost all higher education institutions in all countries around the world are involved in international activities and seek to expand it, while demonstrating differences in understanding of its values, goals, objectives and means.

For Ukraine the demands of globalization and European integration for a long time remained very abstract, which fully reflected in the processes of internationalization of higher education. Even after Ukraine’s accession to the Bologna Process in 2005, the situation has not improved significantly since the European integration prospects of the country were still very uncertain and vague, the internationalization of higher education was not understood as a priority of state educational policy. As part of the implementation of the Bologna agreement prevailed, not so much substantial, how many the formal aspects related to the introduction of a credit system and a two-stage learning. But if in European countries such implementation was seen as a tool enabling large-scale student

mobility in Ukraine, a significant increase in academic mobility did not happen today, but these tools are largely perceived as a self-sufficient goal. The demands of globalization and European integration largely remain external and not integrated properly to the national strategy of higher education development. Although the new edition of the law of Ukraine “On higher education” (2016) international integration and integration of the higher education system of Ukraine into the European space of higher education, subject to the preservation and development of achievements and progressive traditions of the national high school is among the basic principles underlying state policy in the sphere of higher education, as section XIII is devoted to international cooperation, but the concept of “international cooperation”, “internationalization”, “internationalization” is included in article 1 a list of key terms in the Law outside of the mentioned units almost not used and the concept of “internationalization” is absent [4].

Insufficient attention to the problems of internationalization of higher education at the state level, both in its strategic dimension and in terms of implementation of even certain strategic guidelines, is due to the underdevelopment of this process. This is evidenced by the following facts:

- the number of students participating in mobility programs is in the range of 5000–10 000 people per year, ie 0.5–1.0% of the contingent of students of higher primary institutions of III–IV levels of full-time accreditation, students of higher primary institutions I–II levels of accreditation and part-time students do not participate in mobility programs [5].
- the degree of inclusion of scientific and scientific-pedagogical staff in international cooperation is very low, a small share of those who studied or worked abroad, as well as a meager number of owners of foreign degrees. For a long time, Ukraine has remained a country that mainly exports highly qualified workers. The large share of non-return of foreign academic owners — as a younger, educated, productive and active in international cooperation group — is a significant challenge for the educational, scientific and innovative development of Ukraine [6].
- professors and teachers of higher education institutions is extremely underrepresented in the world educational space as scientists.
- institutions of higher education of Ukraine are virtually nonexistent or very low individual status in leading international rankings.

Gradually, though slowly, the position of the Ukrainian universities and their representation in the world rankings begin to improve. It is typical of the situation of internationalization of higher education in

General. In the last two or three years, the requirement of internationalization of higher education began to realize how vital, and at the state level and at the level of individual institutions. But existing primarily as a problem than as a developed system of measures for its solution. The Collegium of the Ministry of education and science of Ukraine, held on 01.03.2012 year, having considered the issues of organization of education and training of students and scientific-pedagogical workers in the leading institutions of higher education abroad stated that there were such problems that remained unresolved today: “1) extremely low activity of domestic higher education institutions for partnerships with higher educational establishments and scientific institutions abroad; 2) the issues of cooperation of higher educational institutions of Ukraine with the leading foreign higher educational institutions is of systemic nature; 3) some domestic universities have withdrawn from this work, putting its implementation on students, scholars and teachers; 4) institutions of higher education little work has been done with getting students, graduate students and teachers of different scholarships, grants, participation in programs of charitable funds, with the aim of finding sources of funding for education, housing, health insurance, etc.” [7].

Highlighting the key issues, the Ministry of education and science of Ukraine should consolidate the efforts of the government, the Verkhovna Rada of higher education institutions, the expert community to resolve them.

But unfortunately, today, the internationalization was not yet perceived as a real priority of development of higher education. To become a priority, the question, “why internationalize?” has to get in the national strategy is realistic and pragmatic answers on the basis of adequate to modern requirements and challenges of the response to the question “why?”.

Objective to acquire through internationalization competitiveness in the world market of educational services in Ukraine is today overly ambitious and can be seen as a task for the long term. While the objective to increase the quality of higher education in accordance with international and European standards through the development and implementation of new international educational programs and integration of international elements and educational standards is much more realistic and directly pressing. The same can be said about integration into the European space of higher education through targeted expansion of international cooperation programs and partnerships at individual and institutional levels, creating strategic educational alliances. To remedy this situation important change of perspective optics the vision of reforming of the Russian higher education system. First of all, this change is seen in the

fact that methodological nationalism must give way to methodological cosmopolitanism in the sense as it was developed by Ulrich Beck[8]. Methodological cosmopolitanism allows to integrate global and regional dimensions into the national context and to harmonize national, global, regional requirements and conditions.

Conclusions. Analyzing the long way of higher education institutions of Ukraine on the way to internationalization, it should be noted that despite the existing problems and ambiguities in the education system, we need to move forward. Only through qualitative and quantitative reforms will we be able to improve the existing education system and improve international cooperation. Having singled out the key problems, the Ministry of Education and Science of Ukraine should consolidate the efforts of the government, the Verkhovna Rada, the higher education institutions themselves, and the expert community to solve them. Only with the help of such integration and coordination of the internationalization of higher education in Ukraine can it be understood as a priority strategic issue that does not contradict national interests, is a formal external framework for their provision, but is a cross-cutting national interest in the global context and European integration.

References

1. Всесвітня конференція з вищої освіти — 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (ЮНЕСКО, Париж, 5–8 липня 2009 р.) КОМЮНІКЕ (8 липня 2009 р.). URL: <http://законодавство.com/obednanih-natsiy-organizatsiya/vsesvitnya-konferentsiya-vischoji-osviti2009236738.html>
2. Knight J. Internationalization Remodelled: Definition, Approaches, and Rationales / J. Knight // *Journal of Studies in International Education*. 2004. Vol. 8, no 1. PP. 5–6.
3. Knight J. Higher Education in Turmoil. The Changing World of Internationalization. Rotterdam, the Netherlands: Sense Publishers, 2008. PP. 19, 21.
4. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://bctdatu.zp.ua/zakon-pro-vishhu-osvitu>
5. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж.: аналіт. звіт // Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова. К.: Таксон, 2014. 144 с. Бібліогр.: с. 130–143.

6. Жилияєв І. Б., Ковтунець В. В., Сьомкін М. В. Вища освіта України: стан та проблеми / Ігор Борисович Жилияєв, Володимир Віталійович Ковтунець, Максим Володимирович Сьомкін. К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. С. 88.

7. Жилияєв І. Б., Ковтунець В. В., Сьомкін М. В. Вища освіта України: стан та проблеми / Ігор Борисович Жилияєв, Володимир Віталійович Ковтунець, Максим Володимирович Сьомкін. К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. С. 89.

8. Beck U. Der kosmopolitische Blick oder: Krieg ist Frieden. Frankfurt am M.: Suhrkamp, 2004.

Pron Natalia

*Candidate of Economic Sciences, Scientific Secretary
DNU “Institute of Educational Analytics”
Kyiv, Ukraine*

FINANCING THE PRIVATE HIGHER EDUCATION SECTOR: THE EXPERIENCE OF EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

A study of the peculiarities of the universities financing in some countries of Eastern and Central Europe, namely Poland, the Czech Republic, Lithuania, Latvia and Estonia, has shown that funding of private higher education institutions (hereinafter — HEIs) is carried out from the funds of their founders as well as from other sources authorized by the legislation. However, there are some financial instruments of public support for private universities and students, where they study.

Private universities are mostly fee-based, and the cost of tuition depends on the chosen curriculum, specialty, educational institution, etc. Private universities, particularly in the Czech Republic and Poland, are founded by foreign companies and offer to teach in English.

In recent years, there has been a process of modernization and improvement of the legislative framework, namely the introduction of a diversified funding model for higher education, both for public and private universities. Such transformations are aimed primarily at improving the quality of educational services through competition, which in turn will encourage universities to develop and strengthen research through the allocation of financial resources (grants) from the state budget.

Among public financing mechanisms for private HEIs, subsidies are the most common. For example:

- Since 2019, Poland’s private universities have been entitled to receive a subsidy for the support and development of research activities, where the algorithm of allocation of the subsidy takes into account such two criteria — PhD training and results of research activities [1].
- In the Czech Republic, private universities may receive a state subsidy to cover social grants in the amount prescribed by law.

Therefore, grants to private HEIs for scholarships are granted on the same terms as the state HEIs [2]. It should be noted that subsidies for research and development in private universities are provided according to special directives for governing support for research and development in the Czech Republic (until 2017, private universities could receive a state grant to support the development of accredited curricula and lifelong learning programs, together with relevant scientific and research programs, and other innovative activities, however, as of 1 January 2018, this provision was removed from the Law on Higher Education).

- In Latvia, there is a system of private university financing, based on its results of activities as well. Private HEIs may sign agreements with the Ministry of Education and Science of Latvia, other ministries or state institutions on the training of certain specialists and thus receive funding from the state budget. Latvian students are provided with financial support in the form of scholarships, grants and loans, taking into account not only their academic performance but also social security [3]. Also, students are eligible for government credits if they study at universities that offer accredited higher education programs. There are two types of student loans in Latvia — to cover tuition fees (education loan) and living expenses (student loan).
- Lithuania's private universities have the right to receive basic funding from the state budget for scientific research through national competitive programs. It should be noted that the Regulation on the allocation of public budget funds for Lithuanian private universities since 2012, has been indicated that, if certain factors prevent certain professionals from receiving training at state universities, budgetary resources may be allocated for their studies at private universities or affiliated international universities, based in Lithuania. If the cost of tuition at a private university exceeds the standard tuition fee established by the state, the student is obliged to cover this difference. In addition, Lithuanian students once enrolled in private universities, have the right to receive a state loan to cover tuition fees [4].
- In Estonia, private HEIs and students who study there can receive funding from the state budget on the same basis as state universities [5]. Thus, private universities can apply for support for their activities, and if the needs for this support are considered to be public, they can obtain funds from the state budget under Estonian law.

Universities in the above-mentioned countries are characterized by a high level of financial autonomy compared to other European countries. In particular, their autonomy covers financial and resource management, personnel policy, etc. That is based on the principle of self-government and academic freedom. However, private universities enjoy far greater autonomy than public universities, including in the development and use of funds.

During the university entrance campaign, all applicants, regardless of their form of ownership, are required to pay a registration fee related to the admission procedure and are paid in a lump sum.

In general, private universities in the above-mentioned countries are characterized by a high level of financial autonomy and have no direct budgetary funding.

In comparison with the countries studied, Poland pays great attention to the development of inclusive education, namely, allocating appropriate public funding for activities related to ensuring appropriate conditions for the full participation of persons with special educational needs in the educational, scientific and research process. Not only public HEIs but also private HEIs receive the necessary funding for inclusive education on equal terms.

References

1. Funding in Education in Poland. URL: [https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/funding-education-56_en#:~:text=Education%20in%20Poland%20is%20funded,around%2079%25%20in%20higher%20education.&text=the%20school%20education%20part%20of,local%20government%20units%20\(LGUs\)%3B](https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/funding-education-56_en#:~:text=Education%20in%20Poland%20is%20funded,around%2079%25%20in%20higher%20education.&text=the%20school%20education%20part%20of,local%20government%20units%20(LGUs)%3B).
2. Higher Education in the Czech Republic. URL: <http://www.european-funding-guide.eu/articles/funding-overview/higher-education-czech-republic>.
3. The Lithuanian Higher Education System. URL: <https://www.lithuani-education.info/higher-education>.
4. New Higher Education Funding Model Implementation in Latvia. URL: <http://likumi.lv/ta/id/274944-par-jauna-augstakas-izglitiba-finansanas-modela-ieviesanu-latvija>.
5. Higher Education Funding in Estonia. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/higher-education-funding-24_en.

Городиська Віолета Василівна
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна*

АНАЛІЗ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ «МУЗИКА», «МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ», «МУЗИЧНІ ЗДІБНОСТІ», «МУЗИЧНИЙ РОЗВИТОК» У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Формування поняття «музика» як загальнолюдського феномену тривало впродовж багатьох століть і не завершилось по сьогодні. Філософи, теоретики музики, педагоги, антропологи різних епох пропонують різні окреслення цього поняття, які, незважаючи на свою різнобічність, гармонійно себе доповнюють.

Сучасна наука розглядає музику як вид мистецтва, що відтворює дійсність за допомогою звукових художніх образів. До складових цього процесу зараховують композицію, інтерпретацію, виконання, слухання та оцінювання [10, с. 163].

Втім, музичні класики в своїх визначеннях музики не обмежувались вузькими понятійними рамками, шукаючи також філософських засад цього явища. Німецький композитор Людвіг ван Бетховен (1770–1827 рр.) розглядав музику крізь призму пізнавальної здатності людини, називаючи її одкровенням, яке «вище за мудрість і філософію» [3, с. 108]. Натомість на антропологічному рівні Л. Бетховен відводив музиці роль посередниці «між життям розуму і життям почуттів» [3, с. 106]. Подібне розуміння цього поняття так само зустрічаємо в творах українського педагога Василя Сухомлинського (1918–1970 рр.), який називав музику могутнім джерелом думки, що скеровує думки і прагнення людини до вищих ідеалів [4, с. 13].

Музика є загальнолюдським явищем, тому її вплив не обмежується життям дорослих, але поширюється також і на дітей. Вона є невід'ємною частиною розвитку дитини як на рівні сім'ї, так і на рівні народу. Музика забезпечує цілісний розвиток дитини, охоплюючи інтелек-

туальний, емоційний, фізичний і духовний рівні. Вона впроваджує дитину у світ засадничих культурних цінностей [6, с. 23–24; 11, с. 6].

Музика відіграє важливу роль в різнобічному розвитку дитини. Американський антрополог і етномузиколог Алан Меріам (1923–1980 рр.) вирізняє ряд важливих функцій музики, які формують внутрішній та зовнішній світи дитини: емоційне вираження, естетична насолода, розвага, спілкування, впровадження у світ символів, фізичний розвиток, знайомство із суспільними звичаями, впровадження у світ релігії, забезпечення тривалості культурної спадщини та зміцнення єдності суспільства [11, с. 3]. З-поміж перелічених функцій варто виокремити вплив музики на емоційний світ дитини, адже музика здатна передавати усю гаму людських почуттів. Розуміння змісту емоційних станів допомагає дитині самовиражатись у суспільстві [1, с. 401–407]. Різносторонній позитивний вплив музики на дитину вказує на потребу впроваджувати дошкільника у світ музичного мистецтва в ранньому віці [5, с. 43].

Ознайомлення дитини зі світом музики відбувається в процесі її цілеспрямованого пізнання, який в науковій літературі прийнято називати музичним вихованням.

У словнику Ю. Юцевича поняття «*музичне виховання*» охарактеризовано як «галузь естетичного виховання, сфера залучення суспільства до музичної культури, цілеспрямований системний розвиток музичних здібностей і музичної культури особистості, виховання цілісного відчуття, переживання і розуміння образного змісту музичних творів, засвоєння суспільно-історичного досвіду музичної діяльності» [10, с. 166].

Музичне виховання реалізовується за допомогою використання елементів музичної освіти в освітніх програмах в загальноосвітніх та музичних школах, закладах дошкільної освіти, а також у позашкільному середовищі [10, с. 166].

Науковий вклад у розвиток методики музичного виховання внесли такі зарубіжні дослідники як К. Сішор, Е. Жак-Далькрос, З. Кодай, К. Орф, Е. Гордон, Н. Ветлугіна. З українських музикантів-педагогів значний вклад внесли Ф. Колесса, М. Леонтович, С. Людкевич, Л. Ревуцький, Я. Степовий, К. Стеценко, Б. Яворський, В. Верховинець, З. Жофчак, Г. Падалка, О. Раввинов, О. Ростовський, Л. Хлебникова [10, с. 167].

Процес музичного виховання сприяє розвитку *музичних здібностей*, що, своєю чергою, сприяє ясності думки і здатності творчо вирішувати повсякденні завдання [9, с. 186]. Російський психолог С. Рубінштейн характеризує поняття «музичні здібності» як здатність створювати музику, користуватись нею і розуміти її [8, с. 265].

Теоретики музичного виховання особливу увагу присвячують класифікації музичних здібностей, позаяк це безпосередньо впливає на методику музичного виховання. У 1919 р. після 20 років досліджень американський психолог Карл Сішор (1866–1949 рр.) в дослідженні «Seashore Measures of Musical Talent», визначив чотири групи базових музичних здібностей притаманних дітям від раннього віку: 1) тональні (англ. tonal) — відчуття тону, мелодії, гармонійності; 2) динамічні (англ. dynamic) — гострота слуху і відчуття гучності; 3) часові (англ. temporal) — відчуття часу, темпу і ритму; 4) якісні (англ. qualitative) — відчуття забарвлення тону або тембру. Дослідження К. Сішора підтвердили, що згадані музичні здібності діти проявляють в ранньому віці [14, с. 10]. Втім, достовірно виміряти їх можливо лише тоді, коли дитина досягає віку 10 років. Згідно з теорією К. Сішора, у цьому віці музичні здібності дитини стабілізуються. Їх можна покращити за допомогою музичних занять, однак не можна розширити. Саме тому особливу увагу розвитку музичним здібностям слід приділяти в дошкільному віці [14, с. 11].

В останні десятиліття значний внесок в класифікацію «музичних здібностей» вніс американський теоретик музики Едвін Гордон (1927–2015 рр.). Е. Гордон стверджує, що кожна дитина народжується з певними музичними здібностями. Близько 68% дітей мають здібності середнього рівня, близько 16% вище середнього і 16% нижче середнього. Музичні здібності дитини, яка ще не досягла віку 9 років Е. Гордон називає такими, що перебувають у процесі розвитку (англ. developmental music aptitude). Вони поєднують у собі вроджений потенціал і вплив середовища, в якому зростає дитина. Після 9 років середовище перестає впливати на розвиток музичних здібностей дитини, тому науковець з цього віку починає називати їх стабільними (англ. stabilized music aptitude) [13, с. 14–15].

Е. Гордон твердить, що експериментально вдалось виокремити лише дві «розвиткові» музичні здібності: відчуття тону і відчуття ритму. Натомість зі стабільних відомі є 12, серед яких науковець вирізняє 7 основних: відчуття мелодії, гармонії, темпу, такту, а також експресія, баланс (творчість) і стиль (інтерпретація або імпровізація) [13, с. 15–16].

Музичним здібностям дітей дошкільного віку притаманні певні особливості. Як відзначав Дж. Дорфман, угорський композитор Золтан Кодай (1882–1967 рр.) виокремлює чотири такі риси: 1) дитячий голос має вузький діапазон; 2) діти легше співають уривок, мелодія якого йде вниз, ніж уривок, мелодія якого йде уверх; 3) діти легше співають короткі інтервали, ніж довгі; 4) усі дитячі голоси знаходяться приблизно

в одному діапазоні [12, с. 22]. Згадані особливості слід враховувати під час організації процесу музичної діяльності дошкільників.

Педагоги, з огляду на вплив, який чинить на дитину музичне виховання, виокремлюють ще одне важливе поняття — *«музичний розвиток»*. Варто зазначити, що в науковій літературі побутують різні визначення цього поняття. Розбіжності стосуються подання характеристик музичного розвитку. Наприклад, радянський педагог Н. Ветлугіна (1909–1995 рр.) вважала, що музичний розвиток — «це результат формування дитини в процесі активної музичної діяльності» [2, с. 13]. Натомість в сучасній українській науковій літературі зустрічаємо визначення цього поняття як «ситуативного руху» (Я. Кушка) [4, с. 181], або ж як «процесу і результату» (В. Черкасов) [9, с. 15].

На наш погляд, найбільш збалансованим слід визнати дефініцію, яку подає В. Черкасов, вказуючи, що «музичний розвиток — це процес і результат розвитку музично-творчих здібностей» дитини під час активної участі в конкретних видах музикування [9, с. 15].

Слід зазначити, що для ефективного корегування музичного розвитку дошкільників педагогам необхідно проводити регулярну його діагностику. Це дасть змогу встановити індивідуальні особливості музичного розвитку кожної дитини, а відтак скласти індивідуальний план музичного виховання [7, с. 51].

Література

1. Ватаманюк Г. П. Музично-ігрова діяльність як засіб формування комунікативних умінь старших дошкільників // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2015. Вип. 18. С. 401–407.
2. Ветлугіна Н. А., Дзержинская И. Л., Комиссарова Л. Н. Методика музикального виховання в дитячому садку: учебник для учащихся пед. уч-щ по спец. «Дошк. виховання». 2-ге вид., випр. і доп. М.: Просвещение, 1982. 271 с.
3. Іванова Ю. Афоризми. Сила искусства. Харьков: Фолио, 2007. 224 с.
4. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей: навч. посіб. для ВНЗ. Вінниця: Нова книга. 216 с.
5. Недериця С. С. Музика — цілющий та розвивальний засіб, який працює на рівні дива // Обдарована дитина: науково-практичний освітньо-популярний журнал. 2013. № 3. С. 42–44.
6. Нечай С. Музика — могутня сила // Дошкільне виховання. 2014. № 5. С. 23–26.

7. Романюк І. А. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі: зб. метод. матеріалів. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 104 с.
8. Рубинштейн С. Л. Человек и мир. СПб: Питер, 2017. 288 с.
9. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2014. 472 с.
10. Юцевич Ю. Є. Музика // Словник-довідник. Вид. 2-ге, переробл. і доп. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2009. 352 с.
11. Campbell P. S., Scott-Kassner C. Music in childhood: from preschool through the elementary grades. Australia: Thomson Schirmer, 2006. 464 с.
12. Dorfman J. Theory and Practice of Technology-Based Music Instruction. Oxford, 2013. 240 с.
13. Gordon E. Music Learning Theory for Newborn and Young Children. 2003. 166 p.
14. Haroutounian J. Kindling the Spark: Recognizing and Developing Musical Talent. Oxford, 2002. 384 p.

Даниляк Софія Володимирівна
студентка спеціальності «Дошкільна освіта»
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти велике значення надається проблемі мовленнєвого розвитку дітей, зокрема зв'язного мовлення. Це обумовлено, перш за все, його соціальною значущістю і значенням у формуванні маленької особистості. Адже зв'язне мовлення — вища форма мовленнєвої діяльності, яка визначає сформованість рівня мовного й розумового розвитку дитини; допомагає їй стати активним, ініціативним мовцем, відкритим для спілкування; навчитися за допомогою мови пізнавати довкілля; розвинути свідоме, у міру своїх можливостей та віку, ставлення до мовної дійсності.

А. Богуш, Н. Гавриш розглядають поняття зв'язного мовлення як власне процес створення самостійного зв'язного висловлювання та результат цього процесу, продукт мовленнєвої діяльності — текст, що включає такі послідовні етапи, як: визначення теми, планування сюжетної лінії, добір необхідних мовних засобів, розповідання й самооцінка готового продукту (тексту) [2, с. 450].

Період дошкільня є надзвичайно важливим для розвитку зв'язного мовлення майбутньої особистості. У старшому дошкільному віці діти можуть послідовно й чітко складати описову та сюжетну розповідь; порівняльну описову розповідь; розповіді з індивідуального та колективного досвіду; на тему, запропоновану вихователем, за планом або ж опорними словами; творчу розповідь (казку) за поданим початком чи закінченням; невеличкі сценарії за літературними творами тощо [2, с. 471].

Зазначимо, що саме у цьому віці поступово ускладнюється синтаксична структура дитячих розповідей, у яких вони висловлюють міркування, переконливо їх аргументують, використовуючи при цьому вставні слова, пряму мову, засоби художньої виразності. Разом

з вихователем діти записують складені ними розповіді, казки, виготовляють наочні посібники до них, обговорюють їх, вдаються до оцінювання дитячих розповідей, визначають кращі з них.

Старших дошкільників навчають творчого розповідання за серією сюжетних картин, що «унаочнює логічну структуру (початок — зав'язка — основна частина — кульмінація — розв'язка) розповіді, яку складають діти, візуалізує планування власного висловлювання, сприяє формуванню таких якостей мовлення, як плавність, зв'язність, логічність» [1, с. 3].

Науковці пропонують п'ять способів презентації сюжетних картин. Так, перший спосіб передбачає послідовний їх розгляд. На початку заняття відкрита лише перша картинка, перед тим, як показати наступну, вихователь пропонує дітям поміркувати, що на ній зображено. За кожною картиною складається розповідь, обсяг якої поступово збільшується: спочатку тільки за змістом першої, згодом — першої та другої; першої, другої та третьої картинки.

Другий спосіб презентації сюжетних картин полягає в одночасному поданні дітям усіх картинок, які вони мають самостійно розмістити в логічній послідовності. Відбувається послідовний розгляд кожної картини за запитаннями та складання розповідей.

Умови третього способу — усі картинки закриті, окрім останньої. Перша частина заняття передбачає колективні творчі фантазії дітей щодо початку розповіді, згодом послідовно відкриваються картинки і складаються розповіді.

Четвертий спосіб — на початку заняття відкриваються перша та остання картинки. Після фантазування дітей щодо змісту середніх картинок послідовно розглядаються всі картинки, за якими складаються розповіді.

Останній, п'ятий спосіб презентації сюжетних картин характеризується показом картинок через одну [1, с. 6–7].

Вважаємо, що саме на таких заняттях особлива увага вихователя спрямовується на коригування зв'язного мовлення дітей. Старших дошкільників навчають розповідання за кожною структурною частиною: спочатку скласти початок, потім середину і кінцівку, добирати до однієї назви різні варіанти початку, кінцівки чи середини розповіді, поєднувати змістові частини висловлювання [5].

Ефективним методом розвитку зв'язного мовлення є переказування художніх творів, казок, у процесі якого дитина глибше «входить» у зміст твору, засвоює нові слова і вирази, правильні граматичні форми. Структура таких занять залежить від ступеня складності твору: простіший діти переказують одразу, складніший — за частинами. І що

краще старші дошкільники засвоюють різні способи переказування, то значнішими будуть їхні успіхи в оволодінні зв'язним монологічним мовленням.

А. Богуш, Н. Гавриш рекомендують використовувати у роботі з дітьми такі способи організації переказу: *повний (цілісний) переказ* — коли одна дитина переказує весь текст, однак текст має бути короткий; *переказ за частинами (командами)* — обираються команди, які домовляються між собою, хто яку частину переказуватиме; *колективний переказ* — діти за чергою послідовно переказують текст по реченню або ж його епізод; *інсценування за ролями* — вихователь бере на себе роль автора, допомагає дітям розподілити ролі, дібрати атрибути, елементи костюма, обговорює з ними характер персонажів, радить обрати правильну інтонацію; *творчий переказ* (наприклад, переказ від імені головного героя, придумування нових епізодів, сюжетних ліній, введення нових персонажів, придумування іншого початку й кінцівки; *вибірковий переказ* — наприклад, найбільш цікавих в мовленнєвому плані фрагментів [2, с. 488–490].

Зазначимо, що у процесі розповідання, переказування художніх творів зростають уміння дітей критично ставитись до своїх розповідей і розповідей товаришів. Оцінюючи розповіді, діти аналізують їх зміст, оригінальність задуму, не допускають повторення оповідань, казок.

А. Богуш зазначає, що спонукання дітей до оцінки дитячих розповідей привчає їх бути уважними до словесної інструкції вихователя, запам'ятовувати завдання, літературні тексти, розповіді, усвідомлювати їх зміст. Формування в дітей здатності оцінювати відповіді товаришів сприяє розвитку уміння наперед обдумувати свою відповідь, складати її план [3, с. 3].

Упродовж проходження педагогічної практики у закладі дошкільної освіти ми також з'ясували, що старші дошкільники мають поверхові, неточні уявлення щодо поняття «текст». Тому з цією метою ми ознайомлювали дітей з його характерними ознаками, вчили визначати тему тексту, який вони прослухали, придумувати до нього назву, виокремлювати основні частини тексту.

З метою закріплення уявлень дітей про структуру тексту, на заняттях з розвитку мовлення й у повсякденні ми проводили дидактичні ігри «Впізнай текст», «Де текст, а де ні», пропонували дошкільникам послухати тексти невеличких казок, оповідань [4, с. 11].

На наступному етапі ми з'ясовували послідовність речень у тексті, тобто ознайомлювали дітей з тим, що кожне наступне речення у тексті співвідноситься з попереднім і ніби виходить з нього, відображає послідовність розвитку авторської думки.

Саме такий вид зв'язку речень ми використовуємо під час складання різного виду текстів — розповіді з досвіду (власного чи колективного); опису предметів, явищ, подій; придумування казок, оповідань. Таким чином підводимо дітей до думки, що в кожному тексті речення повинні бути в певному порядку, їх зміна порушує логіку викладу, зв'язок речень, цілісність тексту.

Отож, важливими завданнями розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників є планомірне й цілеспрямоване навчання дітей логічно, послідовно, змістовно, виразно будувати власні мовленнєві висловлювання, оволодіння різними видами розповідей, переказування, розвитку у дошкільників здатності цілісно сприймати сюжет картини, художнього твору, поєднувати змістові частини висловлювання. Правильний добір картин, художніх творів, поступове ускладнення форм та методів розвитку зв'язного мовлення роблять цей процес доступним, цікавим та ефективним.

Література

1. Богуш А., Гавриш Н. В. Вчимося розповідати. Складання розповідей за серіями сюжетних картин на основі літературних творів: навч.-метод. посіб. К.: МЦФЕР-Україна, 2013. 32 с.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах / за ред. А. М. Богуш. 2-ге вид., доп. К.: Слово, 2011. 704 с.
3. Богуш А. М. Місце оцінки на заняттях з розвитку мови // Дошкільна педагогіка і психологія. 1973. Вип 7. С. 3–11.
4. Дем'яненко С. Дітям про текст як мовленнєве поняття // Дошкільне виховання. 2003. № 9. С. 10–11.
5. Паласевич І. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобом сюжетних картин // Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал. 2019. № 3 (170). С. 60–65.

Куцин Еріка Карлівна
старший викладач кафедри теорії і методики музичної освіти
Мукачівський державний університет
м. Мукачево, Україна
ORCID: 0000-0002-1901-7422

РОЛЬ ФУНКЦІЙ РУК В КОРЕКЦІЇ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Метою музично-педагогічної науки на сучасному етапі є збагачення знань музикантів цінними історичними здобутками у галузі викладання мистецьких дисциплін. Одним із кроків у цьому напрямку стала спроба системного аналізу відносної системи сольмізації, яка була одним із чинників підвищення рівня шкільної музичної освіти України у другій половині ХХ століття.

На початку ХХІ століття вектор шкільної освіти зумовив принципову необхідність переосмислення усіх факторів, від яких залежала якість навчально-виховного процесу (змісту, методів, форм навчання і виховання тощо). Основний принцип роботи за системою відносної сольмізації — це чітке дотримання послідовності у засвоєнні ступенів звукоряду.

Музичний розвиток і навчання є одним із складних психофізіологічних і педагогічних процесів, пов'язаних із комплексним розвитком всього організму людини. «Не можна дійти до вірного розуміння психології сприйняття музики, якщо розглядати музику тільки як естетичний предмет, тільки як об'єкт естетичного переживання... музичні здібності не є природженими, вони виникають і виховуються в процесі взаємодії людини з музикою. Природженими можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості, тобто існують задатки, які лежать в основі розвитку здібностей, самі ж здібності завжди є наслідком розвитку», пише Б. Теплов у праці «Психология музыкальных способностей. М. – Л., АПН, 1947, с. 48.

Рівень і якість розвитку музичних здібностей повністю залежить від середовища, практики, послідовності матеріалу, методів навчання. Глибоке вивчення фізіології та психології дитини значною мірою допоможе педагогу правильніше побудувати роботу з учнями. Як правило, музичне виховання і навчання реалізується рефлексорною діяльністю головного мозку.

Музична педагогіка в навчальному процесі зустрічається з усіма видами рефлексорної діяльності людини. І реакцію людини на зовнішні подразники можна розглядати тільки в плані співвідношення першої і другої сигнальної системи, безумовних і умовних рефлексів.

Друга сигнальна система властива тільки людині і служить їй, як засіб свідомого сприйняття навколишнього світу, в тому числі й музичної мови. Таким чином розучування пісень по слуху відбувається завдяки дії першої сигнальної системи, а при співі по нотах постійно вдосконалюється друга сигнальна система як основа музичного мислення. Розвиток другої сигнальної системи в процесі навчання музики загострює відчуття відповідної реакції на всілякі зовнішні зміни і тим самим посилює чутливість нервових клітин на різкі зміни в музиці. Формування другої сигнальної системи відбувається набагато пізніше, однак без активного включення її діяльності не може бути свідомого музично-освітнього та виховного навчального процесу. Тільки при послідовному розвитку другої сигнальної системи можна говорити про свідомий навчальний процес.

Одним з важливих положень про вищу нервову діяльність являється положення про провідну роль аналізаторів. «Нервова система є завжди більший або менший комплекс аналізаторних приладів — аналізаторів. Оптичний аналізатор виділяє для організму світлові коливання, акустичний-повітряні» І. П. Павлов. До слухових і зорових відчуттів, точність яких іноді перевищує чутливість приладів, звертаються в сучасній науці і фізики, і хіміки.

Серед багатьох аналізаторів, що активно діють в період музичного розвитку і навчання, слуховий, зоровий і руховий, а також голосовий апарат відіграють головну роль. Вони нерозривно пов'язані між собою і однаковою мірою впливають один на одного і на весь музичний розвиток школяра. Тому весь музично-освітньо-виховний процес потрібно вибудовувати з урахуванням не тільки слухового, а й зорового і рухового аналізаторів, оскільки гострота зорового сприйняття у дітей раннього віку набагато вища від слухового, а руховий аналізатор досить сильно розвинений в дитячому організмі. Отже, рухова моторика має великий вплив не тільки на вироблення ритмічного відчуття, але й на звуковисотне сприйняття і відтворення. Практика показала, що при слуховому сприйнятті або співі мелодії у висхідному напрямку, діти завжди будуть піднімати руки, а при русі вниз — опускати. Багато прикладів доводять велике значення рухової моторики в процесі засвоєння звуковисотності.

Організатор і керівник Інституту ритмічної гімнастики в Дрездені Е. Жак-Далькроз стверджував, що розвивати музичні здібності необхідно засобами ритму. Будь-який ритм — це рух. І тому, вносячи порядок в рухи дитини, ми готуємо її до життєвої і музичної діяль-

ності. Наш слух, голос і тіло знаходяться в прямій залежності одне від одного і від наших душевних якостей. Рухові вправи в дитячому організмі виробляють смислові навички у ланцюговій дії, як координаційний взаємозв'язок всіх аспектів рефлекторної діяльності.

Виходячи з даного положення та вислову І. Канта: «Рука — це мозок який вийшов назовні», можна з переконливістю стверджувати той факт, що для гармонійного розвитку необхідно регулярно постачати мозок імпульсами від рецепторів рухової сфери, що являється своєрідним «харчуванням» для головного мозку. І відповідно, у свою чергу, руки повинні регулярно і багато рухатися, таку можливість їм надає застосування релятивної системи на уроках музичного мистецтва з позиції психофізіологічних положень у розвитку дитини та становленні і формуванні її як особистості. Застосування методу нейрокінезі як психофізичної корекції, сприятиме нормалізації тону м'язів, поліпшиться постава, збільшиться обсяг рухів. Якщо мозок не в повній мірі подаватиме сигнали тілу (діти із симптомами ДЦП), то через застосування ручних знаків-символів ми подаватимемо такі сигнали мозку через застосування природних законів біомеханіки. І мозок поступово почне включатися. Також, такий підхід ефективно стимулюватиме роботу дихальних м'язів, діафрагми, що є необхідним фоном для успішного освоєння мови. Адже якість вимови звуків залежить у великій мірі від мовного дихання.

Рух у поєднанні з музикою дає неймовірну силу для фізіологічного і психічного розвитку дитини, своїм стереотипом полегшує роботу клітин головного мозку. Ритмічно-рухові й рухово-звукові вправи, не відволікають дитину від необхідного свідомого засвоєння навчального матеріалу, а навпаки, допомагають їй краще і швидше його засвоїти.

Отже, застосування **методу релятивної сольмізації** в навчальному процесі молодших школярів сприяє посиленому розвитку музичного слуху, творчих здібностей, а також вокальних умінь, за допомогою яких дитина навчиться долати труднощі та відчувати задоволення від спілкування з музикою.

Література

1. Жофчак З. На другому міжнародному Кодаївському семінарі в Кечкеметі / З. Жофчак // Музика в школі: збірка статей. Київ: Музична Україна, 1974. Вип. 2.
2. Кирнарская Д. Психология специальных способностей. Музыкальные способности / Д. Кирнарская. Москва: Таланты — XXI век, 2004. 496 с.
3. Ковалів В. Методика музичного виховання на релятивній основі / В. Ковалів. Київ: Музична Україна, 1973.

Лехновська Мар'яна Василівна
студентка спеціальності «Дошкільна освіта»
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Курник Олена Петрівна
студентка спеціальності «Дошкільна освіта»
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розвиток незалежної Української держави зумовив радикальні зміни у світогляді та ідеології суспільства, його культурі та освіті, що виразило проблему здорового способу життя людини як стратегічну й масштабну. На цьому наголошується у Концепції дошкільного виховання в Україні, Загальній концепції неперервної валеологічної освіти, Концепції інтегративної українознавчої валеологічної освіти в Україні, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, Законі України «Про дошкільну освіту», Законі України «Про охорону дитинства» та інших документах, які створюють підґрунтя для взаємодії різних соціальних інститутів та регламентують правові основи соціально-педагогічної діяльності у розв'язанні проблеми культури здоров'я підростаючого покоління.

Декларована суспільством необхідність охорони здоров'я та конкурентоспроможності нації можлива лише за умови чіткого усвідомлення того факту, що основи якісного та тривалого життя людини закладаються ще в дитинстві. Загальновідомо, що здоров'я дитини дошкільного віку є поєднанням різних характеристик не лише її фізичного і психічного, а й морального розвитку, які й забезпечують певний рівень розумової й фізичної працездатності та швидку адекватну адаптацію до природного та соціального середовищ. Такий погляд

на проблему формування здорового способу життя потребує серйозної уваги до дитини як носія його потенціалу.

Проблема здорового способу життя була предметом дослідження науковців різних галузей знань: медичної (Г. Апанасенко, Д. Давиденко, В. Волков, П. Половников), біомедичної (Ю. Лісіцин, О. Щетинін), соціальної (О. Вакуленко, Л. Жаліло, В. Климова, В. Скумін, О. Яременко), а також психологічної (В. Ананьев, С. Шапіро).

Провідні ідеї здорового способу життя розглядалися у безпосередньому контексті підвищення ефективності системи фізичного виховання школярів та дошкільників (Е. Вільчковський [4], Н. Денисенко [7], О. Дубогай [8]).

Наприкінці ХХ століття виокремився валеологічний підхід до вивчення проблем здорового способу життя школярів (І. Брехман [3]); досліджено різні аспекти валеологічної освіти та валеологічного виховання школярів і молоді (Т. Бойченко, О. Вакуленко, Г. Голобородько, О. Іванашко, С. Лапаєнко, С. Свириденко, Л. Суценок, С. Юрочкіна); виконано низку експериментальних досліджень із проблеми формування навичок здорового способу життя у дітей дошкільного віку (Н. Денисенко [7], С. Юрочкіна); визначено умови професійної підготовки майбутніх фахівців із дошкільної освіти в напрямі прищеплення дітям навичок здорового способу життя (В. Нестеренко).

Водночас недостатньо дослідженими є біологічні, соціально-психологічні чинники формування навичок здорового способу життя старших дошкільників. Тому **мета статті** полягає у з'ясуванні особливостей формування навичок здорового способу життя у дітей цієї вікової категорії.

Старший дошкільний вік — дуже важливий період для формування здорового способу життя дитини. Від того, які умови для навчання й розвитку дитини створені у дошкільному закладі, передовсім залежить її здоров'я, а отже, й розвиток особистості. Останній факт особливо актуальний для дітей старшого дошкільного віку, яких прагнення до самореалізації спонукає до визначення власної позиції в різних сферах життєдіяльності.

Упродовж старшого дошкільного віку (від 5-ти до 6-ти років) відбувається інтенсивний особистісний розвиток, формування самосвідомості, образу «Я», провідних рис характеру, нових мотивів поведінки, моральних якостей, волі та здібностей. Звідси його виняткове значення у становленні особистості дитини.

Умови розвитку старшого дошкільника якісно відрізняються від попередніх вікових етапів: значно підвищуються вимоги дорослих

до поведінки дитини, насамперед акцентується на дотриманні нею обов'язкових загальноприйнятних правил людського співжиття, моральних норм.

Дошкільне дитинство — це етап інтенсивного формування психіки, різноманітних якісних утворень — як у процесі органічного розвитку, так і в особистісній сфері індивіда. Усі вони зумовлені багатьма чинниками: це розвиток мовлення і спілкування з дорослими та однолітками, а також різноманітні форми дитячої діяльності (пізнавальної, ігрової, навчальної, продуктивної тощо).

Усі зазначені чинники можна умовно поділити на три основні групи, які, на думку Л. Виготського, характеризують будь-який віковий період онтогенезу особистості:

- соціальна ситуація розвитку;
- провідний вид діяльності;
- основні новоутворення [6, с. 258–259].

Соціальна ситуація розвитку передбачає особливе поєднання когнітивних процесів та зовнішніх умов, що є типовим для кожного вікового етапу і зумовлює відповідну динаміку психічного розвитку, викликаючи виникнення якісно нових психологічних утворень.

Структура соціальної групи, що забезпечує розвиток дитини, включає батьків, однолітків, «соціальних дорослих» тобто тих представників суспільства, які прямо й опосередковано взаємодіють із дитиною (вихователь, учитель, лікар тощо), а також «інших дорослих» із її соціального оточення, з якими вона безпосередньо не взаємодіє.

Соціальна ситуація розвитку для кожного віку чітко визначає спосіб життя дитини, характер її соціального буття та основні вікові психологічні новоутворення.

Із провідною діяльністю, в контексті діяльнісного підходу, «...пов'язане виникнення найважливіших психічних новоутворень; у її межах розвиваються інші види діяльності та закладаються основи для переходу до нових їх видів» [1, с. 13]. Зміна виду провідної діяльності означає перехід до нової стадії — нового вікового етапу.

Центральними віковими новоутвореннями називають психічні властивості особистості, що активно розвиваються у конкретному віці. Вони характеризують насамперед перебудову свідомості дитини, що є результатом вікового розвитку [2, с. 10].

Новоутворення, що виникли у свідомості, сприяють зміні самої особистості, тобто її розвитку, коли нова соціальна ситуація стає вихідним моментом для подальшого вікового етапу.

Наведемо стислу психологічну характеристику дітей дошкільного віку.

Соціальна ситуація розвитку дитини старшого дошкільного віку передбачає посилення вимог дорослих до її поведінки, особливо щодо виконання елементарних обов'язків. Відбувається поступова зміна взаємин із дорослими, що набувають нових форм, а саме: від спільного виконання дій до самостійного, — звичайно, за керівництва старших. Крім того, під час сприйняття дошкільником інших осіб зростає усвідомлення його власного «Я», своїх дій, підвищується інтерес до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин.

Аналізуючи своєрідність соціальної ситуації розвитку дитини старшого дошкільного віку, К. А. Абульханова-Славська звертає особливу увагу на те, що в цьому віці дитина виходить за межі свого родинного світу та налагоджує стосунки з дорослими людьми, які її оточують [1, с. 16].

Старший дошкільник, як і раніше, залишається залежним від дорослих; зобов'язаний зважати на вимоги батьків, «соціальних дорослих», з огляду на її особистісні взаємини з ними. Від цих стосунків залежать не лише успіхи й невдачі дитини — вони стають потужним мотиваційним чинником її діяльності.

У цей період життя старшого дошкільника кардинально змінюється сприйняття ним картини світу, котре Л. Виготський визначив як «відкриття світу людської дійсності», своєрідний розподіл соціуму на дві сфери:

- близьке оточення — найближчі дитині люди, члени її сім'ї, взаємини з якими формують систему її відносин з іншими, а також ставлення до довкілля;
- «інші дорослі», стосунки з якими опосередковуються взаєминами, що встановилися з близькими дитині людьми [6, с. 112].

Л. Виготський наголошував, що ставлення людини до навколишнього предметного світу «...завжди опосередковане її ставленням до людей, до суспільства» [6]. Звідси дитина не може жити і розвиватися поза практичним та мовленнєвим спілкуванням з дорослими, бо найперші її суто людські предметні дії обов'язково передбачають взаємодію зі старшими, невіддільні від впливу особистості останніх.

Живий процес спілкування є тим контекстом, у якому виникає, формується та закріплюється соціальна поведінка дитини. Лише активне спілкування та спільна діяльність із дорослими, прийняття їх поведінки як взірця для наслідування уможливають засвоєння дошкільником будь-яких норм його поведінки в суспільстві, у т.ч. і здорового способу життя.

Сензитивність дошкільного віку до засвоєння норм і правил, навичок соціально прийнятної поведінки доведена багатьма дослідженнями як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Повторимо, що основним засобом впливу на розвиток старших дошкільників щодо засвоєння ними норм, правил поведінки, навичок трудової діяльності, культури та гігієни, здорового способу життя є спільна діяльність із дорослими, які демонструють відповідні приклади поведінки. Адже, як відомо, дітям дошкільного віку властиво наслідувати (копіювати) дії та оцінні судження членів своєї сім'ї. Це особливо виразняється в ситуаціях засвоєння взірців поведінки, що виходять за межі поведінки близького оточення дитини. Зокрема, слухаючи казку, розповідь, діти намагаються з'ясувати, хто з героїв добрий, а хто поганий, не допускаючи при цьому невизначеності. При цьому дошкільники самостійно оцінюють героїв на підставі думки авторитетного для них дорослого.

Однією із психологічних особливостей дітей зазначеного вікового періоду, є прагнення оцінювати відповідно до норм поведінки навіть неживі предмети (ліс, річку тощо). Це суть т. зв. когнітивного феномену сприйняття та мислення, що був досліджений Ж. Піаже.

У старшому дошкільному віці пріоритетним стає засвоєння норм і правил взаємин з іншими дітьми. Насамперед, це зумовлено спільною діяльністю з однолітками, що передбачає врахування поглядів товариша, його інтересів і прав.

До речі, під час засвоєння норм і формування вмінь соціальної поведінки, навичок здорового способу життя діти дошкільного віку часто застосовують їх формально, не розуміючи й не враховуючи особливостей конкретного випадку.

Так, діти молодшого та середнього дошкільного віку настільки «звикають» виконувати правила, що інколи не погоджуються з незначним їх порушенням. У цьому виявляється їх ригідність поведінки, що пов'язана з невеликим життєвим досвідом та обмеженістю набору моделей поведінки [9, с. 48].

Перехід від дотримання правил поведінки «за звичкою» до свідомого виконання, що пов'язане з розумінням їх значення, властивий старшим дошкільникам. До того ж діти 5–6 років не просто добровільно підкоряються правилам, а й стежать за тим, як виконують їх інші діти, тобто здійснюють функцію зовнішнього контролю.

Опанування та закріплення правил, норм, умінь та навичок поведінки (соціальної, побутової, культурно-гігієнічної, здорового способу життя тощо) як динамічних стереотипів відбувається лише в результаті досвіду, який дитина набуває, змінюючи, порушуючи та відновлюючи застосування загальноприйнятних правил.

Отже, формування навичок соціально прийнятної поведінки дітей старшого дошкільного віку відбувається під впливом соціальних

факторів і «...залежить від особливостей спілкування з іншими людьми, від глибини взаємин дитини з дорослим» [9, с. 38].

Зокрема, соціальну ситуацію розвитку дитини цього віку визначають і певні стосунки з однолітками.

Л. Волошенко доходить висновку, що спілкування з однолітком, порівняно з дорослим, більш ефективно сприяє формуванню критичного ставлення до партнера дитини дошкільного віку, бо «...помилки однолітка дошкільник помічає швидше, ніж помилки дорослого» [5, с. 51].

За результатами аналізу комунікативної діяльності, здійсненого Л. Волошенко, з'ясовано, що для формування особистості дитини старшого дошкільного віку більш продуктивним є спілкування з однолітком. Дошкільник швидше наслідує ровесника, ніж дорослого, адже спілкування з товаришем дає змогу дитині скласти враження про себе, сформуванню самооцінку тощо. Отже, взаємодія з однолітком стає джерелом усвідомлення власного «Я» [5, с. 52].

Однак взаємини старших дошкільників з однолітками часто опосередковуються особистістю дорослого (вихователя), який організовує комунікацію та спільну діяльність.

У п'ятилітньому віці дитина вже має певний соціальний статус. Цікаво, що переваги, які дитина віддає своїм одноліткам в ігровій діяльності, на заняттях, при виконанні трудових доручень, характеризуються відносною стабільністю. Вибірковість вибору пов'язана з формуванням у дошкільному віці мотиваційної сфери, різноманітних особистісних якостей. Головними мотивами, що спонукають дітей до групування, є задоволення процесом ігрового спілкування та орієнтація на позитивні риси партнера, що виявляються при спілкуванні. Наприкінці старшого дошкільного віку до цих мотивів вибору партнера для спілкування додається його здатність до будь-якої конкретної діяльності [5, с. 53].

Слід зазначити, що соціальна ситуація розвитку дитини старшого дошкільного віку сприяє формуванню суб'єкта діяльності, рефлексії власних дій та вчинків, їх результатів, здатності помічати помилки у власній діяльності під впливом оцінювання дорослих та однолітків, які її оточують. Усе це логічно пов'язане з проблемою провідної діяльності.

Розглянемо вплив провідної діяльності на формування особистості дітей старшого дошкільного віку. Серед видів діяльності дитини дошкільного віку вітчизняні психологи розрізняють спілкування (М. Лісіна), трудову діяльність (Б. Ананьєв, В. Тютюнник), зображувальну діяльність (Л. Обухова) та навчання (А. Усова).

У дослідженнях російських психологів Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва та ін. провідною діяльністю дошкільників визначено ігрову [6].

У дошкільному віці гра стає провідним видом діяльності не тому, що дитина, зазвичай, більшу частину часу проводить у розвагах: гра викликає якісні зміни у психіці дитини. На межі раннього дитинства та дошкільного віку рольова гра інтенсивно розвивається, а у другій половині дошкільного віку досягає свого найвищого рівня.

Гра в дошкільному віці є соціальним за своїм походженням та за змістом історичним утворенням, яке зумовлене розвитком суспільства, його культури. Це особлива форма життя дитини у суспільстві, в якій діти виконують ролі дорослих, відтворюючи їхнє життя, працю та взаємини.

За Л. Виготським, саме в сюжетно-рольовій грі діти вчаться працювати, виробляють соціальні навички, а також розвивають здібності обмірковувати свою поведінку, вдосконалюють уміння керувати нею. Цей різновид гри уможливило колективне обговорення, рефлексійне мислення та спільне розв'язання проблеми. Разом дошкільники домовляються про взаємовигідні умови та сюжетні лінії гри, спільно формують її структуру.

На думку Г. Провозюк, саме у грі найбільш яскраво виявляється конструктивна знакова функція свідомості дитини. Адже справжня ігрова дія, що характеризується символічністю, передбачає ситуацію, коли «дитина однією дією замінює іншу, одним предметом — інший» [10, с. 102]. Знакова, або символічна, функція ігрової діяльності полягає ще й у тому, що ігрові замісники предметів можуть бути мало схожими. Однак вони дають змогу дітям використовувати їх аналогічно до предмета, який вони заміщують. Тому, даючи власну назву обраному предмету-заміснику та приписуючи йому певні властивості, дошкільник ураховує й деякі особливості самого предмета-замісника, зумовлені реальною взаємодією предметів.

В ігровій діяльності дитина не лише заміщує предмети, а й бере на себе ту чи ту роль і починає діяти відповідно до неї. Отже, у новому сюжетно-рольовому різновиді гри дитині вперше відкриваються взаємини, права та обов'язки, що існують між людьми у процесі спілкування та діяльності.

Функцію формування адекватних і прийнятних стереотипів поведінки, властивих ролі, у грі виконує зовнішній контроль однолітків — діти очікують і вимагають правильного виконання обраної ролі, психологічно винагородою за що є отримання прав стосовно осіб, ролі яких виконують інші учасники гри.

У грі має місце активне прагнення досягти певної мети, оперувати предметами, спілкуватися, взаємодіяти з іншими людьми. Власне це забезпечує результативність гри, яка виражається в пізнавальних, емоційних та інших навичках, що формуються у процесі ігрової діяльності. У 5–6 років діти отримують задоволення не тільки від процесу, а й від результату гри. В іграх, за правилами характерними старшому дошкільному віку, виграє той, хто краще засвоїв гру [10, с. 52].

Отже, враховуючи зазначене, можна дійти висновку, що внутрішня динаміка ігрової діяльності в дошкільному віці зумовлює не лише засвоєння дитиною соціально-рольового досвіду, а й впливає на формування її психічних процесів і поведінки.

Як уже було сказано, разом зі спілкуванням та іграми, що є провідними для дитини дошкільного віку, важливе значення у формуванні її особистості мають такі види діяльності, як трудова, зображувальна і навчання. Підтвердженням доцільності комплексного оцінювання дошкільника є висновок О. Кочерги про те, що діяльність особи на кожному віковому етапі її розвитку не обмежується винятково її провідними видами. Відбувається поєднання різних видів діяльності, що здійснюють вплив на психічний та фізичний розвиток дитини. До того ж для найбільш ефективного керівництва психічним розвитком дитини необхідно знати, які власне види діяльності притаманні кожному вікові та яке значення вони мають для становлення особистості [9, с. 61].

Насамперед необхідно зауважити, що в дошкільному віці трудова, зображувальна та навчальна діяльність здійснюються переважно в ігровій формі. У дітей молодшого дошкільного віку майже немає диференціації гри та праці. Зазначена особливість певною мірою зберігається й у середньому та старшому дошкільному віці, проте можна простежити мотивацію до діяльності у формі інтересу до її результатів.

Трудова діяльність дітей дошкільного віку поєднує не лише виконання завдань із побутового самообслуговування (застеляння ліжка, прибирання іграшок, одягання тощо), а й дії, спрямовані на виготовлення іграшок із картону та паперу, а інколи — і подарунків для батьків. Усе це вимагає від дитини оволодіння специфічними прийомами дій, усвідомлення обов'язковості трудових завдань і навичок у процесі розуміння їх важливості для інших людей.

Однак зазначимо, що спрямованість трудових дій дітей дошкільного віку безпосередньо визначається тим, як вона організується та мотивується дорослими: дорослі виконують функцію зовнішнього мотиву діяльності.

Висновки. Отже, внутрішня позиція старшого дошкільника характеризується, насамперед, усвідомленням особистісного «Я» та

своїх учинків, великим інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності і взаємин. Найголовнішим віковим новоутворенням дошкільного дитинства постає позитивна установка на навчання в школі, на досягнення певних успіхів у набутті знань.

Наше педагогічне бачення проблеми співзвучне з думкою, що найбільш сензитивним для засвоєння правил, норм, умінь і навичок здорового способу життя, а також вироблення культурно-гігієнічних навичок є старший дошкільний вік. Це зумовлено чинниками як біологічного, так і соціально-психологічного характеру. Біологічні пов'язані, передовсім, із продовженням інтенсивного дозрівання організму дитини: у старшому дошкільному віці відбувається вповільнення росту та ваги; збільшується загальна маса м'язів, удосконалюється діяльність серцево-судинної системи, координація рухів. Активно відбуваються морфологічні зміни в будові головного мозку, вага якого у віці 3-х років становить близько 75% від його ваги у зрілому віці, а у 5 років — майже 90%. Відбувається посилення регулятивної функції великих півкуль головного мозку, утворюються та вдосконалюються умовні рефлекси, в яких провідну роль відіграє мовлення. Отже, відбувається інтенсивний процес формування другої сигнальної системи, що створює необхідні передумови для засвоєння нових форм соціального досвіду завдяки вихованню та навчанню [9, с. 24].

Серед соціально-психологічних чинників, що сприяють засвоєнню старшими дошкільниками навичок здорового способу життя, необхідно виокремити спільну діяльність із дорослими та однолітками, які демонструють позитивні приклади поведінки; схильність до відтворення, наслідування вчинків дорослих із близького оточення; дотримання правил поведінки за звичкою.

Вирішальне значення у формуванні навичок здорового способу життя має адекватна віку та потребам дитини стимуляція дорослих. У поведінці дитини цього вікові зберігаються та закріплюються в основному ті риси, вміння та навички, що постійно підтримуються (позитивне підкріплення).

Література

1. Абульханова-Славська К. А. Типология активности личности / К. А. Абульханова-Славська // Психол. журн. 1985. Т. 6. № 5. С. 3–18.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. 2012. № 7. С. 3–23.

3. Брехман И. И. Введение в валеологию — наука о здоровье / И.И. Брахман. Л.: Наука, 1987. 125 с.
4. Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посібник / Е. С. Вільчковський Е. С., О. І. Курок. 2-ге вид., перероб. та доп. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 428 с.
5. Волошенко Л. І. Проблема розвитку спілкування дітей з однолітками у дошкільному віці / Л. І. Волошенко // Вісник ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. Харків: ХДПУ, 2003. Вип. 11. С. 51–54.
6. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6 т. / Под ред. Д. Б. Эльконина. М.: Педагогика, 1984. Т. 4. Детская психология. 432 с.
7. Денисенко Н. Від рухового режиму — до здоров'я дитини / Н. Денисенко // Дошкільне виховання. 1995. № 10. С. 10–11.
8. Дубогай О. Д. Фізкультура як складова здоров'я та успішного навчання дитини / О. Д. Дубогай. К.: Шкільний світ, 2006. 128 с.
9. Кочерга О. Психофізіологія дітей 6 року життя / О. Кочерга. К.: Шкільний світ, 2007. 128 с.
10. Провозюк Г. Г. Гра і здоров'я / Г. Г. Провозюк. Тернопіль: Мальва — ОСО, 2005. 144 с.

Луців Анна Ігорівна
*студентка спеціальності «Дошкільна освіта»
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна*

ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Першочерговим завданням мовленнєвого розвитку дошкільників є звукова культура мовлення, виховання якої охоплює чітку артикуляцію звуків рідної мови, фонетичну та орфоепічну правильність мовлення, мовленнєве дихання, силу голосу, темп мовлення, фонематичний слух. Зосередженість на її формуванні у дошкільному віці — важлива передумова для подальшого опанування дітьми грамоти у школі.

У сучасній дошкільній лінгводидактиці виокремлено три основні завдання виховання звукової культури мовлення дітей:

- розвивати фонематичний слух, правильне мовленнєве дихання, звуко- і слововимову, виховувати орфоепічну правильність мовлення на основі розвитку та поступового удосконалення органів, що беруть участь у формуванні мовлення (слуху, дихання і артикуляції);
- вчити диференціювати звуки мови, формувати елементарні уявлення про їх характеристики, розрізняти їхнє символічне та знакове визначення як основи грамотності;
- сприяти свідомому оволодінню мовними (тон, наголос, сила голосу), позамовними (жести, міміка, постава), а також інтонаційними засобами виразності, до яких належать мелодійність мовлення (ніжність, співучість, м'якість), темп, ритм, тембр (веселий, сумний, тривожний), фразовий і логічний наголос (паузи між мовленнєвими відрізками, підвищення або зниження голосу) відповідно до умов та завдань спілкування [1, с. 183].

Зазначимо, що у старшому дошкільному віці дитина зазвичай оволодіває вимовою всіх звуків, хоча у деяких дітей ще недостатньо артикуляційно сформований звук [р] та шиплячі. У дітей шостого

року життя достатньо розвинені мовленнєве дихання, фонематичний слух, артикуляційний апарат. Розвивається здатність до звукового аналізу слова: дошкільники визначають кількість слів у реченні, звуків у слові, місце звука у слові, виокремлюють голосні та приголосні звуки, користуються схемою звукового аналізу слів, поділяють слова на склади, виділяють наголошений склад [3, с. 45].

Серед основних причин, через які діти не оволодівають правильною вимовою звуків, А. Богуш, О. Трифонова виокремлюють такі категорії порушень: а) вікові, або фізіологічні; б) патологічні вади в мовленні дітей як наслідки педагогічної занедбаності; в) спричинені неправильним розвитком мовленнєво-рухового апарату (вроджені чи набуті вади). Перші дві категорії розладів можна усунути в умовах закладу дошкільної освіти, забезпечивши чисте, правильне мовлення людей, які оточують дитину, мовлення яких вона наслідує [4, с. 27].

Виховання звукової культури мовлення буде ефективним, на нашу думку, за умови занурення дітей в різні види емоційно насиченої діяльності (навчально-мовленнєвої, художньо-мовленнєвої, ігрової), що мають спрямовуватися на закріплення звуковимови, розвиток фонематичного слуху та інтонаційної виразності мовлення. Значуща роль вихователя, який є прикладом у користуванні рідною мовою. Він має розмовляти з помірною силою голосу, повільно, чітко, виразно.

Важливо застосувати малі фольклорні жанри відповідно до функціонування помилок у дитячому мовленні. Наприклад, з метою формування правильної вимови звуків рідної мови слід використовувати:

- скоромовки — короткі віршики чи окремі вислови, тексти яких промовляються у швидкому темпі. Вони, як правило, ритмізовані, або й римовані. Наприклад: *«Тигренятко з тигром-татом тренувалися стрибати»*.

Основна мета скоромовок — закріплення правильної артикуляції важких для вимови звуків рідної мови, удосконалення фонематичного сприймання [1, с. 336].

- чистомовки — ритмічний мовний матеріал, у якому дібрано різні за складністю звуки, склади і слова. Завдяки рими їх розучування відбувається у веселій ігровій формі, що позитивно впливає на сприймання й запам'ятовування чистомовок, формування правильної артикуляції та чіткої дикції дітей [1, с. 335]:

*Чечір-вечір, чечір-вечір
Хтось воркує біля печі:
Чорні лапки, вуса, ротик
Чечір-вечір, чорний котик!*

- забавлянки — віршовані казочки з елементами сюжетності й оповідальності (наприклад, «*Пішла киця по водицю*»). Вони виховують у дошкільників почуття ритму, розвивають активне мовлення, сприяють розвитку фонематичного слуху;
- утішки, бездоганність художньої форми яких забезпечується насамперед багатого звуковою гамою, де звукові повтори підкреслюють наспівність.

Вважаємо ефективним засобом виховання компонентів звукової культури мовлення використання комп'ютерних технологій. Так, на індивідуальних заняттях із постановки й автоматизації звуків дітям подобається виконувати артикуляційну гімнастику, певні завдання разом із персонажами із казки «*Веселий язичок*», коли вправи з'являються на екрані в яскравому вигляді. Автоматизація звуків відбувається значно цікавіше, коли дитина прослуховує скоромовку від казкового персонажа і повторює її відповідно до заданого темпу; вивчає віршик на прохання того ж персонажа з дотриманням правильної вимови заданого звука.

Діти з цікавістю прослуховують записані на диску звуки, які належать свійським тваринам, зі світу природних явищ, транспорту, а потім намагаються відгадати, кого або що вони чули. Особливу увагу на розвиток фонематичних процесів потрібно звертати при диференціації звуків у завданнях такого типу: на екрані зображено низку малюнків, у назвах яких наявні звуки, що диференціюються. Дитині пропонується вибрати тільки ті малюнки, де є заданий звук, «прикрасити» ялинку іграшками тільки із заданим звуком тощо, вибрати малюнки з опозиційними звуками. Наприклад, при диференціації звуків [з] — [ж] — «розселити» малюнки в будиночки зеленого й жовтого кольорів. Це виконує роль зорової опори і сприяє активному розвитку у дітей правильної мовленнєвої навички, а також розвиває їхні увагу і пам'ять [2, с. 62–63].

Підсумовуючи, можемо констатувати, що у старшому дошкільному віці у дітей завершується процес засвоєння звуків рідної мови; удосконалюється фонематичне сприймання (уміння диференціювати схожі звуки на слух та правильно відтворювати їх у мовленні), навички оволодіння інтонаційними засобами виразності у власному мовленні (вміння регулювати силу голосу, темп мовлення, користуватися різною інтонацією залежно від ситуації спілкування).

Виховання звукової культури мовлення забезпечується використанням доступних для дітей малих фольклорних жанрів відповідно до типових помилок кожного із компонентів звукової культури, комплексне розв'язання завдань щодо фонетичної правильності мовлення у різних видах дитячої діяльності.

Література

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах / за ред. А. М. Богуш. 2-ге вид., допов. К.: Слово, 2011. 704 с.
2. Логопедична робота у дитячому садку / упоряд. Г. М. Лисенко. К.: Шк. світ, 2011. 120 с.
3. Паласевич І. Дошкільна лінгводидактика: метод. матеріали до самот. роботи студентів. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 148 с.
4. Трифонова О. Реалізація ідей А. М. Богуш у вихованні звукової культури мовлення в дошкільників // Дошкільна освіта. 2004. № 4. С. 27–32.

Паласевич Ірина Львівна
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Кайдан Олена Романівна
студентка спеціальності «Дошкільна освіта»
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ЯК БАЗОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дослідження феномену самостійності є однією з актуальних проблем сьогодення, оскільки ця якість є визначальною у формуванні особистості дитини. Адже самостійність дає їй можливість пізнати сутність власного «Я», бути незалежною, ініціативною, діяльною. Власне завдяки набутій у дитинстві самостійності особистість може повноцінно розвиватися, урізноманітнювати контакти із довкіллям, бути творцем свого життя.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що поняття «самостійність» тлумачиться неоднозначно: це якість (властивість) особистості; риса характеру; особистісне утворення, що забезпечує певний характер і рівень поведінки та діяльності особистості; дія, яку людина здійснює сама, без підказки й допомоги; незалежність від думок інших, свобода вираження своїх почуттів, творчість. Самостійність — незалежність, свобода від зовнішніх впливів, примусів, від сторонньої підтримки, допомоги, здатність до незалежних дій, суджень, володіння ініціативою, рішучістю [7].

Зокрема самостійність характеризують як узагальнену якість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці та почутті власної відповідальності за свою діяльність і поведінку; як підхід до вирішення будь-якої справи без втручання

інших і виявляється в допитливості, кмітливості, гнучкості мисленневих процесів, незалежності суджень, критичності сприйняття інформації [4, с. 11].

Очевидно, що самостійність — це комплексна, інтегрована характеристика особистості, що охоплює такі складові, як незалежність — уміння приймати самостійне рішення, робити власний вибір; ініціативність — уміння висувати нові ідеї, пропонувати нестандартні дії, оригінальний зміст, несподівані рішення; самооцінка — уміння виробляти самооцінне судження. Вона виражається через незалежну й ініціативну поведінку, а також може бути й ситуативним проявом [2].

Дослідники зауважують, що самостійність розвивається поступово й значною мірою залежить від умов виховання та навчання. Про високий рівень сформованості самостійності свідчать вміння визначати мету діяльності, здійснювати елементарне планування, реалізовувати задумане та отримувати результат, адекватний поставленій меті, а також здатність виявляти ініціативу й творчість [6, с. 71].

У чинних програмах розвитку дітей дошкільного віку, Базовому компоненті дошкільної освіти акцентується на тому, що починаючи з дошкільного віку (після 3-х років) самостійність набуває системної будови і розглядається як особливе особистісне утворення, що характеризує здатність дитини діяти без допомоги дорослого, виявляти ініціативу, приймати власні рішення, бути здатним до самоорганізації. При цьому допускається звернення до дорослого у випадку об'єктивної необхідності, завдання якого — допомогти дошкільнику жити власними силами; надавати йому можливість виявляти самостійність не караючи за це, не нав'язуючи готових рішень, не втручаючись в діяльність дитини [1].

О. Кононко виокремлює послідовні етапи розвитку самостійності: від елементарного прояву активності немовлям до зрілої самостійності дорослої людини. Між ними — три проміжні форми, що розвиваються саме у дошкільному віці:

- виконавча активність — найпростіша форма самостійності, що характеризується вмінням дитини діяти за зразком дорослого;
- ініціативна самостійність — проявляється, коли дитина починає використовувати набуті знання й уміння без зразка дорослого, тобто вносить у дії елементи ініціативи;
- творча самостійність — найвища для дошкільників, виявляється в тому, що у свою роботу дитина вносить елементи творчості [4, с. 12].

Динаміка розвитку самостійності в дошкільному віці залежить від особливостей, потреб та інтересів дітей у різні періоди життя. Особливої уваги, на нашу думку, потребує старший дошкільний вік, коли

відбувається підготовка дитини до школи. Тому в цей віковий період варто сприяти формуванню уміння діяти відповідно до обставин та вимог інших людей, проектувати свої дії; здатності до самоконтролю та самооцінки. Важливо також зосереджувати увагу на формуванні вмінь усвідомлено виокремлювати спосіб дій; оволодінні загальними способами дій, які дають змогу розв'язувати практичні, пізнавальні завдання, виокремлювати нові зв'язки і відношення; розвитку уміння самостійно знаходити способи розв'язання завдань; опануванні навичок контролю за способом виконання дій та їх оцінювання.

Старших дошкільників необхідно послідовно і систематично підводити до більшої самоорганізації, самоконтролю. Для цього вихователь частіше звертається до досвіду самих дітей, пропонуючи їм обґрунтувати важливість задуманої або дорученої справи, обрати раціональні способи виконання завдання й поцікуватися про забезпечення своєї діяльності необхідним інвентарем та матеріалами, об'єднатися у групи й розподілити роботу з урахуванням можливостей та уподобань кожного, заохочує будь-які прояви співчуття, взаємодопомоги, ініціативи [3].

Так, основними компонентами самостійності старшого дошкільника М. Савченко виокремлює: вольовий (виявляється в певній самості дитини, у вмінні досягати результату, виконанні свого задуму); поведінковий (вміння дитини застосовувати в самостійній діяльності отримані раніше знання та навички про довкілля); морально-ціннісний (ставлення дитини до себе, інших та до ситуації); когнітивний (обізнаність дитини, прагнення до пошуку нових знань, дослідницька активність, ініціативність, самокритичність). Складові цих компонентів характеризують ступінь розвитку кожного з них залежно від змісту та спрямованості діяльності дитини, а також особистісних виявів [5, с. 202].

Зауважимо, що змістовна самоорганізована діяльність дітей налагоджується поступово, по мірі їх дорослішання та набуття досвіду, розвитку самостійності, ініціативності, креативності та інших особистісних базових якостей. Водночас саме вільна, нерегламентована діяльність сприятлива для формування таких якостей. Необхідними проявами самостійності дитини у діяльності є уміння мотивувати свою діяльність, довести задумане до кінця, адекватно оцінити отриманий результат [3].

Таким чином, самостійність — це комплексна, інтегрована характеристика особистості, що охоплює такі компоненти, як незалежність, ініціативність, самооцінка. Це багатогранне поняття: властивість (якість) людини; риса характеру; її здатність розв'язувати пізнавальні

проблеми; умова активізації діяльності; утворення, що забезпечує конкретні прояви поведінки та діяльності.

Для дітей дошкільного віку самостійність означає здатність себе зайняти або здатність чимось займатися певний час без допомоги (керівництва, управління) дорослого, виявляючи при цьому ініціативу, активність, рішучість. Основними формами розвитку самостійності у дошкільному віці є виконавча активність, ініціативна самостійність та творча самостійність.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер.: А. М. Богущ; Авт. кол-в: Богущ А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П. та ін. К.: Видавництво, 2012. 26 с.
2. Гуріна З. Розвиток самостійності як базової характеристики підростаючої особистості дитини // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка (відп. ред.); Л. А. Онуфрієвої (відп. секретар). Вип. 9. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 65–74.
3. Інструктивно-методичні рекомендації «Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі» // Лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України від 26.07.2010 р. № 1.4/18-3082. URL: [http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/9091/\(01.10.2018\)](http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/9091/(01.10.2018))
4. Кононко Е. Я — сам. К.: Рад. Шк., 1983. 96 с.
5. Савченко М. Морально-ціннісний компонент самостійності як базової якості особистості дитини дошкільного віку // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Т. 4. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 10 / За ред. С. Д. Максименка; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. К.: Срібна хвиля, 2014. С. 197–208.
6. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Х.: Друкарня Мадрид, 2015. 330 с.
7. Шигапова З. Розвиток у дітей самостійності ініціативи і відповідальності. URL: <http://ditsad.com.ua/konsultac/konsultac2831.html>

Радкевич Володимир Михайлович

викладач

*Коростишівський педагогічний фаховий коледж імені І.Я. Франка
м. Коростишів, Україна*

ВИХОВНИЙ ІНТЕГРАТИВНИЙ АСПЕКТ ВИКЛАДАННЯ МУЗИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПЕДАГОГІЧНОМУ ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

Сучасні новітні технології в мистецтві надають безмежні можливості для творчості. Наразі мистецтво розуміється як багатозарова, рухлива, відкрита складова культури, що акумулює естетичні, соціальні, політичні, історичні, психологічні, етичні джерела. Музика в цьому широкому пласті мистецтва займає особливе місце завдяки її комплексній дії на людину. Спеціальні дослідження науковців показали, що вона впливає і на психіку, і на фізіологію людини, може чинити заспокійливу і збудливу дію, викликати різні емоції. У зв'язку з цим можна говорити про виняткову важливість музичного виховання особи, його значення для формування громадянськості, як і багатьох інших особистісних характеристик [5, с. 77].

За висловлюванням Л. Арчажникової, специфіка музично-педагогічної діяльності полягає в тому, що вона вирішує педагогічні завдання засобами музичного мистецтва. Визначальною особливістю, підкреслює автор, є наявність серед її складових художньо-творчого начала [1, с. 97]. Тож, головне наше завдання — пошук адекватних моделей музичного виховання, поглиблення інноваційної спрямованості музичної освіти.

Здобувачі освіти педагогічних коледжів мають чітко орієнтуватися в культурних подіях та персоналіях, уміти визначати мистецькі стилі й напрями, розуміти зв'язок усіх складових культури — музичного мистецтва, літератури, фольклору, хореографії та ін.

Ідея комплексного впливу мистецтв посідає важливе місце в пошуках шляхів розвитку художньо-творчих здібностей вихованців. Між різними видами мистецтва існує внутрішній, творчий і життєвий зв'язок. Адже всі види мистецтва народжуються з єдиного джерела — реального життя, яке однаковою мірою живить творчість

і композитора, і письменника, і художника. Отже, взаємозв'язок між видами мистецтва означає не лише знаходження внутрішніх зв'язків між музикою, літературою й живописом, а й між цими видами мистецтва й життям. Відомий вчений П. П. Блонський писав: «Уроки поезії, музики, малювання як ізольовані естетичні заняття володіють украй малою педагогічною цінністю. У кращому випадку, це — уроки відірваного від життя мистецтва» [2, с. 81].

Архітектура, музика, скульптура, живопис, хореографія, кінематограф... Усе це різні форми творчості, самовираження людини, все це — мистецтво. Але, мабуть, лише художня література, яка є його найпопулярнішим видом, має найбільший вплив на розвиток і становлення людини та і всього людства загалом. Як виду мистецтва, літературі притаманне, багатогранне, історичне осмислення дійсності, сприймання та осмислення її, безпосередньо як процесу. Література виражає національну своєрідність народу, специфіку менталітету, а отже — і безпосередньо впливає на формування національної самосвідомості. Література викликає сильніші враження, мислинцеві процеси, переживання, ніж, наприклад, архітектура, живопис, скульптура, адже вона є одним із найуніверсальніших видів мистецтва. Звичайно, замінити інші види мистецтва повною мірою слово не може, оскільки його сприйняття залежить від досвіду читачької діяльності, індивідуального бачення художніх образів та все ж, мистецтво слова здатне передавати звуки, як музика, барви й відтінки, як живопис, доносити до читача найрізноманітніші людські почуття.

Так само, як література, музичне мистецтво рішуче вторгається в усі сфери виховання й освіти. Якщо художнє слово викликає емоційно-естетичну реакцію, то сприймання музики йде зворотним шляхом: емоційно-естетична реакція викликає активну діяльність свідомості. Тож, співдружність цих видів мистецтва в педагогіці є досить плідною. Врешті, в педагогічному аспекті під взаємодією мистецтв на предметних заняттях розуміється використання творів різних видів мистецтва для розв'язання навчально-виховних завдань. Студенти /учні/ мають усвідомити, що різні види мистецтва не лише не відокремлені одне від одного, а, навпаки, тісно пов'язані, і знання одного з них допомагає глибшому сприйманню й розумінню інших видів мистецтва. «Дуже важливо, щоб у свідомості дітей музика не стояла осторонь інших мистецтв, а якомога яскравіше виявляла свої глибокі внутрішні (а не лише зовнішньосюжетні) зв'язки з ними» — писав Д. Б. Кабалевський [6, с. 110].

Для забезпечення всебічних ґрунтовних знань викладачі Коростишівського педагогічного фахового коледжу використовують

системний, комплексний, діяльнісний, особистісний, культурологічний підхід. Кожен педагог намагається викладати музику в контексті інших наукових і художніх знань, у руслі системного підходу з озброєння студентів не лише фактичними теоретичними знаннями, а й методологічними, тобто знаннями про найважливіші елементи понять і структурні зв'язки між ними. Адже в галузі мистецьких занять системний характер розумової діяльності студентів відбувається у вигляді асоціативних зв'язків між видами мистецтва, засобами художньої виразності, стильовими напрямками тощо. Така методологія передбачає триєдність музики, слова і руху як засобу формування особистості. Іншою складовою частиною методики є сольфеджіо й імпровізація. Передбачається виховання у студентів почуття ладового мислення методом ладової сольмізації. В основі методичної системи лежить також принцип елементарного музикування з використанням різних видів музично-сценічної діяльності. При цьому планомірно й системно впроваджується в навчальний процес виховання молоді в національному колориті.

Працюючи за інноваційними технологіями особливу увагу приділяємо інтерактивному навчанню. Інтеграція занять музики з комп'ютерними технологіями дозволила зробити процес навчання більш візуальним, а відтак, цікавим, якісним, яскравим, творчим.

У контексті прогресивних методів музичного навчання і виховання викладачі коледжу значну увагу приділяють впровадженню розробок нових інтерактивних методик музичного виховання, заснованих на народній музиці. Розробляють та впорядковують затверджені на засіданнях циклової комісії апробовані оптимальні способи взаємопов'язаної діяльності викладача й студентів, спрямовані на розв'язання навчальних завдань.

Поряд зі стислим викладом теоретичного матеріалу на заняттях музичних дисциплін до кожної теми пропонуємо систему різнорівневих форм контролю набутих знань і практичних умінь: контрольні, тестові запитання, творчі, мета яких — спрямувати студентів на самостійний пошук, сприяти розвитку його творчого, аналітичного мислення. Це є продуктивним підходом у навчальному процесі, адже наразі теоретичні знання з фольклору сприймаються студентами легко, просто і доступно. Тому особливу роль відводимо народній музиці, яка несе в собі відбиток історичної долі, національної свідомості, що є найважливішою і найглибиннішою ознакою за природою культури особистості. Вона цілковито може вважатися інтегральним фактором соціалізації, а значить, має силу впливати на індивідуальний результат опанування культурними цінностями суспільства. Визначаючи

рівні сформованості національного світогляду майбутніх учителів початкових класів засобами кращих зразків народного мистецтва, ми враховуємо перелічені нижче критерії, а саме: ступінь розвиненості художньо-творчих, педагогічних, методичних, комунікативних умінь відповідно до світоглядної зрілості вихованців; адекватність навчально-виховної діяльності національним світоглядним уявленням, поглядам, ідеалам, переконанням; художньо-естетична орієнтація музично-виконавської діяльності на основі музичного фольклору. Ось чому доцільність залучення національної фольклорної спадщини з її колосальним значенням етнічних, різножанрових першоджерел для розвитку і створення духовної культури можна правомірно вважати не тільки правильною, а й конче необхідною у часі.

Наразі все більшої актуальності набувають питання формування професійних якостей майбутніх учителів початкових класів, які зумовлюють потребу пошуку інноваційних підходів до фахової підготовки студентів педагогічного коледжу, оновлених форм і механізмів взаємодії теорії і практики. Адже професійна підготовка майбутнього вчителя відповідатиме сучасному рівню тоді, коли зміст, форми й методи педагогічної, методичної, зокрема музичної підготовки будуть зорієнтовані на формування висококваліфікованої особистості педагога, його фахових знань і умінь. Виховання національної музичної культури засобами фольклорного мистецтва полягає не у вимогах механічного засвоєння студентами народних надбань цінностей і традицій старших поколінь, а в створенні відповідних навчальних умов з багатим емоційнокультурним потенціалом. У цьому ракурсі на передній план виступає виховна спрямованість навчального матеріалу, використання у навчально-виховному процесі кращих зразків вітчизняного мистецтва. Як специфічний канал поширення емоційно-творчого досвіду людства, український музичний фольклор, впливаючи на особистість, активізує сферу її почуттів, створює природне підґрунтя для виховання повноцінно творчої, духовно багатой, національно визначеної, професійної особистості. Тобто, за допомогою фольклорного мистецтва, викладачі музичних дисциплін формують високу духовність національно орієнтованої студентської молоді, якій належить передати пісенне джерело свого народу наступним поколінням. Звідси, власне, і випливає те значиме місце викладачів циклової комісії музичного виховання у проведенні конкретних методологічно спрямованих заходів для підвищення рівня професійної й національно-музичної вихованості молодих фахівців. Водночас, не можемо ігнорувати гострий факт у питаннях оцінного ставлення частини молоді до первинного джерела — фольклору. Нерозуміння,

небажання слухати, а часом і пряма відмова вивчати народну пісню — усе це зафіксовано в результатах анкетування, яке проводили студенти не тільки в школах під час проходження практики, а й серед одногрупників коледжу.

Проаналізувавши опитування, виявляємо ті негативні фактори, що впливають на низький рівень обізнаності молоді з фольклорним мистецтвом:

- брак знань про автентіку (автоматично сприймається як «самодіяльний народний» фольклор);
- часом примусове залучення молоді до фольклору;
- досить незначна «популяризація» істинно народного фольклору у засобах масової інформації;
- мала кількість фоно-, відео архівів, «живого» звучання кращих зразків автентичного фольклору;
- орієнтир молоді на західно-європейські стандарти (музику);
- постійне звернення до народної пісні саме через її обробку, низькопробне аранжування.

Формуючи музичний смак у студентів, наші викладачі навчають їх умінню відрізнити справді прекрасне в музиці від потворного, умінню отримувати насолоду від музики й знаходити джерело духовного збагачення. Студенти усвідомлюють, що музичний смак не з'являється сам собою, його слід формувати, виховувати й розвивати. Для цього необхідно слухати хорошу музику, вчитися розуміти її зміст та мову.

Щодо зацікавлення вихованців автентичним фольклором, пропонуємо:

1. В атмосфері добра, взаєморозуміння давати доступну інформацію про традиції та звичаї народу, його пісенну культуру, поєднавши науково-професійне з популярним.

2. Використовувати міжпредметні зв'язки. Музичний фольклор поєднувати з історією, українською мовою та літературою, прикладним мистецтвом тощо.

3. Організувати ансамблі автентичного співу серед студентів та викладачів.

4. Влаштувати концертні виступи з елементами обрядового дійства.

5. Проводити «живі заняття» — запрошувати солістів, гуртів, що співають в автентичній манері.

Удосконалюючи навчально-виховний процес у педагогічному коледжі, слід звернути увагу на дуже важливий момент: якщо молодь не цікавиться національною пісенно-обрядовою творчістю, то у неї не вихована потреба розуміти, любити й належним чином оцінювати

найдосконаліші форми цього мистецтва. Примусове ж знайомство молоді з фольклором сприймається як «виховання палицею». І тут справа зовсім не в інших музичних уподобаннях. Студентам необхідна кваліфікована допомога для розвитку їхніх дещо спрощених уявлень про національну обрядову музику.

Взаєморозуміння і контакт — тільки таким чином можна вплинути на свідомість, мистецьке чуття молоді. Тож, для ефективного вирішення цих нагальних завдань необхідна послідовність і перспектива у викладанні, зважений підхід до виховання музично-педагогічної культури студентів.

Педагогічна діяльність викладачів музики в коледжі направлена не лише на популяризацію та доцільність використання піснених першоджерел у навчальному процесі, а й на те, щоб поєднувати у своїй роботі народну пісенність із сучасними формами музичного виховання. Використання на практиці саме таких інтеграційних прийомів сприяє вихованню майбутнього вчителя народною піснею без «примусу й насильства». А це вимагає формування особливих підходів у роботі, оскільки зміна стереотипу ставлення сучасної молоді до прадавньої пісні може відбутися лише за умови переведення студентів з позиції об'єктів, які лише сприймають та запам'ятовують, до позиції суб'єктів, які активно включаються у визначений об'єм роботи (ознайомлення, аналіз, вивчення та виконання пісень). Ставши суб'єктом діяльності, студенти мають можливість розмірковувати, висловлювати власні судження, робити висновки, залишаючи по собі реальні як індивідуальні, так і колективні результати (це і ансамблевий, і сольний, хоровий спів та гра на музичних інструментах).

На кожному занятті музики розвиваємо емоційну сферу студентів, художньо-творчу активність, здатність до розуміння і переживання музики. Сприймаючи фольклорний зразок у першоджерелі, студент автоматично долучається до вікопомних духовних цінностей. Як показує педагогічний практичний досвід, саме такий підхід у роботі з молоддю є значно результативнішим, повнішим за своїм змістом, краще збагачує їх мистецькі орієнтири, аніж зробили б це найрізноманітніші наукові системи та теорії. Зразки народно-пісенного мистецтва, що використовуються в роботі викладачами музичних дисциплін, стають надбанням власного досвіду вихованців, прилучаючи студентів до особливого світу художньої реальності, збагачують їх глибинними знаннями про народ, його історію, шляхи розвитку тощо.

Усвідомлюючи, що уміння слухати і чути музику не є вродженою властивістю, розвиваємо пізнавально-творчі можливості вихованців у цілеспрямованому аналізі та виконанні музичних творів, бо лише

власна діяльність є запорукою глибоких переживань, естетичної насолоди, високих художніх смаків і переконань якраз на національному ґрунті. Важливою умовою вважаємо саме «живу» подачу музичного матеріалу, ту, яку можна відчутти, коли студент особисто є активним учасником, а не стороннім споглядачем, де він, виконуючи вказівки педагога, включається в безпосереднє творення разом із викладачем, відшукуючи найоптимальніші прийоми та методи для успішної роботи.

Практика показує, що глибоко усвідомлюють і аналізують твори лише ті студенти, які мають міцні теоретичні знання, тверді переконання та ідеали. У виховному аспекті важливо акцентувати на тому, що під час слухання і виконання фольклорних творів не тільки змінюються, а й відшліфовуються смаки й симпатії національного колориту. Наводимо характеристику функцій типових завдань діяльності та формування відповідних умінь на основі національного фольклору:

- підбір акомпанементу до будь-якої української народної пісні;
- гармонізація мелодії чи басу головними трезвуками;
- логіка ладових тяжінь в мажорі та мінорі в народних ладах;
- особливості та вплив народно-пісенної творчості на розвиток інструментальної та вокальної музики;
- значення музичного фольклору у процесі виховання дітей та формування їх духовної культури;
- специфічні особливості фольклору, жанрова систематизація, манера виконання пісень різних жанрів, принципи будови народної пісні;
- аналіз пісень різних циклів, обрядів;
- спів народних пісень без супроводу музичного інструменту;
- жанри народної творчості та знання народної пісні як джерела хорового мистецтва;
- розробка сценаріїв свят та розваг з використанням національних та місцевих традицій;
- пісенно-ігровий, музично-танцювальний український фольклор;
- український танець.

Попри вагомий теоретичний та практичний внесок викладачів циклової комісії музичного виховання Коростишівського педагогічного фахового коледжу у розв'язання окресленої проблематики, все ж бракує більш системного дослідження методичних засад формування теоретичних знань та набуття практичних навичок і умінь у студентів шляхом інтерактивних методик. Потребують подальшого вивчення й питання комплексного використання українського музичного фольклору як домінанти теоретичного навчання студентів. Становить проблему недостатність репертуарних збірок, методичних посібників,

у яких було б висвітлено аспекти адаптації та систематизації зразків українського музичного фольклору, розкрито його значення у формуванні базових теоретичних знань майбутніх учителів початкових класів засобами українського фольклору.

Висновок. Встановлення інтегрованих зв'язків між предметами мистецьких дисциплін та зв'язків між творами різних видів мистецтва на навчальних заняттях сприятиме формуванню у вихованців цілісної системи знань, озброюватиме їх узагальненими способами художньо-естетичної діяльності. Адже зміст інтегративної навчально-виховної моделі викладання спрямований саме на формування у свідомості цілісної картини культурного простору, особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, розуміння специфіки художньо-образної мови різних його видів, на розвиток емоційно-почуттєвої сфери, асоціативно-образного мислення, якостей творчої особистості та потреби в художньо-творчій діяльності.

Необхідно максимально використовувати резерви навчально-пізнавальної, пошуково-дослідницької, педагогічної діяльності для реалізації мети і завдань щодо удосконалення національно спрямованої орієнтації наших вихованців; ширше включати до програм музичних дисциплін зразки національного пісенно-обрядового фольклору. Серед чинників, що підвищують емоційне сприйняття музичного мистецтва, особливого значення набуває народно-пісенна творчість рідного краю. Матеріал, що містить у собі перлини вітчизняної музичної спадщини з відгомонам історії рідного краю, має стати основним чинником у формуванні національної свідомості як молодих учителів, так і їх вихованців. Тобто морально здорове покоління можна виховати лише шляхом залучення студентської молоді до вивчення, засвоєння національних зразків та застосування їх у навчальній і практичній діяльності. У зв'язку з цим набуває актуальності питання щодо впровадження експериментальних методик, які б сприяли глибшому засвоєнню музично-педагогічних знань на основі інтегрованого, комплексного вивчення національного матеріалу, а також практичної підготовки щодо його використання. Загалом же розробка теорії і методики мистецького навчання — надзвичайно важливий напрям модернізації сучасної музичної педагогіки і потребує подальших новітніх засобів, підходів та перспективних інтерактивних технологій.

Література

1. Арчажникова Л. Г. Профессия — учитель музыки: М.: Просвещение, 1984. 111 с.
2. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения: В 2 т. М.: Педагогика, 1979. Т. 1.
3. Богданова О. Фольклористика в системі середньої ланки музичної освіти / О. Богданова // Історія, фольклор, теорія музики. Вип. 1. К., 2004. С. 1–5.
4. Бондаренко Ю. І., Пасічник Є. А. Школа: Проблема ментальності та національної свідомості // Слово і час. 1993. № 6. С. 70–77.
5. Иванченко Г. В. Психология восприятия музыки: подходы, проблемы, перспективы. М.: Смысл, 2001. 264 с.
6. Кабалецький Д. Б. Як розповідати дітям про музику? К.: Муз. Україна, 1982.
7. Кушнарьова М. Б. Основні тенденції розвитку масової культури в контексті глобалізації. Аналітичний огляд / М. Б. Кушнарьова. URL: http://culturalstudies.in.ua/zv_2009-7.php#kuh2
8. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання. К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2003. С. 328.
9. Рудницька О. П. Світоглядна функція мистецтв // Мистецтв та освіта. 2001. № 3. С. 10–13.

Середяк Ірина Ігорівна
студентка спеціальності «Дошкільна освіта»
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ МІЖСТАТЕВИХ ВЗАЄМИН МІЖ ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Інтенсивні зміни в сучасній українській сім'ї, актуальні тенденції її розвитку, зумовлюють потребу в переосмисленні та уточненні вимог щодо підготовки молоді до сімейного життя, що безпосередньо пов'язане з процесом формування статево-рольової поведінки — чоловіка і жінки. Інтерес до зазначеної проблеми обумовлений не лише тим, що становлення статі — одне з найважливіших історико-культурних, соціальних питань, а й тим, що сучасна вимога індивідуального підходу до формування особистості не може бути реалізована без урахування статі дитини.

Проблема виховання дитини з урахуванням статевих відмінностей, що дозволяє інакше побачити специфіку педагогічної роботи з дітьми дошкільного віку, за значущістю та актуальністю на сьогодні не має аналогів. Вона тісно пов'язана з гуманізацією педагогічного процесу, оскільки закладає перспективи подальшої участі людини в суспільному житті, готує до виконання соціальних ролей в суспільстві і сім'ї.

Аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчив доволі активний інтерес учених і практиків до проблеми онтогенезу психологічної статі (Г. Варга, В. Васютинський, І. Кон, А. Палій, Т. Репіна та ін.); особливостей прояву психологічної статі (А. Белкін, Т. Говорун, Д. Ісаєв, В. Каган, Ю. Савченко, Т. Піроженко та ін.); впливу досліджуваного явища на розвиток особистості та індивідуальності дитини (Л. Арутюнова, Д. Колесов, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Кулачківська, Н. Сельверова та ін.).

Міжстатеві взаємини — це вираження певних зв'язків, які встановлюються між особистістю та іншими людьми (своєю та протилежною статі), а також різними сторонами оточуючого світу, і які, торкаючись

сфери потреб, переконань і вчинків, впливають на її поведінку. Відповідний тип міжстатевої взаємодії позитивно корелюється із статево-рольовими уявленнями особистості про себе як статево істоту, котра має відповідний рівень знань, умінь та навичок конструктивної взаємодії з особами протилежної статі. Це виявляється у поведінці і залежить від віку, освіти, індивідуальних якостей, соціального оточення, культурного рівня індивіда та культурно-історичного розвитку суспільства.

Культура міжстатевих взаємин є складовою загальною культури людини і включає в себе систему засобів і форм, за допомогою яких суспільство уніфікує поведінку його членів. Фактично це сума багатьох елементів, серед яких: статева мораль, статева поведінка, що забезпечують функціонально-рольову та емоційно-міжособистісну взаємодію, задовольняють соціальні потреби особистості.

Сучасні особистісно зорієнтовані позиції психології та педагогіки щодо становлення особистості не можуть вважатися досконалими і ефективними без врахування специфіки статі. Сутність статевого диференціювання в психології засновано на статевої самосвідомості і ціннісних орієнтаціях статево-рольових позицій особистості. Ця обставина набуває значущості лише за умови, що особистість буде включена у діяльність з партнерами різних статевих груп.

Науковцями визначено, що провідним феноменом є перевага одностатевих контактів над різностатевими. Як результат — реалізація відповідного образу поведінки, особливо коли оточення різностатеве. Досвіду статевої соціалізації діти набувають в процесі контактів «дорослий-дитина». Взаємини дошкільників у товаристві однолітків своєї статі різняться за ознакою емоційності, рівня соціального досвіду, форм поведінки, гуманних ставлень. Стосовно об'єкту нашого дослідження і вікового аспекту виступають значущими наукові висновки щодо більшого неспівпадіння реальної і вербальної поведінки дівчаток та виникнення емоційно-ціннісного ставлення до ровесника у старшому дошкільному віці. Отже, наукові дослідження фіксують вплив статевого диференціювання на міжособистісні взаємини, що є результатом історико-культурного впливу та виховного процесу, який здійснюють дорослі.

Передача досвіду статевого виховання у дошкільному віці здійснюється шляхом спілкування, взаємодії батьків і дітей, хлопчиків та дівчаток у процесі спілкування, ігрової, трудової діяльності, засвоєння норм морально-етичної поведінки.

Старший дошкільний вік дещо змінює картину і дозволяє дитині бачити однолітка з його позитивними якостями, домагаючись все-таки визнання своєї переваги. Вибір партнера здійснюється шляхом спів-

ставлення з образом-ідеалом, який формується на основі досвіду спілкування, аналізу літературних творів. Поділяємо твердження науковців, що популярність дошкільника, ставлення до ровесників визначається рівнем і якістю спілкування. Отже, ставлення носить об'єктивний характер, має вибірковість, вимагає наявності партнера, діяльності, обумовлюється змістом і адекватністю задоволення потреб у спілкуванні. Ці висновки набувають виняткової ваги в контексті нашого наукового пошуку.

Дослідження основ особистісного становлення дошкільника зазначає, що моральна позиція відображена формою і змістом морального ставлення дошкільника до партнера по спілкуванню. Виникнення уявної моделі поведінки базується на теоретичному знанні і розмежуванні гуманного і антигуманного. В уявному плані виникає близький до ідеалу образ поведінки. Усвідомлення результатів вчинку, співставлення їх з уявним еталоном викликає емоційний відгук (переживання, захоплення, схвалення осуд) і в подальшому трансформує застосування цього еталону. Внутрішні потреби зростаючої особистості виступають спонукальним важелем до вчинку і мірилом моральності [1, с. 37].

Психологічний досвід попередніх контактів дитини з однолітком, ставлення до нього авторитетних дорослих значною мірою впливають на створення гармонійних взаємин. Ця обставина виступає вагомою при виникненні вибіркових прихильностей, вмінь приймати самостійні рішення, відповідати за них і, як результат, обирати відповідний регулятивно-поведінкового варіант [1, с. 49].

На думку фахівців, протягом дошкільного віку потреба в спілкуванні з однолітками інтенсивно розвивається. Висновки засвідчують, що старші дошкільники надають перевагу ровесникам, які задовольняють їхню потребу у доброзичливій увазі, а технічні, операційні навички відходять на другий план. Потреба в увазі не є надбанням лише старшого дошкільного віку, вона фіксується і у дошкільників 4–5 років. Прагнення до самовираження співучасті в іграх, забавах — перша модифікація змісту потреб у спілкуванні дітей 2–4 років. Спілкування з однолітками допомагає подолати дитині тісний родинний зв'язок і налагодити контакт з рівними собі партнерами. Після шести років різко зростає і займає панівне місце прагнення до співробітництва, визнання, поваги, співпереживання [2, с. 23–25].

Потреба співробітництва з однолітком має відмінність від аналогічної потреби у спілкуванні з дорослим, яка виникає в процесі оволодіння предметно-практичними діями. Паралельно з виникненням гри як провідної діяльності виникає і потреба в співпраці з однолітками. Та спільна діяльність з дорослим не припиняється і не скасовується.

Набутий дитиною досвід переноситься на спілкування з ровесником, де не тільки демонструються набуті вміння, а впливає їх результат [2, с. 38].

Вважаємо, що оптимальними методами у налагодженні позитивних між статевих взаємин старших дошкільників є: бесіда, роз'яснення щодо стосунків з особами протилежної статі, формування культури поведінки між ними, поваги у стосунках між хлопчиками та дівчатками, таких почуттів як сором, совість, скромність, відповідальність за свої дії, культури дружби.

Отже, процес виховання має бути орієнтований на те, щоб сьогоднішні діти, ставши дорослими людьми, змогли створити щасливу гармонійну сім'ю. Одне з найважливіших умов реалізації такої далекої мети — подолання окремішності хлопчиків і дівчаток у дошкільні роки, формування у них дружніх стосунків, культури спілкування, поваги один до одного.

Література

1. Денисюк О. Особливості становлення статевого образу дитини-дошкільника / О. Денисюк. К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді; Український ін-т соціальних досліджень, 2002. 222 с.
2. Савченко Ю. Дорослим про дошкільнят: психологія статі / Ю. Савченко, Т. Піроженко. К.: Редакція газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. 120 с.

Яворська Наталія Богданівна
вчитель української мови та української літератури
Конівська ЗСШ I–II ступенів
с. Конів, Україна

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, швидка зміна техніки і технології в усьому світі, інтелектуалізація праці, гуманізація та демократизація суспільства зумовлюють зростання соціальної ролі творчої особистості з високим рівнем духовності й загальної культури, творця нових цінностей, нових моральних якостей в складному сучасному соціумі. У зв'язку з цим змінюється підхід до неперервної освіти, який передбачає суттєві новації у царині загальноосвітньої школи.

Тенденції розвитку сучасної школи ініціюють формування таких якостей, як: самоактуалізація, активне творче самовиявлення, максимальна творча самореалізація, що становлять основу сучасної гуманістичної парадигми, яка є «засобом відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу, виховання патріота і громадянина, дієвим чинником модернізації суспільства, зміцнення авторитету держави на міжнародній арені», підкреслюється у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті.

Вирішення цих складних завдань об'єктивно необхідне для розв'язання реально існуючих суперечностей, що накопичились за останні роки в освітній практиці та суспільстві в цілому між: об'єктивною і суб'єктивною необхідністю створення оптимальних педагогічних умов для найбільш повного розкриття творчих якостей і можливостей учнів та відсутністю відповідної науково обґрунтованої технології педагогічного процесу в навчально-виховних закладах; потребою держави у високоосвічених творчих особистостях, здатних працювати й діяти в нестандартних ситуаціях, та падінням престижу позакласної й позашкільної виховної діяльності, небажанням молоді самостійно залучатись до серйозних творчих пошуків, що зумовлює нагальну

потребу виховання духовно зрілої, високоморальної, соціально активної творчої особистості.

Усунення зазначених суперечностей значною мірою залежить від наукового обґрунтування педагогічних умов формування творчої особистості, що базується на врахуванні сучасних вітчизняних і світових педагогічних концепцій і теорій, духовній взаємодії суб'єктів педагогічного процесу в освітніх закладах, пріоритеті виховання духовного компонента у процесі становлення майбутнього громадянина України.

Проблемі формування творчої особистості присвячено значну кількість досліджень. Більшість науковців визначають творчість як системне явище, певну сукупність взаємопов'язаних елементів: творчі здібності, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей, якостей особистості, що забезпечують творчу діяльність, яку можна стимулювати і спрямовувати у певну систему. М. Бахтін, І. Бех, Л. Виготський, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, Б. Теплов вважають найважливішими у формуванні творчої особистості психологічні аспекти творчості, внутрішні процеси, а механізм уяви, сприйняття, фантазії, волі — основою творчої діяльності. Наукові праці Г. Альтшуллера, В. Клименка, В. Моляко, Ю. Кулюткша, Д. Пойа торкаються проблеми управління процесом творчості, створення умов, які б забезпечували інтуїтивне осягнення ідей розв'язання проблеми; створення творчого клімату в науковому, інженерному, педагогічному та учнівському колективах; пропонують особливі евристичні прийоми вирішення творчих завдань, форми стимулювання творчої активності людини.

Проблема розробки шляхів розвитку творчої особистості знаходиться у центрі уваги багатьох сучасних педагогів і психологів (В. Алфімов, В. Андреев, Д. Богоявленська, В. Бутенко, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, Н. Кичук, П. Кравчук, О. Кульчицька, В. Моляко, А. Лук, М. Поташник, В. Рибалка, С. Сисоєва, Т. Суценко, Н. Тализіна та ін.).

Актуальність порушеної проблеми, об'єктивна потреба у постійному розвитку та оновленні шляхів формування творчої особистості учня в сучасній школі зумовили вибір теми нашої наукової розвідки.

Ефективне формування творчої особистості підлітка в навчально-виховному процесі передбачає створення оптимальних педагогічних умов, найважливіші з яких: спеціальна підготовка вчителів та вихователів; реалізація особистісно-орієнтованого підходу; забезпечення поглибленої індивідуалізації навчально-виховного процесу; духовна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу, стимулювання проблемно-пошукової діяльності; педагогічне керівництво процесом саморозвитку творчої особистості [2, с. 8].

Кожен етап розвитку творчої особистості підлітка, поряд із загальними закономірностями, характеризується специфічними особливостями, властивими тільки тій чи іншій конкретній дитині. Наше дослідження в цілому підтвердило припущення щодо вирішального значення педагогічного керівництва процесом індивідуального розвитку творчих можливостей підлітків, важливості ґрунтовної теоретичної підготовки вчителя до методичного забезпечення цього процесу, спланованої ним координації індивідуальних і колективних творчих пошуків; прийняття таких рішень, які реально і постійно забезпечують пробудження більш сильних і привабливих творчих захоплень, спрямовують їх на соціально значущі цілі.

Найвагомішою педагогічною умовою формування творчої особистості підлітка виявилась поглиблена індивідуалізація навчально-виховного процесу, звернення до життєвого та почуттєвого досвіду підлітків, установлення зв'язків та залежностей між життєвими явищами соціуму.

Зазначимо, що ефективність навчального процесу багато в чому залежить від уміння вчителя правильно організувати урок і грамотно вибрати ту чи іншу форму проведення заняття. Передумовою успішної мовної активності учнів є нетрадиційні форми проведення уроків української мови та літератури. Особливість нестандартних уроків полягає в такому структуруванні змісту і форми, яке б викликало зацікавлення в учнів, сприяло їхньому оптимальному розвитку й вихованню. Для нестандартних уроків характерною є інформаційно-пізнавальна система навчання — оволодіння готовими знаннями, пошук нових даних, розкриття внутрішньої сутності явищ через диспут, змагання. На цьому уроці вчитель може організувати діяльність класу так, щоб учні в міру можливості працювали самостійно, а він керував цією діяльністю, забезпечуючи її необхідними матеріалами [2, с. 7].

Порівняно із звичайним, нормативним заняттям нестандартний урок максимально стимулює пізнавальну активність та ініціативу школярів. Навчання на ньому спрямоване на підвищення якості їхніх знань, формування працьовитості, цілеспрямованості, потрібних у житті навичок і вмінь. Крім цього такі уроки більше подобаються учням, ніж буденні навчальні заняття. Насамперед тому, що навчальний процес тут має багато спільного з ігровою діяльністю дітей. Майже всі прийоми, способи дії нестандартних уроків відзначаються ігровим спрямуванням. Недивно, що в методичній літературі їх часто визначають як «урок-гра», «урок-змагання» тощо.

Нестандартний урок стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність, ініціативу школярів, сприяє їх розвитку, підвищенню

якості знань, формуванню працьовитості, потрібних у житті навичок та вмінь.

На основі аналізу наукової літератури можна визначити дві основні групи таких уроків: 1) «пульсуючі», тобто форми навчання, які відомі в педагогіці давно, але в силу соціальних та інших умов, потреб частота їх застосування в практиці різна; 2) «нестандартні уроки», які відзначаються оригінальністю їх організації та проведення. Вони виникли порівняно недавно під впливом засобів масової інформації [1, с. 56].

Отже, з метою удосконалення навчального процесу бажано використовувати нетрадиційні форми навчання, або їх елементи. Застосування нетрадиційних форм навчання сприяє формуванню пізнавальних інтересів школярів.

Нетрадиційні форми проведення уроків дають можливість не тільки підняти інтерес учнів до навчальної дисципліни, але й розвивати їхню творчу самостійність, навчати роботі з різними джерелами знань. Такі форми проведення занять «ламають» традиційність уроку, по-жвавляють думку. У них незвичайні задум, організація, методика проведення. Тому багато педагогів вбачають у них прогрес педагогічної думки, правильний крок у напрямку демократизації школи. Однак необхідно відзначити, що занадто часте використання подібних форм організації навчального процесу недоцільне, оскільки нетрадиційне може швидко стати традиційним, що в кінцевому результаті приведе до падіння в учнів інтересу до навчальної дисципліни.

Отже, дані дослідження дозволяють нам стверджувати, що нестандартні уроки можуть й повинні використовуватися як засіб формування навичок, розвитку певних мовленнєвих умінь, навчання вміння спілкування, розвитку відповідних здібностей та психічних функцій, пізнання, запам'ятовування. Їхня цінність полягає ще й у тому, що учень із слабкими знаннями може стати першим під час проведення нестандартного уроку, тому що винахідливість та кмітливість іноді є важливішими від безпосередніх знань. А відчуття зацікавленості і посиленості допомагають подолати будь-які труднощі

Література

1. Гаврик М. Творчість на кожному уроці / М. Гаврик // Відкритий урок. 2010. № 4. С. 54–58.
2. Денисюк Л. Творчого учня може виховати тільки творчий учитель / Л. Денисюк // Директор школи. 2003. № 46. С. 7–8.

Секция 4. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Дидів Марта-Вікторія Василівна
*студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Свідерська Ольга Іванівна
*кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри теоретичної
та практичної психології
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ВИБОРУ ПОПУЛІСТИЧНИХ ПАРТІЙ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ

Одним із актуальних питань сьогодення є необхідність розвитку критичного мислення у переважній більшості населення, у тому числі й українського. Мова йде не лише про можливість захистити себе від потужного маніпулятивного впливу зовнішнього середовища (соціальних мереж, реклами, популістичних гасел та соціального впливу з боку оточуючих), але й у необхідності вибору власної траєкторії розвитку й становленні національної чи громадянської ідентичності мікро чи макро рівнів. Відомо, що схильність піддаватись під психологічний вплив робить людину не тільки вразливою перед тим, хто його здійснює, але й наштовхує на думку про те, що рівень критичного мислення у таких осіб, якими «управляють» як правило є набагато нижчим. Зазвичай таких людей ми сприймаємо, як замріяних, перекладаючих відповідальність за своє життя на оточуючих, владу, Бога, фатум або ж долю.

Як уже нами неодноразово зазначалось, «сучасність тісно переплітається із поняттям індивідуалізації, що у сьогоденні означає не лише

новий етап емансипації індивіда, але й характеризує саму структуру взаємовідносин у Постмодерні, вказуючи на панування гедоністичної моралі» [5, с. 96]. Звідси ми можемо собі припускати, що суспільство, котре характеризується певною непевністю й у великій мірі сприяє тому, що сучасна людина здатна постійно продукувати «альтернативні реальності», хибити у власному виборі, або ж вірити не фактам, а тому, у що їй більше хочеться вірити. Відтак, пошуки чинників, що впливають на загальну громадянську позицію, ідентичність, активність чи електоральний вибір (в тому числі й вибір популістів) може включати у себе, як глибинні пошуки, що враховуватимуть особливості колективного несвідомого, так і показники суспільних змін, умов виховання, соціальних та індивідуальних психологічних характеристик електорату.

Говорячи про особливості сучасної студентської молоді, як окремої соціальної спільноти й, водночас, як про вікову категорію осіб, хочеться акцентувати на тому, що політична поведінка проявляється у них по-різному. До прикладу, під час вивчення курсу політичної психології дуже часто у навчальних аудиторіях звучить байдуже ставлення до політики, здебільшого «підігрите» наративами про те, що «вони всі брешуть», «всі політики однакові» або ж «всі політики крадуть». Проте проблема є достатньо глибокою, оскільки студенти у своїй переважній більшості не знають основних функціональних обов'язків головних очільників держави. Звісно, що на противагу аполітичним студентам є досить значна кількість тих, хто виявляє зацікавлення політичними реаліями. В інших моментах — коли вони зіштовхуються із необхідністю вирішення певних практичних завдань із врахуванням маркерів маніпуляції чи психологічних детермінант, котрі зазвичай просто ігноруються, зацікавленість стає вищою, проте водночас, занадто «запізнілою», адже політичну активність студенти переглядають досить часто вже після того, як здійснили свій вибір, і як показує досвід, як правило віддавши свій голос за популістичні партії чи їхніх лідерів [4].

Сутність класичного поняття «популізм» сформулювали такі дослідники, як Н. Баранов, С. Семенов, І. Шокіна, С. Шульговський тощо. Не стояли осторонь і українські соціологи, політологи та філософи, а саме Д. Видрін, І. Побочий, С. Мигалья, Т. Радь, І. Кіян-ка, Б. Кіршенблат, Д. Семенов, О. Ярош, О. Лещенко, С. Запасник, С. Одарич, В. Полторак, М. Томенко, В. Горбатенко, О. Свідерська, Г. Почепцов та інші.

Отож, згідно російської політичної енциклопедії термін популізм визначено, як «... тип політики, орієнтований на мобілізацію мас, збу-

дження масових настроїв, безпосередній контакт з населенням у дусі прямої демократії, певна політична доктрина або стиль політичної поведінки. Центральним для популізму є поняття «народ», що зазвичай не має чіткого окреслення й уособлює недиференційовану масу» [2].

Український політолог, доктор політичних наук А. Романюк у своїх розвідках обґрунтував тезу про те, що одним із чинників, що сприяв в останні десятиліття поширенню популізму, стала сучасна криза партійної демократії. Її сутність полягає у зменшенні ідеологічних відмінностей між головними партіями та їхніми програмами, все більша орієнтація цих партій на весь електорат, а не на окремі соціальні групи, і, у підсумку поступове зникнення зв'язку між конкретними соціальними групами та політичними партіями [3, с. 242].

Отож, для реалізації емпіричного дослідження були залучені представники студентської молоді віком від 18 до 25 років. У роботі було використано авторську анкету, питання якої допомогли з'ясувати такі показники, як стать; яку саме політичну партію обрав респондент у голосуванні в 2019 році; чи розчарувався у виборі політичного кандидата; на основі чого респондент формує власне уявлення про політичну реальність та чиєю порадою користується при здійсненні важливого політичного вибору.

Так, у таблиці 1 зображено розподіл формування особистої думки респондентів стосовно уявлень про політичну реальність. Для інтерпретації даного показника ми визначили скільки користувачів (у %) надають перевагу тому чи іншому виду джерела інформації щодо політичних реалій, зокрема телебаченню, соціальним мережам, порадам співробітників або близьких друзів, Інтернет порталам, блогерам чи офіційним сайтам представників державних органів.

До слова, варто наголосити, що велика частина досліджуваних студентів — це особи, котрі вивчали вузько-спеціалізовані дисципліни,

Таблиця 1

Варіанти відповідей респондентів (необмежена кількість вибору)	Кількість опитуваних у %
Телебачення	13
Соціальні мережі	24
Від співробітників або близьких друзів	10
Із Інтернет порталів	17,4
Від блогерів	8,6
Від офіційних державних джерел (сайти офісу президента, різних міністерств тощо)	27,5

а відтак вибір офіційних сайтів державних представництв може бути ознакою добре засвоєного матеріалу на курсах «політична психологія» чи «психологія маніпуляції». Однак, все-таки ми бачимо, що є насправді досить великий показник довіри до інформації, поширеної у соціальних мережах, які мають найбільший маніпулятивний вплив на сучасний світовий електорат, не тільки представників студентської молоді. Так, сьогодні практично немає того, хто б не знав про скандали, пов'язані із використанням Facebook й Twitter у передвиборчій кампанії Д. Трампа у 2016 році, чи використання персональних даних задля профілювання британців, котрі підтримали вихід із Європейського Союзу. Науковці, журналісти, практикуючі психологи практично одночасно зіштовхнулись із ситуацією, коли поведінка людини, як і раніше моделюється завдяки психологічному впливу, проте сьогодні вона є потужнішою. Популістичні гасла, технології штучного інтелекту, відкритий і доступний віртуальний простір дозволив політикам ще більше проникати у масову свідомість сучасних користувачів Інтернет-ресурсів, обіцяючи їм практично казкове життя, багатство, визнання, статусність, якщо коротко — те, що зазвичай досягається важкою працею і дається далеко не всім людям, а от в добре прописаній популістичній промові виглядає, як щось абсолютно реалістичне й здійсненне. Як влучно зазначає С. Дорош, «контрасти медіа-дискурсу щодо партії «Слуга народу» обумовлені формуванням нової української влади з представників медіакратії, які сьогодні змушені протистояти комунікативним «резонансним» технологіям, завдяки яким й отримали перемогу за результатами президентської та парламентської виборчих кампаній» [1].

Заради справедливості, варто наголосити на тому, що практично кожна політична обіцянка містить у собі частку популізму, адже без обіцянок, політики не є такими цікавими для нашого сприйняття, а той рівень магічного мислення, котрий є присутній практично у кожній людині дозволяє нам фантазувати про доброго «чарівника», котрий здатен побороти «всесвітню несправедливість», «корупцію», «епоху бідності» тощо, відтак «правильним» для нас є вибір «свого хлопця», сформований образ якого дозволяє нам відчувати свою приналежність до того ж кола що й він, побороти відчуття власної нікчемності або ж неважливості, забуваючи що насправді особи, котрі балотуються на високі політичні посади ніколи не є простими, ніколи не є одними із народу і т.д. Звісно, що у певний момент може відчуватись розчарування у своєму електоральному виборі. Так, під час опитування, нами було з'ясовано, що у виборі партії до ВРУ у 2019 році розчарування респондентів проявляється на різних рівнях. Так, не розчарувалось

у власному виборі 14 осіб; швидше не розчарувалися ніж розчарувалися 6 осіб; важко відповісти 8 особам; швидше розчарувалися ніж не розчарувалися 2 особи й повністю розчарувалися — 6 осіб.

Також за допомогою авторської анкети нами було досліджено, які політичні партії обирали респонденти на політичних виборах у 2019-му році. Відсоткові дані та політичні партії можна побачити у таблиці 2. Отож, з наведеної таблиці можна сказати, що найбільша кількість відсотків у політичній партії «Європейська солідарність»; наступною йде «Слуга народу»; далі партія «Голос»; четвертою у списку є «Батьківщина»; далі «Опозиційна платформа — за життя» і останньою за кількістю обрання є партія «За майбутнє».

Отже, можна навести висновок, що люди мають певне «замилене» ставлення щодо фільтрування інформацією, вибором важливих рішень тощо. Це є не дивно, особливо в таких країнах, як СНГ де був возвеличений культ особи державного діяча, то і до сьогоднішніх днів цей образ залишається у свідомості більшості осіб, який за допомогою модернізованих маніпулятивних технологій досі застосовують.

Ще однією особливістю результатів нашого дослідження є виявлення того, що найбільша кількість респондентів довіряє особистій любові/нелюбові до політичних кандидатів. З цього впевнено можна сказати, що свідомістю таких осіб набагато легше маніпулювати під час популістичних намірів. Такі особи швидше підуть за тим, хто обіцяє швидке рішення проблем, зниження цін на комунальні послуги, підвищення заробітної плати тощо. Тобто особа чує те, що хоче чути не зважаючи на більш сувору реальність, яку не збирається сприймати. Більш позитивними є результати 25% вибору, а саме підхід до вибору політика відповідальний, раціональний з аналізом його програми та здобутків. Та однакові відсоткові дані вибору на основі ток-шоу, за порадою друга/подруги та варіант інше.

Підсумовуючи викладене, хочемо визначити кілька чинників, котрі спонукають українців обирати популістичні партії, у тому числі й

Таблиця 2

Політична партія	Кількість респондентів у %
«Слуга народу»	27,7
«Опозиційна платформа — за життя»	8,3
«За майбутнє»	2,7
«Батьківщина»	11,1
«Голос»	13,8
«Європейська солідарність»	36,1

«Слугу народу»: «потреба у новизні». На фоні обманутих очікувань від «старих» політиків, що заблокували потребу в орієнтуванні, новизні, творчості, ці очікування переносяться на «нові обличчя» у політиці; «конформізм» (коли підтримують більшість, тільки тому, що вона більшість, саме тут найбільше спрацьовує магічне мислення); некритичне сприйняття і наслідування думкам, стандартам, стереотипам масової свідомості, традиціям, авторитетам, принципам, установкам, що панують у певному суспільстві чи групі; обмануті очікування та почуття гідності: саме незадоволення таких потреб, як фізіологічна потреба в їжі; потреби у безпеці; соціальні потреби; потреба у повазі (втрата досягнень, впевненості, самоповаги) стали причиною незадоволення великої кількості людей попередньою владою і перемоги партії «Слуга народу».

Література

1. Дорош С. Пранкер Джокер: хто і як «розводить» депутатів Зеленського у смартфоні. 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50315920>
2. Популізм. Политическая энциклопедия: в 2 т. Т. 2. Москва: Мысль, 2000. С. 230.
3. Романюк А. Популізм і розвиток партійної системи в Україні // Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24–25 листоп. 2011р.). Київ: Ін-т політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2012. С. 242–258.
4. Свідерська О. І. Мотиваційна компонента політичної активності студентської молоді // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 30 травня 2020 р). Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2020. С. 306–308.
5. Свідерська О. І. Соціально-психологічні чинники політичних цінностей української молоді у контексті сучасних реалій // Вісник Національного університету оборони України, 2020. № 3 (56). С. 96–101.

Крижаніська Юлія Вячеславівна
*студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Науковий керівник:
Свідерська Ольга Іванівна
*кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри теоретичної
та практичної психології
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ УСКЛАДНЕННЯ ПЕРЕЖИВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ КРИЗИ У ЧАС КАРАНТИНУ

Досить часто у сучасної людини виникає безліч питань пов'язаних із смисловим навантаженням життєвого шляху: ким я є у цьому світі; яке моє справжнє покликання; що робити далі; яку ціннісну сутність мають мої досягнення і т.д. Показово, що усі ці питання є провідними у житті людини, яка знаходиться у стані екзистенційної кризи. Перебуваючи у процесі пошуку сенсу свого існування, особистість може зіштовхнутись із розумінням беззмістовності життя й того, що у великій мірі наповнення його сенсами залежить передусім від неї самої, від системи виборів котрі вона робить, що може бути достатньо складним у світі сучасних можливостей.

Важливо зазначити, що проблема екзистенційної кризи має достатньо глибокі витоки свого дослідження. Головні положення знайшли своє відображення у напрацюваннях В. Франкла, І. Ялома, С. К'єркегора, Жан Поль Сатра, К. Ясперса, А. Камю, М. Хайдеггера, Л. Шестова, Ф. Ніцше, М. Шелера та інших. До прикладу, Віктор Франкл, австрійський філософ та психотерапевт у своїх роботах описує явище екзистенційної фрустрації, яке є широко поширене у сучасному світі, та зумовлене усвідомленням відсутності сенсу буття [1].

Екзистенційна криза, може стати результатом позитивних перемін у житті людини, таких як зміна професії чи переосмислення своїх життєвих цінностей та орієнтирів, але й також це може призвести до стану глибокої депресії чи навіть самогубства. Ось чому ця проблема є вкрай актуальна у наш час. Питання пов'язані із сенсом буття можуть бути спричинені не тільки переходом на наступний етап життя, але й вагомим життєвою подією, що носить негативний характер, депресивними станами, тривожними розладами, а також тривалим переживанням негативних емоцій.

Центр контролю та профілактики захворювань США надав статистику, у якій показано, що кількість смертей, пов'язаних із самогубством, збільшилась на 25% починаючи з 1990 року. Головною причиною такого стрімкого росту вчені вважають розчарування у власному існуванні, а саме екзистенційну кризу. Також емпіричні дослідження пов'язують нестачу сенсу із алкогольною та наркотичною залежністю, депресією і тривожними розладами [2].

Основою нашого дослідження є концепція екзистенційної кризи, запропонована американським психологом І. Яломом. У своїх працях автор виділяє чотири базові екзистенційні переживання, пов'язані зі смертю, свободою, ізоляцією та беззмістовністю [5]. Смерть є очевидною і найбільш усвідомлюваною даністю, та є головним джерелом як невротичної тривоги, так і екзистенційної. Під свободою І. Ялом передбачає відсутність зовнішньої структури — людина сама є творцем власного світу та несе персональну відповідальність за своє життя. Усвідомлення цього факту вступає у конфлікт із людською потребою в структурі. Третій екзистенційний конфлікт лежить між власною ізоляцією і потребою в контакті та захисті: людина приходиться самотньою у цей світ, і самотньою його покидає. Останній конфлікт, про який пише І. Ялом, полягає в у пошуках людини сенсу власного життя всупереч тотальній беззмістовності Всесвіту, в якому їй довелося існувати.

На нашу думку, ситуація із карантинним обмеженням передусім може торкатись саме цих аспектів. Людина, залишена сама на себе, у ситуації, коли у багатьох країнах було заборонено відвідувати навіть рідних, однозначно почала відчувати себе позбавленою свободи, атомізованою, або й зовсім відкинутою.

Раптова і неочікувана пандемія covid-19 разом із довготривалою самоізоляцією стала справжнім випробуванням для населення цілого світу. Тотальна непередбачуваність і невизначеність створена цією хворобою пронизує кожний аспект людського життя. У відповідь на стрімке розповсюдження вірусу, більшість країн почало впроваджувати певні запобіжні заходи задля зниження поширення

хвороби. До них відносяться тимчасове припинення роботи навчальних закладів, зупинка бізнесів, не задіяних у забезпеченні життєдіяльності суспільства, також заборона масових розважальних заходів, обмеження міжособистісного спілкування та обов'язковий масочний режим. Окрім цього, значна кількість країн оголосила обов'язкову міру «залишайся вдома» для всього населення за виключенням працівників охорони здоров'я. З продовженням пандемії стало очевидним, що така ситуація у всьому світі несе негативний вплив не тільки на фізичне здоров'я людини, але й також стала справжньою загрозою психологічному здоров'ю.

Вивчаючи напрацювання зарубіжних дослідників, нам вдалось виявити стрімке зростання психічних захворювань та погіршення загального психологічного самопочуття під час пандемії. Депресія, апатія, проблеми зі сном, погані настрої та тривожні розлади стали звичайними повсякденними явищами у житті значної частини суспільства. Усе це, як було сказано вище, може стати чинниками, які призведуть до появи екзистенційної кризи, а пандемія, у свою чергу, це так би мовити умова, при якій вони мають посилений вплив на стан особистості.

Дослідження, проведене Y. Huang і N. Zhao у Китаї, виявило значну поширеність генералізованого тривожного розладу, симптомів депресії та погіршення сну: 35.5%, 20.1% і 18.2% відповідно [6]. У США розповсюдженість симптомів депресії серед населення усіх вікових категорій під час пандемії covid-19 є значно вищою, якщо точніше – більше ніж у 3 рази у порівнянні із до пандемічним періодом [3]. Серед населення Марокко у перший місяць карантину у 54% опитаних респондентів було виявлено легку та помірну депресію в той час як інші 46% населення страждало від середньої та важкої її форми [4]. Такі вражаючі цифри серед марокканців пояснюються їх низькою стресостійкістю, зумовленою відсутністю таких потрясінь, у порівнянні з тими країнами, де надзвичайні ситуації трапляються час від часу (H1N1, SARS, зіка, атаки 11 вересня, Хіросіма, Чорнобиль).

Отже, велика кількість досліджень пов'язує соціальне дистанціювання, самоізоляцію та самотність з погіршенням як фізичного стану здоров'я, так і психологічного.

Екзистенційна криза, підсилена цілим рядом психологічних проблем, з якими стикнулося людство у період пандемії covid-19, може бути взята до уваги, як зіткнення особистості із 4 екзистенційними конфліктами описаними І. Яломом.

Підсумовуючи викладене, хочемо звернути увагу на те, що все-таки велика кількість досліджень пов'язує соціальне дистанціювання,

самоізоляцію та самотність із погіршенням як фізичного стану здоров'я, так і психологічного. Самоізоляція, постійне перебування вдома, необмежена кількість вільного часу разом із незліченною кількістю соціальних мереж, у яких кожного дня з'являються все більш лякаючі новини та прогнози, занурили значну частину населення у стан перманентного стресу й тривоги. Усе це — виявилось впливовими чинниками, які підштовхнули значну частку населення у стан екзистенційної кризи, що стало ще одним не простим випробовуванням для людства у цей і без того складний проміжок часу.

Література

1. Віктор Ф. Людина в пошуках справжнього сенсу. Харків: КЛУБ СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ, 2018. 160 с.
2. Clay R. Suicides Have Increased. Is This an Existential Crisis? The New York Times, 2018. URL: <https://www.nytimes.com/2018/06/23/opinion/sunday/suicide-rate-existential-crisis.html>
3. Ettman K. Prevalence of Depression Symptoms in US Adults Before and During the COVID-19 Pandemic // Jama Network Open, 2020. URL: <https://jamanetwork.com/journals/jamanetworkopen/fullarticle/2770146>
4. The psychological properties of the Arabic BDI-II and the psychological state of the general Moroccan population during the mandatory quarantine // Caspian Journal of Environmental Science, 2020. URL: https://cjes.guilan.ac.ir/article_4334_c2df8395d8b758d7bb58e654df906aa
5. Yalom I. Existential Psychotherapy. 1980. 544 с.
6. Yeen H. Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 outbreak in China: a web-based cross-sectional study // Psychiatry research, 2020. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7152913/>

Секція 5. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ

Сорокіна Ганна Василівна
*кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри управління соціальними комунікаціями
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕОРІЇ «СПІРАЛІ МОВЧАННЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ

Питання дослідження українського медіапростору наразі постає особливо гостро та актуально. Засоби масової комунікації подають інформацію, що є важливою для суспільства, водночас вони ж завдають напрям громадської думки, корегуючи її стан. Будь який медіа продукт є по суті сконструйованою реальністю, що відображає не реальний світ, а певні уявлення про нього. Посилення цього процесу відбувається завдяки глобалізації та діджиталізації сучасних медіа, коли саме он-лайн видання, блоги, соціальні мережі стають основними джерелами отримання інформації та вплив яких усе частіше стає предметом дослідження українських науковців. Одним із аспектів такого впливу є формування громадської думки, яка набуває у інформаційному просторі ідеологічного забарвлення та транслює певні суспільні цінності.

Однією з цікавих теорій сутності впливу мас-медіа є теорія «спіралі мовчання» німецької дослідниці Е. Ноель-Нойманн, в рамках якої досліджуються наслідки зворотньої реакції споживачів інформації. Аналіз цієї концепції представлено в працях В. Іванова [5], Г. Почепцова [10], Я. Петрової [8], Л. Балущької [1], Н. Голубєвої [2], А. Штельмашенко [12]. Безпосередньо проєктують теорію на український соціум журналісти Т. Єрескова [4], О. Піддубний [9], О. Фомін [11].

Мета нашого дослідження — охарактеризувати погляди українських науковців на теорію спіралі мовчання та виокремити особливості її проявів в українському інтернет-просторі.

Уперше праця Елізабет Ноель-Нойманн «Спіраль мовчання» була опублікована 1980 року та майже одразу піддана критиці за неточності у термінології, неврахованість індивідуальних чинників і соціальних умов, недостатню базу емпіричних досліджень. Незважаючи на це ця теорія вважається однією з фундаментальних у розумінні соціальної комунікації та впливу медіа на громадську думку. Її суть полягає у тому, що засоби масової комунікації можуть маніпулювати громадською думкою за рахунок надання слова меншості замість більшості [7]. Вона окреслює декілька важливих тез:

1. Людина не хоче опинитися в ізоляції, вона або стане на бік більшості або просто замовкне.

2. Мас-медіа корегує картинку реальної диференціації, роблячи більшість меншістю, змушує її замовкнути.

3. Русійна причина — кожний намагається бути із переможцем, тез вважаються переможцем.

Л. Дроздик розглядає теорію у політичному розрізі: феномен має 2 зовнішні прояви — це «зрушення останньої хвилини» (зміна власної думки в останній момент на користь громадської) та «ефект однієї упряжки» (індивід видає себе за прихильники переможця, хоча голосував інакше) [3]. У цьому ж ракурсі Л. Балуцька та Н. Голубева розглядають взаємодію громадської думки та політичного режиму, повністю спираючись на думку Е. Ноель-Нойманн.

Г. Почепцов і В. Іванов підтримують теорію німецької дослідниці. Останній наголошує на особливій актуальності спіралі мовчання під час передвиборних кампаній: «Оприлюднення даних може призвести до масового голосування за лідера саме тих виборців, які не визначились у своїх симпатіях. Індивіди, які вважають, що їхню думку не поділяє більшість членів соціальної групи, схильні до того, щоб не висловлювати її» [5, с. 67].

Я. Петрова після емпіричних досліджень політичного дискурсу звертає увагу: «Враховуючи складність політичного процесу в Україні, наявність історичних, геокультурних та ідеологічних кліважів-розколів та відсутність політичної гомології в рамках всієї країни, доходимо висновку, що, якщо ефект «спіралі мовчання» й відтворюється у вітчизняній електоральній практиці, то, безперечно, у обмеженому вигляді та не знаходить свого вирішального характеру» [8, с. 113].

Російський дослідник А. Лукашевич також наголошує на сходженні нанівець універсальності теорії в пострадянському інтернет-

просторі через анонімність у певних соціальних мережах, відсутність будь-якої інформації про користувача: спілкування є віртуальним, що відрізняється від реального зниженням соціального тиску на індивіда, дії частково невідслідковані, тому рух опору громадській думці може розвиватися [6].

Характерна ознака сучасної масової комунікації — майже обов'язкова наявність фідбеку (зворотнього зв'язку) на всі телепрограми, друковані видання, книги, музичні твори, кіно тощо. Український користувач має таку можливість, оскільки має доступ до соціальних мереж, форумів, блогів, через які проходять потужні потоки інформації. Нами було проведено опитування серед 150 людей віком від 12 до 45 років, яке може вважатися пілотним, метою якого було виявити чи існує спіраль мовчання в інтернет-просторі та у якій формі. Дані дослідження показали, що переважні теми, які цікавлять користувачів мережі є: творчі (31%), суспільні/правозахисні (20%), політичні (19%), особисті (17%), економічні (7%), спортивні (5%). 77% опитаних респондентів стверджують, що соціальні мережі та Google видають інформацію переважно схожу на історію їхніх переглядів, що підтверджує нову дієву політику Google (використання файлів cookie, тобто статистики відвідуваних сайтів), згідно з якою користувач отримує відфільтровану за тематикою інформацію та рекламу. З одного боку, система добирає для окремого індивіда відомості, що його цікавлять, не навантажує «зайвим», тим самим закріплюючи поняття важливих, актуальних, потрібних тем; з іншого боку, система не розрізняє поглядів на певну тему, які можуть різнитися, що викликає суперечки в інтернеті. Думку підтверджують 74% опитаних, що часто зустрічають інформацію в інтернеті, яка суперечить їхнім поглядам. Саме це — передумова виникнення спіралі мовчання. Одночасно 74% стверджують, що відчують себе спокійно, пишучи коментарі та знаючи, що їхня думка не збігається з думкою більшості і може бути осуджена. Переважна більшість опитаних (83%) зазначають, що не бояться сперечатись в інтернеті і не уникають суперечок. Однак цікаво, що 50% почуваються вільніше та впевненіше он-лайн, 54% вважають себе пасивними інтернет-користувачами, а 79% взагалі ніяк не демонструють у коментарях, що інформація, яка трапляється у стрічці, суперечить їхнім поглядам. Отримані результати засвідчують високий потенціал виникнення та функціонування спіралі мовчання навіть у достатньо анонімному та вільному інтернет-просторі.

Тож слід зазначити, що навіть натраплення на суперечливі судження, зазвичай не змушує людей висловлювати свою думку. Хоча активні користувачі, що звикли залишати дописи, не бояться сперечатися

в Інтернеті, не уникають конфліктних ситуацій і не бояться осудження більшої. Такий результат здебільшого зумовлений психологічними факторами: відсутністю зорового та тактильного контакту, можливістю не відповідати на зворотній коментар або виграти час, щоб обдумати відповідь, знайти аргументацію, — це зробило сучасну особистість в Інтернеті більш упевненою у собі, трансльованій думці, що сприймається як власна. Також потрібно враховувати історичні, ідеологічні, особисті, технічні та культурні важелі.

Таким чином дані дослідження демонструють, що український інтернет-простір так само як і традиційні медіа, створює підґрунтя для спіралі мовчання, дає ілюзію свободи. Незважаючи на те, що інтернет-комунікація має більш вільний зміст, але індивіди здебільшого не висловлюють свою думку, ігнорують та замовчують її, а потім пригнічують, врешті-решт, погоджуючись з думкою більшої. Саме це може бути шляхом до маніпулювання свідомістю користувачів. Тому перспективним для подальшого дослідження є виявлення шляхів та методів маніпуляції в рамках теорії спіралі мовчання у сучасному українському соціумі.

Література

1. Балущька Л. Громадська думка і політичний режим / Л. Балущька // Науковий вісник Ужгородського університету. 2014. С. 5–8.
2. Голубева Н. В. Застосування моделей соціальних комунікацій у міжнародних відносинах / Н. В. Голубева. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2009-1/doc/05.pdf>.
3. Дроздик Л. А. Актуальні тренди соціальної реклами в комплексі політичних ситуацій / Л. А. Дроздик // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2016. № 2. С. 101–105.
4. Єрескова Т. В. Спіраль мовчання: чи можна довіряти нинішній суспільній думці? / Т. В. Єрескова URL: https://uisgda.com/ua/spral_movchannya_chi_mozhna_dovryati_ninshnj_susplnj_dumc.html
5. Іванов В. Основні теорії масової комунікації та журналістики: навчальний посібник / В. Іванов. Київ: Центр Вільної Преси, 2010. 258 с.
6. Лукашевич Д. А. Применимость теории «спирали молчания» к сети Интернет и новым медиа / Д. А. Лукашевич // Вестник НГУ. Серия: История, филология. 2013. С. 61–66.
7. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение: Открытие спирали молчания / Э. Ноэль-Нойман. Москва: ФАИР, 1996. 351 с.

8. Петрова Я. В. Рейтинговий казус партії «Свобода» на парламентських виборах 2012 р. / Я. В. Петрова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2013. № 1053. С. 113–118.

9. Піддубний О. Теорія спіралі мовчання в медіа та в політиці / О. Піддубний. URL: <http://piddubny.com/teoriia-spirali-movchannia-v-media-ta-v-politytsi>.

10. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. Киев: «Ваклер», 2001. 626 с.

11. Фомін О. Як українське суспільство потравляє в спіраль мовчання / О. Фомін. URL: <https://ua.112.ua/profiles/oleksandr-fomin-2449.html>

Секція 6. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Берест Ірина Анатоліївна
студентка
спеціальності «Транспортні технології
(на автомобільному транспорті)»
освітньої програми «Управління дорожнім рухом»
Національного транспортного університету
м. Київ, Україна

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ НА ПЕРЕХРЕСТЯХ МІСТА КИЄВА

Прояви дорожньо-транспортних пригод та їхніх наслідків стосуються кожного учасника дорожнього руху, адже їхнє виникнення безпосередньо залежить від дотримання Правил дорожнього руху. Збільшення числа транспортних засобів та учасників дорожнього руху підвищує ймовірність аварійності на автошляхах, відповідно й зростає число осіб, які потенційно можуть постраждати в автопригодах.

Дана закономірність стосується не тільки нашої країни, а й країн світу в цілому, яку можливо порушити лише за умови побудови якісної дорожньої мережі та підвищення рівня культури пересування усіма учасниками дорожнього руху [3].

Дорожньо-транспортною пригодою називають подія, що виникла в процесі руху на дорозі транспортного засобу і з його участю, у якому загинули або поранені люди, пошкоджені транспортні засоби, споруди, вантажі або заподіяно інший матеріальний збиток. Як правило, обставини виникнення дорожньо-транспортних пригод надзвичайно різноманітні [2].

Дорожньо-транспортні пригоди трапляються не лише з види водіїв авто, але й пішоходів. До речі, динаміка автопригод має певну циклічність. Незважаючи на те, що взимку рух є ускладнений погодними умо-

вами, число дорожньо-транспортних пригод та постраждалих у холодну пору року відчутно менше. Вважається, що це зумовлено підвищенням пильності та дисциплінованості усіх учасників руху, а також зменшенням числа авто на засніжених шляхах, адже найменше недотримання правил дорожнього руху може привести до неминучих пригод.

Облік і аналіз дорожньо-транспортних пригод здійснюється з метою оцінки стану аварійності, виявлення причин і умов виникнення пригод та вжиття заходів до їх усунення [2].

Аналіз дорожньо-транспортних пригод полягає у виявленні причин їх виникнення. Відповідно до цілей і завдань аналізу розрізняють три його основні методи:

- Кількісний аналіз характеризує рівень аварійності на місці (перехрестя, магістраль, місто, регіон, країна) і за терміном, протягом якого відбуваються пригоди (година, день, тиждень, місяць, рік). Кількісний аналіз оцінює рівень аварійності по місцю (пересічення, вулиця) та часу їх скоєння (година, день, місяць, рік). Абсолютні показники дають загальну уяву про рівень аварійності, дозволяють проводити порівняльний аналіз у часі та показують тенденції щодо зміни цього рівня. Однак більш об'єктивними є відносні показники, які дозволяють проводити порівняльний аналіз рівня аварійності різних країн, регіонів, міст, магістралей тощо.
- Якісний аналіз дорожньо-транспортних пригод служить для встановлення причин і факторів їх виникнення, а також ступеня впливу останніх. Цей аналіз дозволяє виявити причини і фактори виникнення по кожному із складових системи «водій-автомобіль-дорога-середовище». Якісний аналіз дорожньо-транспортних пригод служить для встановлення причинно-наслідкових факторів виникнення і ступеня їх впливу. Цей аналіз дозволяє виявити причини і фактори виникнення по кожному із складових системи «Дорожній рух».
- Топографічний аналіз проводиться для виявлення місць концентрації дорожньо-транспортних пригод на певній території (перехрестя, дільниця дороги, магістраль, місто, регіон) [5].

Склад транспортного потоку — це відсотковий вміст транспортних засобів даного типу в транспортному потоці

Він відіграє важливу роль щодо формування умов руху. Так, умови руху транспортних потоків складена, наприклад, з легкових або лише вантажних автомобілів будуть значно відрізнятись.

Наявність в транспортному потоці, з одного боку, автомобілів із високими динамічними якостями, хорошим технічним станом

і специфічною поведінковою функцією їх водіїв та, з другого — автомобілів старих із низькими динамічними якостями, поганим технічним станом спричиняє вкрай складні умови руху щодо формування режимів руху й рівня його безпеки [4].

Враховуючи все вищевказане було запропоновано оцінити та проаналізувати як зміняться показники ефективності організації дорожнього руху на перехресті із встановленням дорожніх знаків, нанесенням дорожньої розмітки, встановленням дорожнього огородження, зміненням роботи світлофорної сигналізації з урахуванням зміни інтенсивності руху протягом доби [3].

Необхідність у соціально-економічній оцінці виникає завжди, коли вимагається визначити економічну ефективність інвестицій (капітальних вкладень). Практично у кожному випадку може бути декілька можливих варіантів удосконалення якого-небудь ланцюга системи, з котрих необхідно вибрати найбільш ефективний [1].

Ефективність системи керування дорожнім рухом полягає в тому, що зменшуються транспортні затримки біля перехресть, знижується знос дорожнього одягу в зоні перехресть, зменшується кількість дорожньо-транспортних пригод, збільшується середня швидкість транспортних потоків на перегонах в результаті впроваджених заходів удосконалення організації дорожнього руху. За рахунок зменшення затримок і вирівнювання швидкостей зменшуються загальні втрати часу транспортного процесу, поліпшується стан повітряного басейну вулиці, поліпшується рух міського транспорту, знижується рівень шуму.

Величина капітальних витрат на реалізацію заходів, що пропонуються по поліпшенню умов дорожнього руху з метою зниження тяжкості наслідків та кількості дорожньо-транспортних подій, визначається по кожній ділянці окремо, з подальшим складанням по видах робіт з урахуванням існуючих технічних засобів організації дорожнього руху та напрямних пристроїв.

Впровадження проекту призведе до підвищення рівня безпеки і зменшення кількості дорожньо-транспортних подій [1].

Отже, особливого значення при удосконаленні організації дорожнього руху на перехрестях міста Києва має аналіз схеми і характеристик транспортних потоків на перехресті і на підходах та раціональна дислокація технічних засобів і, пропонувані заходи по підвищенню безпеки руху, одночасно збільшують провізну та пропускну здатність дороги та підвищують продуктивність автомобільного транспорту, а витрати на здійснення заходів по поліпшенню умов руху швидко окупаються завдяки поліпшенню умов автомобільних перевезень.

Література

1. Аксенов В. А., Попова Е. П., Дивочкин О. А. Экономическая эффективность рациональной организации дорожного движения. М.: Транспорт, 1987. 128 с.
2. Волошин Г. Я. Анализ дорожно-транспортных происшествий. М.: Транспорт, 1987. 239 с.
3. Гаврилов А. А. Моделирование дорожного движения. М.: Транспорт, 1980. 189 с.
4. Дрю Д. Теория транспортных потоков и управление ими. М.: Транспорт, 1972.
5. Систематологія на транспорті. У 5 кн. / за загальною редакцією М. Ф. Дмитриченка. Знання України, 2007. Кн. 4: Організація дорожнього руху / Е. В. Гаврилов, М. Ф. Дмитриченко, О. Т. Лановий, В. К. Доля, В. П. Поліщук.

Митрофанов Олександр Вячеславович
*аспірант кафедри автоматизації,
комп'ютерних наук і технологій
Криворізького національного університету
м. Кривий Ріг, Україна*

КЕРУВАННЯ ТЕРМІЧНИМ ПРОЦЕСОМ ОБРОБЛЕННЯ ЗАЛІЗОРУДНИХ ОБКОТИШІВ У ЗОНІ ВИПАЛЮВАННЯ МАШИНИ КОНВЕЄРНОГО ТИПУ

У зоні випалювання (ЗВ) машини конвеєрного типу (ВМКТ) встановлено пальники, які забезпечують регламентну температуру над поверхом шару обкотишів, що знаходиться на візках конвеєрної стрічки (КС). Регламентна температура у ЗВ повинна бути витримана 1240 ± 50 °С. У ЗВ проходить окислення магнетиту та розкладання вапняку і здійснюється зміцнення обкотишів [1; 2]. Враховуючи особливості технологічного процесу (ТП) для ЗВ визначено необхідну кількість і діапазони зміни вхідних та вихідних технологічних параметрів, що складають множин при моделюванні термічного процесу керування обробленням обкотишів у цій зоні. При моделюванні також використовуються вхідні сигнали множин, що надходять із зони попереднього нагрівання (ЗПН), і додатково враховуються: витрати природного газу і повітря, які використовуються інжекторними пальниками, і температура теплоносія газоповітряного потоку (ГПП), що подається із першої зони охолодження (ЗОІ). Експертною оцінкою по результатам промислової експлуатації ВМКТ: ОК-306, ОК-1-324/336, LURGI-278А та інших вибрано діапазони зміни вхідних і вихідних параметрів для множин. До вхідних множин відносяться:

$$[Tsh3] = [500 \ 1150], [Mo1] = [2.4 \ 3],$$

$$[Tr3] = [350 \ 550], [Gv2] = [145 \ 305] \text{ і } [A2] = [15 \ 33],$$

а для вихідних:

$$[Tsh4] = [900 \ 1500], [Mo2] = [2.2 \ 2.8] \text{ і } [Tr2] = [250 \ 550].$$

У множинах прийняті такі позначення параметрів: [Tsh3] — температура верхнього шару обкотишів, що виходять із ЗПН, °С; [Tr3] — тем-

пература теплоносія ГПП, що приходить із ЗОІ, °С; і витрати природного газу [Gv2] у м³/ч і повітря [A2] у м³/ч і [Tsh4] і [Mo2] — відповідно температура верхнього шару обкотишів у °С і маса обкотишів у кг, що виходять із ЗВ. Для керування термічним процесом оброблення обкотишів у ЗВ використовується контролер із нечіткою логікою (КНЛ). Для його роботи розроблені нечіткі продукційні правила, одне із таких представлено в наступному вигляді:

Rt: If (Tsh3 is PS) \vee (Mo1 is Z) \vee (Tp3 is Z) \vee (Gv2 is NS) \vee (A2 is PL) then (Tsh4 is PL) \vee (Mo2 is Z) \vee (Tp2 is PS).

Для ЗВ за допомогою підпрограми «Fuzzy» у середовищі програмування Matlab/Simuln виконано синтез бази нечітких правил, функцій приналежності, загального висновку і визначені поверхні КНЛ для параметрів вихідних множин ЗВ. Функціональні залежності температури верхнього шару і маси обкотишів на візках КС на виході із ЗВ представлено на (рис. 1). На графіках позначено:

$$a — [Tsh4] = f([Gv2], [Tp3]), \quad \delta — [Tsh4] = f([Gv2], [A2]), \\ \epsilon — [Tsh4] = f([Gv2], [Tsh3]), \quad \varepsilon — [Tp2] = f([A2], [Gv2]).$$

Отримані залежності зміни параметрів вихідних множин температури верхнього шару обкотишів і маси обкотишів на візках КС (рис. 1) для ЗВ вказують на можливість керування температурою теплоносія ГПП на виході із ЗВ і виконувати перерозподіл цього потоку на ЗСП і ЗПН. Температура теплоносія ГПП на виході із шару обкотишів у ЗВ залежить від параметрів вхідних множин, особливо від кількості спаленого природного газу у відповідному співвідношенні з кількістю атмосферного повітря, тобто функціонально залежить від їх витрат.

Результатами моделювання встановлено, що параметри нечітких множин температури верхнього шару обкотишів залежать від параметрів вхідних множин температури верхнього шару обкотишів і їх маси на візках КС, що поступає з попередньої зони — ЗПН. Чим більші їх значення, тим більше значення температури теплоносіїв ГПП над шаром обкотишів і на виході з ЗВ. Значення цієї температури також залежить від значення параметрів множини витрат природного газу (рис. 1 б, г) і визначається від співвідношення «газ-повітря». Чим більші витрати природного газу і атмосферного повітря, тим більше температура над шаром обкотишів у високотемпературній зоні. Керування температурою теплоносія ГПП досягається шляхом відсмоктування димотягом у зони: сушіння і попереднього нагрівання обкотишів. При обробленні обкотишів високою температурою теплоносіїв ГПП найбільш інтенсивно зменшується їх маса при виході з ЗВ за рахунок окислення магнетиту і розкладання вапняку.

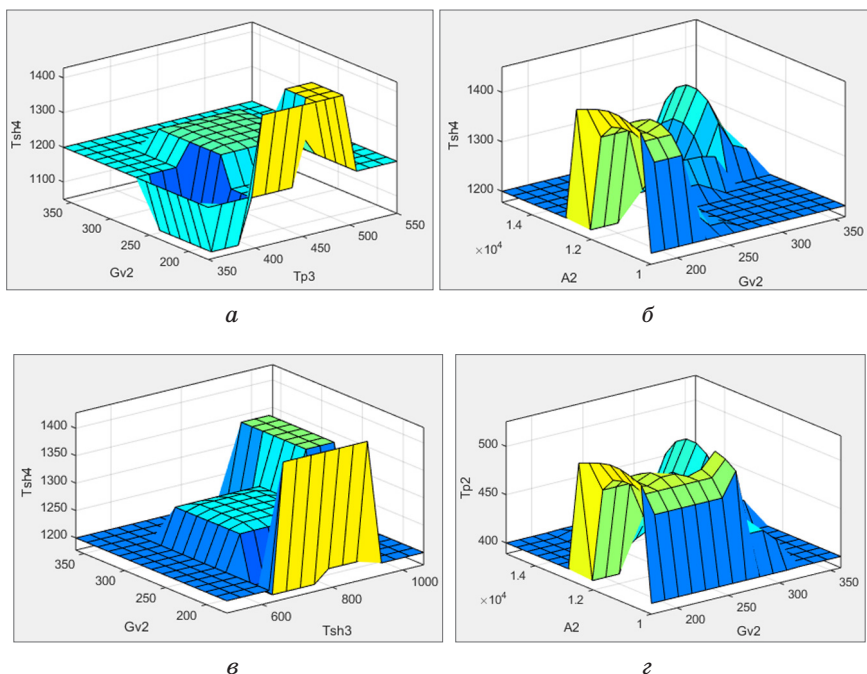

Рис. 1. Функціональні залежності зміни вихідних множин від значень вхідних при керуванні процесом обпалення обкотишів у зоні випалювання

Дослідження процесу керування термічного оброблення обкотишів у ЗВ проводиться на створеній імітаційній моделі. Схема моделі представлена на рис. 2. Контролер Fuzzy Logic Controller формує керуючі впливи, враховуючи стан ЗСП і ЗПН. Для цього їх входи використовують параметри вихідних множин ЗСП і ЗПН. В якості вхідних множин задаються параметри температури теплоносія ГПП [Tr3], що нагнітається із ЗОІ, і враховуються витрати природного газу [Gv2] і атмосферного повітря [A2] у відповідному відношенні «газ-повітря». У моделі параметрами вихідних множин є: температура верхнього шару обкотишів [Tsh4] і маса обкотишів на візках КС [Mo2].

Використовуючи імітаційну модель проведені дослідження при подачі на вхід моделі параметри множин, що відповідають значенням, представленим на рис. 3 а. Отримано результати змін параметрів вихідних множин для температури шару обкотишів на виході із ЗВ. На рис. 3 б представлено функціональну залежність $Tsh4=f(t)$ (перший графік) для різних постійних часу аперіодичної ланки передавальної функції. Маса шару обкотишів на візках КС представлена другим

графіком $Mo2=f(t)$ (). Залежність $Tsh4=f(t)$ представлена трьома графіками при представленні ЗВ ланками:

1 — аперіодичною $W(s)=\frac{0.3}{s+1}$ і 2 і 3 — відповідно коливальними

$$W(s)=\frac{0.3}{s^2+0.5s+1} \quad \text{і} \quad W(s)=\frac{0.3}{s^2+2s+1}$$

Результати досліджень показали, що найменший час у 4 с, при якому закінчується перехідний процес, для температури верхнього шару обкотишів у 1200 °С, представлено на першому графіку. Вихідні множини для маси обкотишів [Mo2] залишається незмінною в часі. Нагрів верхнього шару обкотишів у ЗВ суттєво залежить від вхідних множин [Tsh3], [Tp3], витрат природного газу [Gv2] і повітря [A2], що спалюються у цій зоні. При збільшенні постійної часу об'єкту ЗВ збільшується час перехідного процесу. Так при зміні постійної часу об'єкту ЗВ у два рази, як видно з отриманих результатів дослідження, представлених на рис. 3 б, час перехідного процесу змінюється у три рази.

Для визначення впливу температури теплоносія ГПП із ЗОІ на вихідні функціональні залежності ЗВ виконано моделювання при наступних змінах значень температури теплоносія із ЗОІ: мінімальному від 700 до 800 °С, середньому 900–950 °С та максимальному

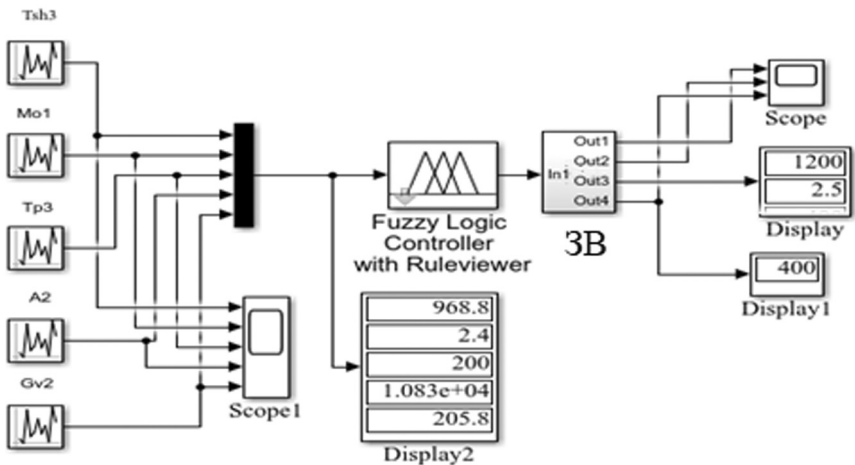

Рис. 2. Імітаційна модель системи керування процесом термічного оброблення обкотишів у зоні випалювання на основі нечіткої логіки

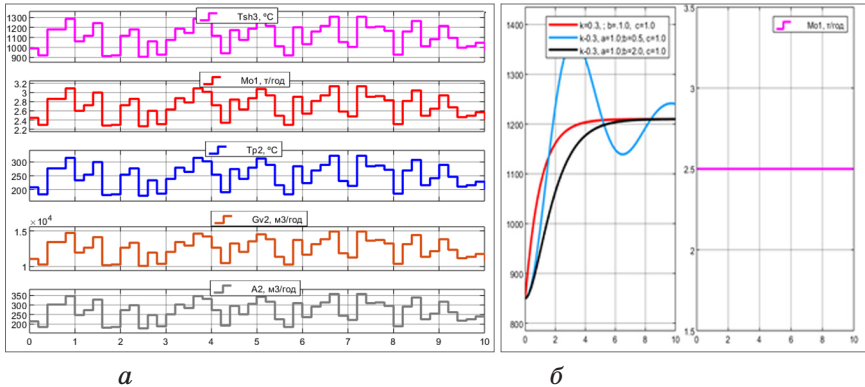

Рис. 3. Результати моделювання: *а* — параметри вхідних завдань і *б* — результат моделювання

950–1000 °С. Для цього, проведено моделювання з використанням підпрограми «Fuzzy» у середовищі програмування Matlab/Simuln (рис. 2) при параметрах, встановлених за замовчуванням. Результат моделювання представлено на рис. 4 а. На цьому графіку і інших на рис. 4 годинний інтервал (T_{RoZ}) дорівнює 290 с.

За результатами перехідних процесів у ЗВ встановлено, що графік функціональної залежності при усередненому температурному зміні (рис. 4 а), на початку зростає від 1100 °С до 1300 °С, а потім підтримує необхідну регламентну температуру та при наближенні до усталеного процесу температура в зоні спадає до + 1120 °С. При максимальному та мінімальному температурному зміні теплоносія ГПП бачимо відповідне пропорційне збільшення та зменшення, а також збільшення коливань, відповідно.

Зміна маси обкотишів на візках КС у ЗВ, як показує графік (рис. 4 б), зменшується в міру проходження ТЗ, тому що вигорять різні домішки, що входять до складу обкотишів. Графік перехідного процесу температури теплоносія ГПП (рис. 4 в) показує, що його температура коливається в межах від 420 °С до 430 °С. При максимізації та мінімізації температурного змінення, відбувається відповідно збільшення та зменшення температури теплоносія ГПП на ± 15 °С. Визначено вплив на температуру теплоносіїв ГПП вхідних параметрів множин: маси обкотишів на візках КС, що поступає із ЗПН, температури теплоносія ГПП із ЗОІ і витрата газу в ЗВ. Результати моделювання представлені на рис. 4 г, де: I — урахування тільки зміна температури верхнього шару з ЗПН, II — маси обкотишів, що надходять із ЗПН, III — температури теплоносія ГПП із ЗОІ та IV — урахування усіх

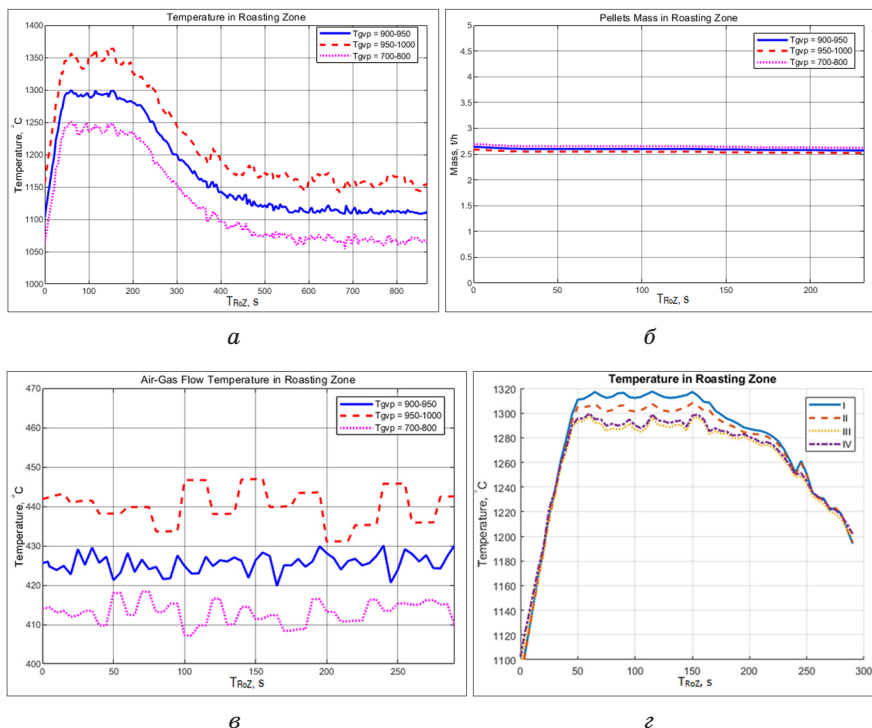

Рис. 4. Результати моделювання перехідних процесів у ЗВ

вхідних параметрів. Графік I температури верхнього шару, у порівнянні з результируючою характеристикою графіка V має відхилення, а саме — температурний режим перевищує встановлені регламентовані норми та досягає 1320 °С, має коливальність та більш виражену стохастичність при спаданні характеристики. Однак, форма характеристики збігається та носить той же характер. Характеристика II має ті ж ознаки, що й перший графік, але температурний режим досягає лише відмітки в 1305 °С, що може бути допустимим за регламентом ТП. Передостання характеристика III більш схожа на результируючий графік, але має просадку за температурним режимом.

За результатами досліджень можна зробити висновок, що температура теплоносія ГПП із ЗОІ, температура верхнього шару обкотишів із ЗПН, витрати природного газу та атмосферного повітря мають найбільший вплив на вихідні характеристики ЗВ. При збільшенні кількості згорання природного газу і повітря зростає по експоненціальному закону температура верхнього шару обкотишів у ЗВ. При

оптимізації регламентного розподілу температури верхнього шару обкотишів у ЗВ дозволило зменшити витрати природного газу на 0.5% при витратах атмосферного повітря у відношенні 1:10 порівняно з відомими системами керування [1–3].

Література

1. Математическая модель процесса обжига окатышей по зонам обжиговой машины для оптимизации режима / В. А. Кривонос, Д. С. Пирматов // Вестник Воронежского государственного технического университета. 2010. № 5. С. 128–132.
2. Lobov V.I., Kotliar M.O. Temperature distribution model of the iron ore pellets layer inside the combustion chamber of the belt kiln burning zone // Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2015. No 2. PP. 109–117.
3. Лобов В. Й. Нечітке управління режимом термічної обробки залізорудних котунів на конвеєрній машині / В. Й. Лобов, К. В. Лобова // Вісник приазовського державного технічного університету. 2017. № 34. С. 182–191.

Онищенко Світлана Петрівна
доктор економічних наук, професор
Одеський національний морський університет
м. Одеса, Україна

Мельник Олексій Миколайович
старший викладач
Одеський національний морський університет
м. Одеса, Україна

Корякін Костянтин Сергійович
старший викладач
Одеський національний морський університет
м. Одеса, Україна

СТУПЕНЬ МОРЕХІДНОСТІ СУДНА

Як відомо, морехідний стан судна це поняття, що регулюється міжнародними конвенціями, нормативно-правовими актами та договором морського перевезення, але не зважаючи на це воно має суттєві відмінності та повинно розглядається у прив'язці до певного контексту [1].

Згідно [2] перевізник зобов'язаний завчасно, до початку рейсу, привести судно в морехідний стан та забезпечити технічну придатність судна до плавання, таким чином якщо судно не відповідає заявленим з боку судновласника опису і характеристикам, або останні стали результатом невиконання договірних умов, його стан може бути визнаний як неморехідний що відповідно підкреслює контексте тлумачення цього терміну. Однак морехідний стан судна це насамперед сукупність властивостей, які забезпечують його експлуатацію за призначенням відповідно до норм, критеріїв та вимог, встановлених класифікаційним товариством, що здійснює технічний нагляд над судном [3], тому морехідність судна визначається морехідними якостями такими як остійність, міцність, водонепроникність, непотоплюваність, плавучість і керованість [4]. Інакше кажучи, ступень морехідності судна — це комплекс властивостей, що забезпечують судну виконання свого призначення в заданих гідрометеорологічних умовах [5]. Цей ступень залежить від розмірів, архітектури,

форми обводів корпусу, водотоннажності, співвідношення основних розмірів судна і параметрів морських хвиль, від інтенсивності і курсового кута хвилювання, швидкості судна і забезпечується рядом факторів:

- конструктивною складовою (форма корпусу; загальна і місцева міцність, герметичність, висота надводного борту);
- ступенем завантаження судна (забезпечення остійності та міцності для плавання у штормових умовах);
- людським фактором (діями екіпажу перед рейсом і під час морського переходу).

Морехідні якості визначають умови рівноваги або руху судна при дії на нього різних сил під час його експлуатації. Придатний технічний стан суден в умовах експлуатації, а також їх елементів (конструкцій, механізмів, пристроїв, апаратури, предметів постачання і інших об'єктів технічного спостереження) означає, що вони знаходяться в працездатному технічному стані тобто здатні виконувати задані їм функції, а експлуатаційні знос (пошкодження) знаходяться в межах, що гарантують нормальну експлуатацію на період, призначений судновими документами і немає небезпечних дефектів, а виявлені дефекти знаходяться в межах допустимих норм [6].

Таким чином з точки зору оцінки технічного стану судно може вважатися морехідним якщо повною мірою забезпечені його морехідні якості але технічний стан окремо не визначає ступень морехідності судна оскільки судно повинно бути готове до безпечного перевезення певного виду вантажу, тобто здатне виконувати передбачені функції в установленний момент часу в певних географічних межах та згідно цільовому призначенню, що визначається техніко-експлуатаційними характеристиками судна.

Література

1. Маряшин В. Е. Мореходность судна, как ключевое условие договора морской перевозки груза в трамповом сообщении. Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал. 2013. 6). С. 131–133.
2. Кодекс торговельного мореплавства. 1995. Ст. 143, ч. 1.
3. Положення про класифікацію, порядок розслідування та обліку аварійних морських подій із суднами; Наказ № 516, від 29.05.2006. Мінтрансв'язку України.
4. Жуков Ю. Д. Мореходные качества корабля. Николаев: Издательство Наваль, 2007. 144 с.
5. Вагущенко Л. Л., Вагущенко А. Л., Заичко С. И. Бортовые автоматизированные системы контроля мореходности. Одесса. ФЕНИКС, 2005. 272 с.
6. Определение технического состояния, Пункт 6.10, Правила освидетельствования судов // Регістр судноплавства України, Київ, 2012.

Псюк Мар'ян Орестович

асистент

*Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна*

Пилипчук Святослав Іванович

магістр

*Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна*

Середюк Василь Дмитрович

завідувач лабораторіями

*Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна*

ЗАПОБІГАННЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ ВІДКЛАДЕНЬ СОЛЕЙ У ВИКИДНИХ ЛІНІЯХ НАФТОВИХ (ГАЗОВИХ) СВЕРДЛОВИН

Основними ускладненнями в роботі системи збору нафти і газу є:

- 1) корозійне руйнування металу труб (причиною корозійного руйнування є наявність у продукції, яку транспортують від свердловини, корозійно агресивних речовин — вуглекислого газу, сірководню, мінералізованої води та ін.);
- 2) накопичення рідини (води, конденсату) в понижених точках трубопроводу;
- 3) відкладення солей в трубопроводах за наявності сильно мінералізованої води;
- 4) гідратуутворення в газопроводах (закупорка труб сполуками газу і води (гідратами) за певних термобаричних умов);
- 5) відкладення парафіну при русі в трубопроводі парафінистої нафти з газом.

Корозійне руйнування в значній мірі зменшує товщину стінок труби і призводить до скорочення терміну служби трубопроводу. Крім того, корозія призводить до передчасного виходу з ладу запірно-регулюючої арматури, сепараторів та іншого обладнання. Поломки трубопроводів призводять до забруднення навколишнього середовища, створюють умови підвищеної пожежонебезпеки і є причиною великих втрат нафти, газу і конденсату. Всі перераховані вище ускладнення можуть призвести до часткового або повного припинення подачі нафти і газу споживачам. З метою забезпечення нормальної роботи нафто- і газопроводів необхідно постійно проводити заходи із запобігання виникнення цих ускладнень, тому що їх ліквідація пов'язана із великими затратами засобів (хімічні реагенти, техніка та ін.) і є дуже трудомісткою.

З-поміж перерахованих вище ускладнень під час експлуатації викидних ліній нафтових і газових (газоконденсатних) свердловин дуже серйозним ускладненням є відкладення солей. Відкладення солей призводять до закупорки трубопроводів. Відкладення солей дуже негативно впливають на безпеку експлуатації трубопроводів. Вони посилюють локальну корозію металу труб, що в свою чергу призводить до їх прискореного руйнування, а також до розливів нафти. При розливах нафти на трубопроводах може виникнути пожежонебезпечна ситуація, особливо при наявності в перекачуваній свердловинній продукції попутного нафтового газу. Як свідчить промисловий досвід, кількість відмов нафтогазопроводів з причини відкладення солей і розвитку локальної корозії становить до 40% від загальної кількості відмов. Ситуація погіршується також тим, що виявити ділянки локальної корозії трубопроводів на практиці дуже важко. З промислового досвіду також відомо, що при збільшенні товщини шару відкладень солей в трубах енергоспоживання при транспортуванні нафти фактично зростає на 15–60% при різній товщині шару відкладень солей. Цей факт ілюструє реальний рівень економічних втрат в результаті відкладення солей в трубопроводах. Масштаби затрат на ліквідацію наслідків, що виникають в результаті відкладення солей у викидних лініях нафтових і газових (газоконденсатних) свердловин та збитки від зменшення кількості видобутку нафти і газу є колосальними [1, с. 10–12; 2, с. 52]. Зокрема, в [3, с. 11] вказується на те, що прямі затрати для вилучення відкладів солей із однієї свердловини можуть досягати 2,5 млн. доларів. Отже, підтримання свердловини в робочому стані, запобігання відкладень солей в свердловинах, нафтогазопромиловому обладнанні і системі збору нафти і газу є основним напрямком в боротьбі із відкладенням солей, тобто набагато краще здійснювати запобігання відкладення солей у викидних лініях нафтових і газових

(газоконденсатних) свердловин, ніж витратити величезні кошти на їх ліквідацію [4, с. 1–3; 5, с. 1–2].

На багатьох нафтових і газових родовищах в процесі експлуатації свердловин відбувається інтенсивне відкладення солей в електровідцентрових насосах, штангових насосах, а також в насосно-компресорних трубах, у викидних лініях і, в деяких випадках, в збірних колекторах. Найбільш помітне відкладення солей спостерігається у високообводнених свердловинах.

Солі, які містяться в пластових водах нафтових і газових родовищ, підрозділяються на водорозчинні (NaCl , CaCl_2) і солі, що нерозчинні у воді (CaCO_3 , MgCO_3 , MgSO_4 , гіпс). Основною причиною утворення і відкладення солей в процесі видобутку нафти і газу є порушення рівноваги, тобто зміна температури і тиску в нафтогазовій суміші. При порушенні рівноваги з водного розчину солей виділяється CO_2 . В результаті водний розчин стає перенасиченим солями і, як наслідок, утворюються кристали (зародки солей), які в процесі транспортування можуть накопичуватися, рости і в кінцевому результаті відкладаються на стінках трубопроводу. При русі нафти, газу і пластової води по нафто- і газопроводах і колекторах відбувається виділення розчиненого газу, який також сприяє утворенню та відкладенню солей на внутрішній поверхні труб.

Основними причинами утворення відкладів солей на внутрішній поверхні трубопроводів є [6, с. 146–147]: випаровування; змішування несумісних вод; зміна термобаричних умов; розчинення газів; дегазація води та зміна її загальної мінералізації.

Для запобігання і ліквідації відкладень солей у викидних лініях нафтових і газових (газоконденсатних) свердловин використовуються такі методи [6, с. 149]:

1. Використання прісної води. Даний метод застосовують в основному для запобігання утворення водорозчинних солей. Застосовується в основному на установках підготовки нафти і характеризується низькою ефективністю.

2. Фізичний метод. Він ґрунтується на використанні для боротьби із відкладеннями солей магнітного поля, електроакустичного впливу та різного покриття трубопроводів. Суть цього методу полягає в тому, що при обробці води магнітним полем створюються умови для швидкого вирощування зародків кристалів солей, які поступово «ростуть» і на поверхні труб сорбують іони солей і в результаті випадають у вигляді аморфного шламу, який легко виноситься потоком рідини. Недоліками цього методу є обмежена область застосування, великі затрати на його впровадження і те, що він має локальний ефект.

3. Хімічний метод. Використовується для боротьби із відкладеннями карбонатних або сульфатних (водонерозчинних) солей, а також іноді для запобігання утворення водорозчинних солей. Цей метод полягає у використанні хімічних реагентів (інгібіторів) для запобігання та ліквідації відкладів солей. Суть хімічного методу полягає в тому, що кристали солей, що утворилися, сорбуються з розчину інгібітором відкладення солей, в результаті чого на поверхні виникає колоїдна оболонка, яка перешкоджає прилипанню кристалів солей до поверхні трубопроводів або інших поверхонь. Крім того, для боротьби з водонерозчинними солями використовуються розчини соляної кислоти, яка взаємодіє із солями і призводить до утворення осадів (проте цей метод майже не використовується тому, що соляна кислота викликає корозію обладнання).

Хімічний метод запобігання відкладень солей у викидних лініях нафтових і газових (газоконденсатних) свердловин є найбільш поширеним і освоєним в нафтогазовидобувній промисловості, дешевий і простий у застосуванні (для боротьби з відкладеннями солей немає необхідності у використанні складної техніки і пристроїв), і є найбільш раціональним та ефективним.

Нафтогазовидобувною промисловістю застосовуються такі хімічні реагенти [1, с. 214–226; 7, с. 527]: триполіфосфат натрію (ТПФН); реагент ИСВ-1; гексаметафосфат натрію (ГМФН); КТІ-С; гіпан; інгібітори СНПХ-53, СНПХ-5100; окислений лігнін; інкредол; хлористий амоній; СОНСОЛ; ДПФ-1; поліакрилат натрію; оксіетилдендіфосфорова кислота (ОЕДФ); інгібітор відкладення солей Додіскейл В 270 W та інші.

В лабораторії із підвищення нафтогазоконденсатовіддачі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу були проведені лабораторні дослідження з визначення ефективності інгібіторів відкладень солей (інкредол, КТІ-С, СОНСОЛ, поліакрилат натрію та СНПХ-5100). Лабораторні дослідження полягають у тому, що у пробірки з мінералізованою водою (робочий розчин, модель досліджуваного середовища) додають різні кількості досліджуваного інгібітору. Для досліджень використовувались стандартні зразки із сталі. Ст. 20 та мінералізована вода (мінералізація 100 г/л NaCl) або зразки рідини, відібраної із свердловин. Зразки із сталі. Ст. 20 зважували на аналітичній вазі до проведення дослідів, витримували їх у мінералізованій воді за температури 60 °С протягом 16 год і знову зважували на аналітичній вазі (визначали масу зразка після проведення дослідів, в г). Після цього визначали швидкість відкладання солей на зразках за формулою:

$$V_{в.с.} = \frac{m_2 - m_1}{s \cdot \tau} \quad (1)$$

де m_1 — маса зразка до проведення дослідів, г; m_2 — маса зразка після проведення дослідів, г; s — площа поверхні зразка, м²; τ — тривалість проведення дослідів, год.

Далі визначали захисний ефект інгібітору відкладення солей за формулою:

$$Z_{з.эф.} = \frac{V_{в.с.о.} - V_{в.с.і.}}{V_{в.с.о.}} \cdot 100, \% \quad (2)$$

де $Z_{з.эф.}$ — захисний ефект інгібітору відкладення солей, %; $V_{в.с.о.}$ — швидкість відкладання солей на зразках в неінгібованому середовищі, г/(м²·год); $V_{в.с.і.}$ — швидкість відкладання солей на зразках в інгібованому середовищі, г/(м²·год).

В таблиці 1 наведено результати з визначення захисного ефекту інгібіторів відкладення солей (інкредол, СОНСОЛ, поліакрилат натрію, СНПХ-5100 і КТІ-С) у мінералізованій воді (мінералізація води 100 г/л NaCl) за температури 60 °С при використанні стандартних зразків із сталі. Ст. 20 (тривалість дослідів 16 год; концентрація інгібітору відкладення солей 0,5% мас.). З результатів, наведених в таблиці 1, можна зробити висновок про те, що найбільшим захисним ефектом володіє СНПХ-5100 (захисний ефект при концентрації 0,5% мас. становить 91,52%). Досить ефективними інгібіторами відкладення солей для даних умов є інкредол (захисний ефект при концентрації 0,5% мас. складає 87,35%) і поліакрилат натрію (захисний ефект становить 84,76%). Ці три хімічні реагенти (СНПХ-5100, інкредол та поліакрилат натрію) можна рекомендувати для використання з метою запобігання відкладень солей у викидних лініях нафтових і газових (газоконденсатних) свердловин.

Для ліквідації відкладень солей в нафтогазопроводах рекомендують проводити термохімічну обробку середовища із відкладеннями солей та поверхонь з наявними відкладеннями 15% -ною соляною кислотою із додаванням хлористого натрію або хлористого амонію [7, с. 160]. Застосовуються також сірчана і фосфорна кислота та органічні кислоти. Рихлі відклади гіпсу ліквідовують шляхом перетворення відкладів в результаті реакції їх із 10–15% -ною соляною кислотою з додаванням нормальних та кислих солей лужних металів та промисловою водою. Щільні відклади гіпсу вилучають за рахунок перетворення цих відкладів в результаті реакції їх з 10–15-ною соляною кислотою з додаванням розчинів етилен-діамінтетраоцтової кислоти або її солей і 20–25% — них розчинів гідрооксидів лужних металів (КОН, NaOH)

та синтетичних жирних кислот. Дуже щільні відклади мінеральних солей перетворюють шляхом контакту їх з комплексонами (фосфорорганічними сполуками) або шляхом взаємодії їх з лужним розчином динатрієвої солі етилендіамінтетраоцтової кислоти (трилон Б).

Таблиця 1

Результати з визначення захисного ефекту інгібіторів відкладення солей (інкредол, СОНСОЛ, поліакрилат натрію, СНПХ-5100 і КТІ-С) у мінералізованій воді (мінералізація 100 г/л NaCl) за температури 60°C при використанні стандартних зразків із сталі. Ст. 20

Інгібітор відкладення солей	Захисний ефект інгібітору відкладення солей, %
інкредол	87,35
СОНСОЛ	81,28
поліакрилат натрію	84,76
СНПХ-5100	91,52
КТІ-С	76,89

Подавання інгібіторів або розчинників відкладення солей в нафтові (газові) свердловини можна здійснювати періодично за допомогою насосних агрегатів (без продавки або з продавкою в пласт) або способом неперервного дозування за допомогою дозуючих насосів по інгібіторо-проводах (централізована подача інгібіторів відкладення солей або розчинників у свердловини).

Література

1. Кацавцев В. Е. Солеобразование при добыче нефти / В. Е. Кацавцев, И. Т. Мищенко. М.: Орбита-М, 2004. 432 с.
2. Крабтри М. Борьба с солеотложениями — удаление и предотвращение их образования / М. Крабтри, Д. Эслингер, Ф. Флетчер, М. Миллер, Э. Джонсон, Д. Кинг // Нефтегазовое обозрение. 2002. Т. 7. № 2. С. 52–73.
3. Ишмуратов Ф. Г. Полисахариды: получение и влияние на ингибирование солеотложения и газогидратообразования / Ф. Г. Ишмуратов. Диссертация на соискание уч. степени канд. техн. наук. Уфа, 2018. 129 с.

4. Gerard D. E. Calcium Carbonate Scaling. A Kinetics and Surface Energy Approach / D. E. Gerard, W. Zachowicz, G. H. Nancollas // NACE / Corrosion. 2004. N 04072. PP. 1–8.

5. Zhang Y. Laboratory Determination of Calcium Carbonate Scaling Rates for Oilfield Wellbore Environments / Y. Zhang. R. Farquhar // SPE. 2001. N 68329. PP. 1–7.

6. Ибрагимов Г. З. Химические реагенты для добычи нефти: Справочник рабочего / Г. З. Ибрагимов, В. А. Сорокин, Н. И. Хисамутдинов. М.: Недра, 1986. 240 с.

7. Гвоздѐв Б. П. Эксплуатация газовых и газоконденсатных месторождений: Справочное пособие / Б. П. Гвоздѐв, А. И. Гриценко, А. Е. Корнилов. М.: Недра, 1988. 575 с.

Садовенко Володимир Сергійович
*кандидат технічних наук,
доцент кафедри інформаційно-аналітичної
діяльності та інформаційної безпеки
Національний транспортний університет
м. Київ, Україна*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМНОЇ АНАЛІТИКИ В ДОСЛІДЖЕННІ ВПЛИВУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ НАУКИ НА РЕЙТИНГОВІ ПОКАЗНИКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Сучасна практика проведення аналітичних досліджень освітньо-наукової діяльності університетів та її впливу на рейтингові показники закладів вищої освіти (ЗВО) вимагають мати чітке уявлення про мету цих досліджень і розуміння методології застосування системної аналітики і data science зорієнтованих на здобуття нових знань при обробці великих масивів даних. Завдяки системній аналітиці, яка використовує різні математичні методи (зокрема математичної статистики, технології Data Science і Big Data) при дослідженні великих об'ємів різноманітних даних, активізується безпосередньо участь самого дослідника у вирішенні даної проблеми і тим самим значно покращується розуміння сучасного освітнього середовища і ролі наукових досліджень при створенні нових підходів для вдосконалення науково-освітнянських процесів у вищих навчальних закладах.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення системи показників наукової діяльності університетів, описової статистики освітньо-наукових показників і кореляційного зв'язку між показниками наукової діяльності і рейтинговими показниками ЗВО на основі аналізу даних, взятих з трьох таблиць: «Рейтинг закладів вищої освіти «Топ-200 Україна» — 2018/2019 рік», «Рейтинг ВНЗ України за даними наукометричної бази даних SciVerse Scopus — 2019 рік» і «Рейтинг ВНЗ України за даними експертів з тематики наукових досліджень — 2018/2019 рік» (ці дані доступні в Інтернет).

Результати дослідження. Аналіз даних — це процес вилучення сенсу з даних. Дані, представлені в кількісному вигляді, часто назива-

ють інформацією (information). Аналіз даних — це процес отримання інформації з даних шляхом створення моделей і застосування математичного апарату для пошуку закономірностей. Він часто перегукується з обробкою даних, і не завжди можна чітко провести відмінність між ними. Багато інструментів обробки даних також містять аналітичні функції, а інструменти аналізу даних значно збільшують можливості з обробки даних. В більш широкому сенсі ми маємо справу з наукою про дані [2], яка описується процесом використання статистики та аналізу даних з метою кращого розуміння явищ (phenomena), прихованих в даних. Як системний, об'єкт може розглядатися як сукупність показників освітньо-наукової діяльності ВНЗ зазначені в таблиці «Рейтинг закладів вищої освіти «Топ-200 Україна» — 2018/2019 рік» з полями: «Оцінка якості науково-педагогічного потенціалу Інп», «Оцінка якості навчання ІН», «Оцінка міжнародного визнання ІМВ», «Оцінка інтегрального показника діяльності ЗВО, ІЗ» в кількості 200 записів, таблиці «Рейтинг ВНЗ України за даними наукометричної бази даних SciVerse Scopus — 2019 рік» з полями: «Кількість публікацій», «Кількість цитувань», «Індекс Гірша 2019 (h-індекс)», «Індекс Гірша 2018», «Різниця (2019–2018)», в кількості 166 записів, а також показників в таблиці «Рейтинг ВНЗ України за даними експертів з тематики наукових досліджень — 2018/2019 рік»: «Бали», в кількості 134 записи. Освітньо-наукову діяльність навчальних закладів можна аналізувати за конкретними показниками і досліджувати силу їх взаємовпливу. Зокрема, для дослідження кореляційного зв'язку між показниками зазначених таблиць, було вибрано з таблиці «Рейтинг закладів вищої освіти «Топ-200 Україна» — 2018/2019 рік» показник «Оцінка інтегрального показника діяльності ЗВО, ІЗ», з таблиці «Рейтинг ВНЗ України за даними наукометричної бази даних SciVerse Scopus — 2019 рік» — «Кількість публікацій» і з таблиці «Рейтинг ВНЗ України за даними експертів з тематики наукових досліджень — 2018/2019 рік» — «Бали» [1, с. 144–145]. В Таблиці 1 приведена описова статистика відповідних показників, відповідно вибраних з кожної таблиці:

- 1) кількість набраних балів ЗВО з виконання наукових робіт (програмне ім'я — `execut_balls`);
- 2) кількість публікацій, пов'язаних з індексом Гірша — (програмне ім'я -`zvo_publ`);
- 3) оцінка інтегрального показника діяльності ЗВО_ІЗ (університетів) — (програмне ім'я — `rank_univer`).

Описова статистика і розрахунок коефіцієнтів кореляції між показниками як в самих таблицях, так і між показниками таблиць

Таблиця 1

Описова статистика		
describe_execut_balls= count 70	describe_zvo_publ= count 70	describe_rank_univer= count 70
mean 489.885714	mean 1157.471429	mean 22.309571
std 636.518578	std 2556.724392	std 10.626510
min 23.000000	min 38.000000	min 12.210000
Квантилі (25%, 50%, 75%)		
25% 154.500000	25% 149.000000	25% 16.065000
50% 253.500000	50% 312.500000	50% 19.195000
75% 453.250000	75% 760.500000	75% 23.990000
max 2760.000000	max 17239.000000	max 78.030000

визначають основні характеристики системи показників, що дозволяє побудувати більш складну схему дослідження взаємовпливу показників на основі системної аналітики і консолідації даних [3, с. 51–52]. А. В. Демидова визначає систему як організаційне ціле, яке складається з великої кількості елементів, розміщених у визначеному порядку і залежних один від одного, направлене для здійснення поставлених цілей [4, с. 4], основною, в нашому випадку, є визначення впливу рейтингу за даними експертів з тематики наукових досліджень в навчальному закладі на рейтинг за даними наукометричної бази даних SciVerse Scopus і рейтинг закладів вищої освіти. Для обробки цих даних було вибрано програмне середовище Python, зважаючи на те, що в цій програмі є потрібні бібліотеки не тільки для статистичних розрахунків, а і для роботи з технологією Big Data. Було встановлено, що величина кореляційного зв'язку між показниками «Бали» і «Кількість публікацій» становить 0,544, між показниками «Кількість публікацій» і «Оцінка інтегрального показника діяльності ЗВО, ІЗ» — 0,874 і між показниками «Бали» і «Оцінка інтегрального показника діяльності ЗВО, ІЗ» — 0,663 (Таблиця 2).

Таблиця 2

Наукові бали — кількість публікацій	Кількість публікацій — інтегральний показник діяльності ЗВО	Наукові бали — інтегральний показник діяльності ЗВО
[[1. 0.54] [0.54 1.]]	[[1. 0.87] [0.87 1]]	[[1. 0.66] [0.66 1]]

Висновки і перспективи. В результаті проведених досліджень було з'ясовано, що зв'язок між обсягом і тематикою наукових досліджень

і рейтингом навчального закладу досить суттєвий. Треба відмітити, що у динамічному освітньому середовищі проведене дослідження стимулює створення нових підходів до покращення рейтингу ВНЗ (а у більш широкому сенсі модернізації управління освітою), завдяки передачі основних функцій з проведення наукової діяльності вищим навчальним закладам, що в свою чергу вимагає зміни змісту навчальних дисциплін в напрямку поступового переходу до авторських курсів і значного покращення матеріально-технічної бази університетів в напрямку задоволення аналітичних потреб. Повинно бути передбачено більш широке використання системної аналітики, технологій Big Data і Data Science в управлінні вищою освітою як системою, основними складовими якої є сукупність показників освітньо-наукової діяльності, самі навчальні заклади і потоки управлінської інформації. В перспективі необхідно буде звернутися до проведення інтелектуального аналізу даних на базі Big Data і Data Science, застосовуючи його як науково-методологічний принцип системної аналітики.

Література

1. Аль-Амморі А.Н., Садовенко В.С. Системна аналітика і Big Data в дослідженні взаємовпливу показників освітньо-наукової діяльності ЗВО // Тези на Всеукраїнську науково-технічну конференцію «Сучасний стан та перспективи розвитку ІОТ», Збірник тез: Київ: ДУТ, Навч.-наук. Інститут ІТ, Кафедра ІСТ, 2020. С. 144–145.
2. Грас Дж. Data Science. Наука о данных с нуля: Пер. с англ. СПб.: БХВ-Петербург, 2018. 336 с.
3. Данчук В.Д., Садовенко В.С. Науково-методологічні принципи застосування системного підходу в дослідженні інформаційних процесів в документознавстві / В.В. Данчук, В.С. Садовенко // Вісник Національного транспортного університету. Серія «Технічні науки». Науково-технічний збірник. К.: НТУ, 2019. Вип. 1 (43). С. 49–54.
4. Демидова А.В. Исследование систем управления: конспект лекций / А.В. Демидова. Москва: Приориздат, 2005. С. 4.

Сотнік Ольга Василівна
*кандидат технічних наук,
доцент кафедри автоматизованих електромеханічних систем
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка
м. Харків, Україна*

Литвиненко Віталій Миколайович
*студент
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка
м. Харків, Україна*

Білоцерківець Владислав Юрійович
*студент
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка
м. Харків, Україна*

МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ ЕЛЕКТРОПРИВОДІВ ВИМІРЮВАННЯМ КОВЗАННЯ АСИНХРОННОГО ДВИГУНА

Для діагностування технічного стану асинхронних двигунів використовують різноманітні способи. У якості діагностичних параметрів використовуються величини і характер зміни у часу струмів, напруги, активного, індуктивного, ємнісного та комплексного опорів, опору ізоляції, струмів витоків, потужності, ковзання, вібрації, шуму тощо [1, с. 43; 2; 3]. Всі перераховані вище діагностичні параметри мають як ряд переваг так і недоліків. Одним з найпростішим та недорогим способом є діагностування технічного стану асинхронного двигуна за допомогою вимірювання ковзання. Цей спосіб достатньо зручний та не вимагає робіт з демонтажу електропривода з робочого місця [1, с. 48]. Для двигунів потужністю до 100 кВт, відповідно до Держстандарту, при проведенні випробувань методом безпосереднього навантаження температура обмотки ротора може бути визначена за зміною ковзання

у холодному та нагрітому станах. Перевищення температури обмотки ротора визначається за формулою:

$$\Delta\theta_p = \frac{s_r - s_x}{s_x} (k_g + \theta_{ox}) - (\theta_{or} - \theta_{ox}). \quad (1)$$

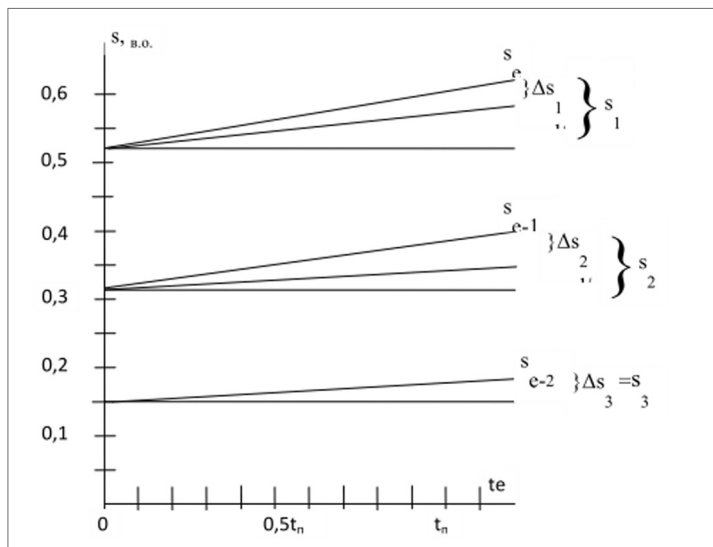
де s_r — ковзання, що вимірюється у нагрітому стані асинхронного двигуна; s_x — ковзання, що вимірюється у холодному стані асинхронного двигуна; θ_{or} — температура навколишнього середовища при досліді визначення s_r ; θ_{ox} — температура навколишнього середовища при досліді визначення s_x ; k_g — коефіцієнт переводу температури, для міді — 235, для алюмінію — 225.

Як відомо з електротехніки [4, с. 200]:

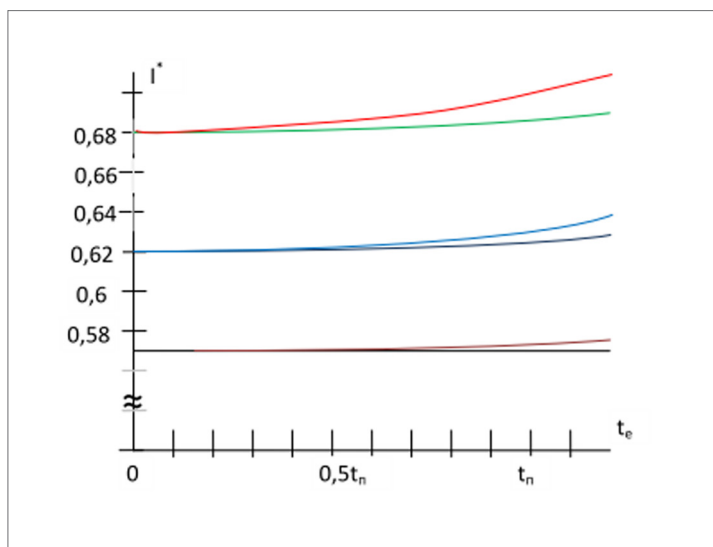
$$M_{el} = \frac{P_{el}}{\omega_1(1-s)}, \quad (2)$$

де P_{el} — електрична потужність асинхронного двигуна; M_{el} — момент, що створюється асинхронним двигуном; ω_1 — синхронна частота обертання магнітного поля статора; ω_2 — частота обертання ротора; s — ковзання асинхронного двигуна.

При погіршенні технічного стану момент опору буде зростати, а відповідно буде збільшуватись і величина ковзання. Таким чином у даному випадку момент опору буде відігравати роль діагностичного параметра, а збільшення ковзання — роль діагностичного сигналу. Використання ковзання у якості діагностичного сигналу дозволяє усунути деякі недоліки при визначенні технічного стану електропривода в цілому і його окремих вузлів (елементів). Як видно з рис. 1 а, залежність ковзання від моменту часу у асинхронних двигунів більш лінійна, ніж залежність струму від моменту часу, рис. 1 б. Спосіб діагностування за зміною ковзання можна виконати у наступній послідовності: 1. Визначається ковзання асинхронного двигуна на холостому ході механізму електропривода у початковий період експлуатації (t_0). 2. Від'єднуються послідовно вузли механізму електропривода і визначається ковзання асинхронного двигуна, що приходить на остаточно його частину у початковий період експлуатації (t_0). 3. Операції з п. 1 та п. 2 повторюють через визначений період експлуатації електропривода (t_e) визначається ковзання $s_{ел}$. 4. Визначається різниця ковзань за визначений (t_e) і початковий (t_0) періоди експлуатації, що приходяться не весь та залишкову частину механізму електропривода після послідовного від'єднання починаючи з кінцевих вузлів (елементів) механізму електропривода:

a

б

Рис. 1. Залежність сигналів вузлів механізму привода від часу експлуатації: *a* — ковзання; *б* — струму

$$s_i = s_{el\ i} - s_{0\ i} . \quad (3)$$

5. За різницею Δs із функції $T_c = f(\Delta s)$ роблять висновок про технічний стан всього механізму електропривода. 6. Визначають приріст ковзання Δs_i , що приходиться на кожен вузол механізму електропривода:

$$\Delta s_i = s_i - s_{i-1} , \quad (4)$$

За даним виразом із функції $T_{c_i} = f(\Delta s_i)$ роблять висновок про технічний стан кожного елемента (вузла) механізму електропривода. Чим більш частин, які легко можна від'єднати, тим точніше можна зробити діагностування. В подальшому даний спосіб діагностування технічного стану зводиться до вимірювання ковзання та визначення за функціями $T_c = f(\Delta s)$ та $T_{c_i} = f(\Delta s_i)$ технічного стану як всього механізму електропривода, так і окремих його частин (вузлів). При цьому діагностування здійснюється безконтактним способом і не має потреби у розриві електричних кіл живлення асинхронного двигуна.

Література

1. Балахонов А. М. Методы и средства диагностики технического состояния электрифицированных машин сельскохозяйственного производства: дис. канд. техн. наук: 05.20.02 «Электрификация сельскохозяйственного производства» / А. М. Балахонов. М.: МИИСХ им. Горячкина, 1989. 220 с.
2. Савченко П. І. Віброакустичне діагностування електродвигунів / П. І. Савченко, О. В. Уваров // Вісник ХДТУСГ ім. П. Василенка «Проблеми енергозабезпечення та енергозбереження в АПК України». Харків: ХДТУСГ, 2003. Вип. 19. Т. 1. С. 232–237.
3. Вовк О. Ю. Діагностування енергетичних показників асинхронних двигунів в експлуатаційних умовах сільськогосподарського виробництва / О. Ю. Вовк // Вісник ХДТУСГ ім. П. Василенка «Проблеми енергозабезпечення та енергозбереження в АПК України». Харків: ХДТУСГ. Вип. 3. 2000. С. 58–63.
4. Осташевський М. О. Електричні машини і трансформатори: навч. посібник / М. О. Осташевський, О. Ю. Юр'єва / За ред. д-ра техн. наук, професора В. І. Мілих. Київ: Каравела, 2018. 452 с.

Степанов Олексій Вікторович
доктор технічних наук, професор кафедри
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
м. Харків, Україна

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ СТАН ВОДІЯ У АНОМАЛЬНИХ ЗОНАХ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Швидке наростання інтенсивності автотранспортних перевезень супроводжується низкою негативних наслідків, масштаби яких постійно зростають. До них відноситься зростаючий рівень виникнення дорожньо-транспортних пригод (ДТП) з високим рівнем людських втрат. У зв'язку з цим забезпечення безпеки дорожнього руху (БДР) є досить актуальною проблемою в Україні.

Відомо, що при перетині автотранспортним засобом (АТЗ) аномальних ділянок на автодорозі водій знаходиться в умовах постійного впливу геомагнітних, магнітних, техногенних, геопатогенних зон (ГПЗ) та інших факторів навколишнього середовища. Вони активно взаємодіють з його електромагнітним полем (ЕМП), впливають на його психофізіологічний стан від якого залежить БДР у транспортному процесі. Тобто ми маємо наявність впливу фактора людини на БДР у транспортному процесі.

Науковцями доведено існування у навколишньому середовищу аномальних ГПЗ, до яких відносять активні розломи земної кори і обумовлені ними зони підвищеної проникності — палеодолини, підземні водостоки, карсти, геологічні тіла, відмінні за складом від вміщуючих їх гірських порід [2]. Відповідно до цього в різнопланових працях В. А. Ацюковського, В. Д. Дзвінника, С. І. Копанева, Л. І. Сопільника, П. Г. Столярчука, В. Ю. Серпова, М. М. Сочеванова, Ю. А. Холодова, Е. Б. Хлебцовой, А. Л. Чижевського й ін. надано докази про те, що ГПЗ представляють собою ділянки земної поверхні різної протяжності, перебування на яких призводить до розвитку захворювань людини. На їхню думку, феномен ГПЗ слід розглядати як прояв фізичних властивостей атмосфери, гідросфери і літосфери, більш глибоких сфер

планети, що зумовлені структурно-речовинними неоднорідностями геологічного середовища. Було доведено, що шкідливий вплив ГПЗ на безпеку людини здійснюється через магнітні та гравітаційні поля, які можуть бути зафіксовані з використанням сучасних приладів.

На думку фахівців, територія України має складну тектонічну будову, яка сформувалася протягом тривалої геологічної історії. Український щит розбитий густою мережею глибинних розломів на окремі, зміщені один відносно одного, блоки [1]. Крім того Український щит, який є піднятою ділянкою східноєвропейської докембрійської платформи, має інтенсивне електромагнітне поле (рис. 1).

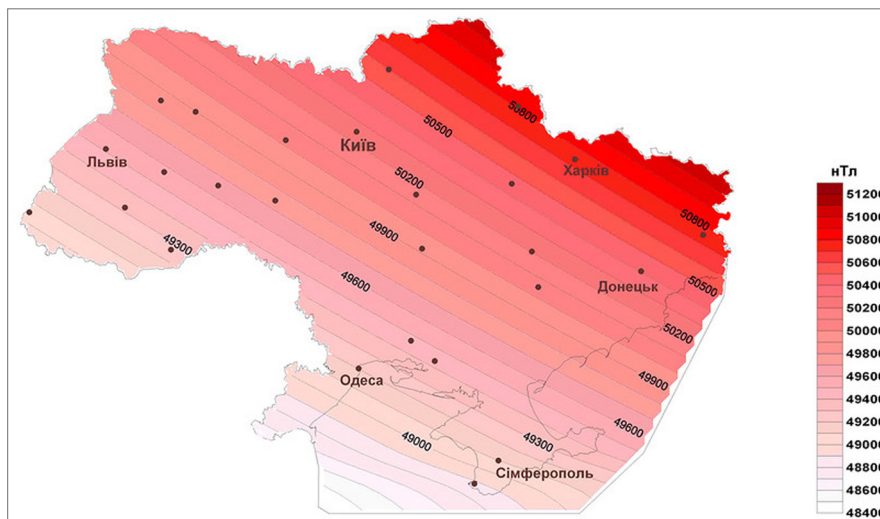

Рис. 1. Шкала інтенсивності електромагнітного поля України (нТл) [7]

Науковцями доведено, що в місцях ГПЗ відбувається зміна внутрішніх механічних напружень кристалічної оболонки ядра Землі. Відповідно до цього ГПЗ відповідає ділянці структури, в якій змінюється знак внутрішніх механічних напружень кристалічної решітки Землі. Зокрема, в ГПЗ потоки енергії або менші, або більші ніж треба для нормального функціонування організму людини. При цьому людина втрачає тимчасово контроль за тим, що відбувається, можлива ймовірність настання зорового ефекту «стоп кадр» [6; 7].

Слід відзначити, що проблема впливу ГПЗ на БДР у транспортному процесі фахівцями недостатньо досліджена. При цьому час психомоторної реакції (ЧПР) водія АТЗ при подоланні ГПЗ у транспортному процесі в реальних умовах практично не досліджувався.

Для нашого дослідження концептуальною підставою наявності ГПЗ була статистика місць концентрації ДТП на автошляхах Харківської області. Зокрема, згідно з аналізом місць концентрації ДТП та небезпечних ділянок особливу тривогу викликає автодорога «М 03 Київ-Харків-Довжанський», що є частиною міжнародного транспортного коридору «Європа-Кавказ-Азія».

Для визначення зміни психофізіологічного стану водія під час руху АТЗ, який проходить протягом короткочасного проміжку часу, була обрана окружна автодорога у Харківській області «М 03 Київ-Харків-Довжанський», яка проходить по краю Українського щита через інтенсивне ЕМП Землі.

Дослідження визначення ГПЗ на автодорозі було проведено за допомогою приладів, у тому числі й індикатора геофізичних аномалій ПА-1, який призначений для дослідження геопатогенних, геодинамічних і технопатогенних зон на поверхні Землі, визначення локалізації та класифікації аномалій ЕМП, кордонів ГПЗ земного випромінювання і геологічних аномалій [3]. Інтенсивність ЕМП на автодорозі вимірювалася приладами при підході АТЗ до ГПЗ, в епіцентрі ГПЗ, при виході АТЗ із ГПЗ. Було встановлено, що фонові показники ЕМП на автодорозі змінюється практично щодня і залежать від геології місцевості, зміни геофізичних параметрів навколишнього середовища, напруженості природного поля Землі, рівня радіоактивності тощо.

Для дослідження психофізіологічного стану водія була розроблена спеціальна методика вимірювання ЧПР водія АТЗ. Дослідження проводились на автомобілях марки «Daewoo», «Subaru», «BMW», «Honda». Довжина перегону становила 1000 м. Дорога двосмугова з асфальтовим покриттям з інтенсивністю руху АТЗ 100–300 авт/год. Швидкість руху АТЗ при вимірюванні ЧПР водія змінювалася від 50 км/год до 90 км/год (рис. 2).

Зміна психофізіологічного стану водія фіксувалася системою мобільного переносного апарату для холтеровського моніторингу «Solvaig» з функцією автоматичного запису порушень серцевого ритму через ЕКГ, АТ, ЧСС. Запис показників психофізіологічного стану водія здійснювався на магнітний носій апарату «Solvaig» з наступною розшифровкою через програмний комплекс на ПК (рис. 3).

Розшифровка даних моніторингу ЕКГ за Холтером проведена фахівцями в лабораторії відділення функціональної діагностики Державної установи «Національний інститут терапії імені Л. Т. Малої Національної академії медичних наук України». В результаті обробки даних було отримано екстремум ЧПР водія при швидкості АТЗ ($V = 90$ км/год), який перевищував нормативний показник на

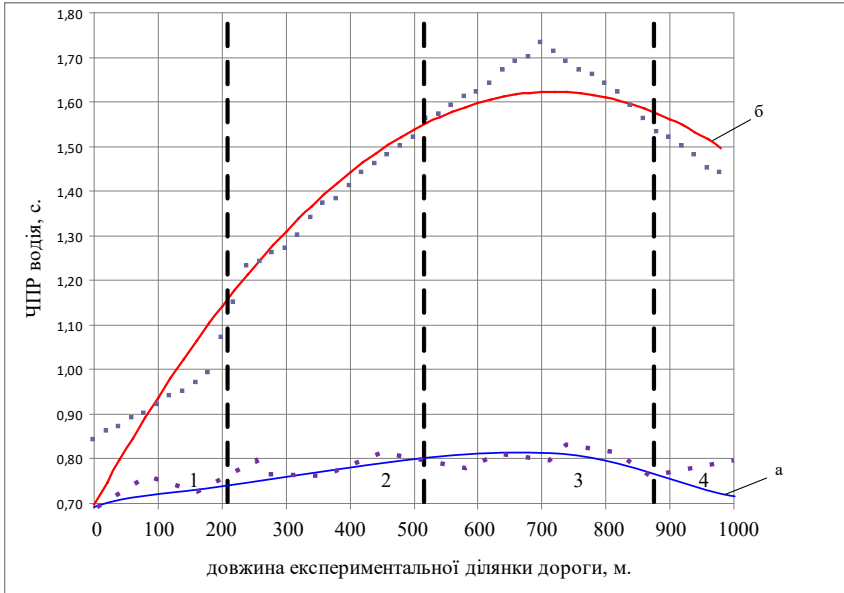

Рис. 2. Порівняльний графік розподілу ЧПР водія при різних швидкостях руху АТЗ під впливом на нього ГПЗ на контрольній ділянці автодороги «М 03 Київ-Харків-Довжанський»: а) VATЗ = 50 км/год, б) VATЗ = 90 км/год

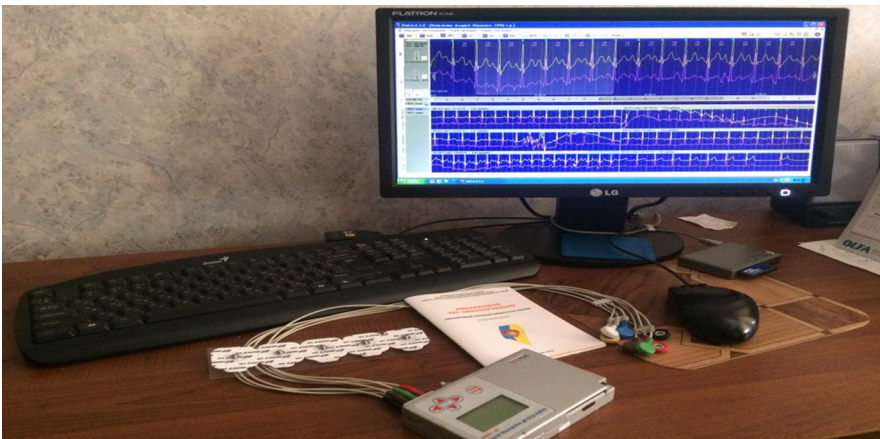

Рис. 3. Апарат для холтерівського моніторингу «Solvaig»

203,5% . Зокрема, при швидкості АТЗ ($V = 50$ км/год) збільшення ЧПР водія АТЗ до небезпечного не спостерігалось. Було доведено, що при дотриманні визначеного швидкісного режиму АТЗ на автодорозі при перетині ГПЗ, ЧПР водія АТЗ зберігається у безпечних межах.

Проведене дослідження підтвердило концепцію, що наявність ГПЗ на автодорозі впливає на психофізіологічний стан водія АТЗ та може бути причиною ДТП. При проведенні дослідження щодо зміни ЧПР водія АТЗ було приділено увагу створенню реальних умов при русі АТЗ на ділянці автодороги. Перевага дорожнього дослідження у порівнянні з лабораторними дослідженнями полягає в реальності дорожньої обстановки при русі АТЗ у транспортному процесі через ГПЗ. Тобто наданий метод визначення ЧПР водія АТЗ дозволяє отримати достовірні значення, на відміну від імітаційних лабораторних досліджень. Під час дорожнього експерименту водій АТЗ бачить реальні об'єкти, а не умовні лабораторні зображення (тіньові або фотографічні). При цьому присутні всі інші подразники: слухові, тактильні, вестибулярні й ін., які супроводжують звичайну роботу АТЗ у транспортному процесі.

Результати дослідження підтвердили наявність ГПЗ на ділянках автодоріг. Доведено, що ГПЗ схильні до прояву «геопатогенного впливу на психофізіологічний стан водія» в певні періоди, які проходять протягом проміжку часу, необхідного для переходу на стабільний рівень адаптації функціональних систем організму водія АТЗ. При цьому ГПЗ залежить від значень геомагнітної і сонячної активності для даної географічної місцевості в певні часи. Тобто обґрунтовано зміну психофізіологічного стану водія АТЗ під впливом ГПЗ, що надає концептуальне поясненням однієї з причин ДТП на деяких ділянках автодороги.

Внесення до нормативно-правової бази понять: «геопатогенна зона автодороги» і «геопатогенний вплив на психофізіологічний стан водія» дозволить експертам за допомогою приладів фіксувати ГПЗ. Відповідно, це також дозволить *виключити провину водіїв*, які не мають можливості «об'єктивно виявити» небезпеку (п. 12.3 ПДР) [5] на ділянці автодороги з ГПЗ, що впливає на їх психофізіологічний стан. При цьому підвищується відповідальність дорожніх служб, які повинні позначати місця підвищеної небезпеки відповідними знаками дорожнього руху, в тому числі і місця ГПЗ на автодорозі.

Дорожні дослідження підтвердили необхідність встановлення на автодорозі, яка проходить через ГПЗ, спеціального попереджувального знака з обмеженням швидкісного режиму АТЗ згідно з ПДР, який буде гарантією БДР у транспортному процесі, що значно зменшить фактор ризику виникнення ДТП.

Література

1. Заставний Ф. Д. Географія України. У 2-х кн. / Ф. Д. Заставний // Ред. М. П. Парцей. Львів: Світ, 1994. 472 с.
2. Кострюкова Н. К. Геопатогенные эффекты локальных разломов земной коры / Н. К. Кострюкова, В. А. Карпин // Современные наукоемкие технологии. 2005. № 5. С. 26–31.
3. Магнитов В. А. Разработка методики определения геопатогенных зон приборными методами / В. А. Магнитов, М. С. Назарцев // Научное сообщество студентов XXI столетия. Технические науки: сб. ст. по мат. XIII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 13. URL: <http://sibac.info/archive/technic/13.pdf>
4. Макаров Л. М. Холтеровское мониторирование, 3-е издание / Л. М. Макаров. М. Медпрактика, 2008. 456 с.
5. Правила дорожнього руху. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 із змінами.
6. Сопільник Л. І. Вплив електромагнітного поля на дорожньо-транспортні пригоди (Теорія та дослідження) / Л. І. Сопільник. Львів: «Піраміда», 2000. 175 с.
7. Интернет-ресурс. URL: zno.academia.in.ua/mod/book/tool/print/index.php?id

Секция 7. ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Грень Наталія Михайлівна
кандидат юридичних наук
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

THE AGE DISCRIMINATION IN EMPLOYMENT ACT (USA)

Основною проблемою порушення прав та свобод громадян є можливість дискримінації. Видів такої поведінки є надзвичайно велика кількість. Одною з найпоширеніших і суттєвих ознак є прояви дискримінації за віком.

Вікова дискримінація обплює всі сфери правовідносин, проте особливо яскраво проявляється у сфері праці. Вона передбачає менш прихильне ставлення до заявника чи працівника через його вік.

Заслуговує увага позитивна практика держав, що мають установлені демократичні, правові стандарти. Серед них Сполучені штати Америки. Ця наукова стаття присвячена одному з основних джерел правового регулювання дискримінації за віком в США — The Age Discrimination in Employment Act 1967 року (Закону «Про вікову дискримінацію у сфері зайнятості» (ADEA).

Цей закон забороняє вікову дискримінацію щодо людей віком від 40 років. Він не захищає працівників віком до 40 років, хоча деякі штати мають окремі закони, які захищають молодих працівників від дискримінації за віком. Закон про вікову дискримінацію у сфері зайнятості 1967 року захищає певних заявників та працівників від дискримінації за віком при наймі, просуванні по службі, звільненню, компенсації або умовам або привілеям на роботу.

§ 621 Закону первинно містить посилання на прийняття такого правового регулювання. З поміж іншого Конгрес заявляє, що «в умовах зростання продуктивності праці та достатку, літні працівники опиняються у неблагополучному стані у своїх зусиллях зберегти зайнятість,

і особливо повернути зайнятість, при переміщенні» [1]. Ключова ідеологія законодавства полягає в тому, що працевлаштуванню людей похилого віку має відбуватися на основі їхніх здібностей, а не віку.

Існують вимоги недискримінації, які адресовані до широкого кола суб'єктів, серед яких не тільки роботодавці, але й агенції з працевлаштування, органи публічної влади. До дискримінації за віком відносять такі основні три групи діяльності:

- прийняття рішення про відмову прийняти на роботу чи звільнення будь-якої особи або іншим чином дискримінація стосовно її компенсації, умов, умов або привілеїв у зв'язку з працевлаштуванням через вік такої особи;
- обмеження, відокремлення або класифікація своїх працівників будь-яким способом, який позбавив би або мав тенденцію позбавити будь-яку особу можливостей працевлаштування або іншим чином негативно вплинув на її статус працівника через вік такої особи;
- зменшення ставку заробітної плати будь-якого працівника з підстави віку.

Роботодавцю, організації праці чи агентству з працевлаштування може заборонено опублікувати будь-яке повідомлення чи рекламу, що стосуються працевлаштування із зазначенням будь-яких переваг, обмежень, специфікацій або дискримінації на основі віку. Таку практику вважаємо особливо позитивною з огляду на українську практику. Для демонстрації ми проаналізували тижневі оголошення про працевлаштування у Львівському регіоні і 38% з них містили вказівки на обмеження за віком. Зазвичай це обмеження стосується осіб 40-річного, 45-річного віку і вище.

Досліджуваний акт встановлює розмежування між дискримінацією та законною практикою. Зокрема, останню вважають допустимою коли вік є добросовісною професійною кваліфікацією, розумною необхідною для нормальної діяльності конкретного бізнесу, або коли диференціація базується на розумних факторах, відмінних від віку, або коли така практика залучає працівника на робочому місці в іноземній країні, і дотримання таких підрозділів може призвести до того, що вік порушить законодавство країна, в якій знаходиться таке робоче місце.

Література

1. The Age Discrimination in Employment Act of 1967: Pub. L. 90–202. URL: <https://www.eeoc.gov/statutes/age-discrimination-employment-act-1967>

Косінова Дарина Станіславівна

*доктор філософії, асистент кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ЗА В. КЕРНСОМ ТА А. ТАТАМОМ

У праві Європейського Союзу існує своя власна, властива йому сукупність принципів, яка встановлює загальний правовий режим типу європейської інтеграції та її організаційно-правові основи. Деякі з них схожі з принципами інших правових систем (внутрішньодержавного і міжнародного права), а деякі мають особливу юридичну природу.

Дослідженню принципів права ЄС у своїх працях приділяли велику увагу такі вчені, як А. Татам та В. Кернс, їх аналіз та систематизація безпосередньо загальних принципів права сприяла більш комплексному і ґрунтовному розумінню тих правових форм, за допомогою яких здійснюється правове регулювання інтеграційних процесів в рамках ЄС. У зв'язку з цим, питання щодо визначення місця, ролі та значення принципів права в системі джерел права ЄС за поглядами даних вчених потребує на сьогодні детального аналізу та розгляду.

Серед принципів права ЄС прийнято вирізняти притаманні суто йому принципи: 1) співвідношення права ЄС з правовими системами держав-членів (верховенства права ЄС над національним правом держав-членів, прямої дії права ЄС); 2) функціонування ЄС, які визначають порядок реалізації наданих йому повноважень (принципи пропорційності, субсидіарності тощо); 3) спеціальні принципи права ЄС, які застосовуються в рамках окремих галузей або сфер правового регулювання в ЄС; 4) загальні принципи права ЄС — керівні засади правового регулювання, які діють у всіх сферах компетенції ЄС та, водночас, притаманні демократичним правовим системам. У зв'язку з невизначеністю питання про розкриття загальних принципів права ЄС, актуальним є дослідження саме цієї сфери. Сучасна правова основа для включення загальних принципів права до правової системи ЄС базується на ст. 263 Договору про функціонування Європейського Союзу [1].

Загалні принципи права ЄС виконують у правовій системі ЄС ряд важливих функцій: по-перше, заповнюють прогалини в праві ЄС, що забезпечує, власне, автономність та узгодженість правової системи ЄС, її ефективність; по-друге, допомагають при тлумаченні правових актів ЄС, а також актів національного законодавства його держав-членів; по-третє, слугують правовою підставою, джерелом права, при судовому розгляді [3, с. 1629].

Спектр поглядів щодо визначення конкретного переліку і змісту загальних принципів, які діють в ЄС є досить широким. Одну із найбільш повних класифікацій загальних принципів наводить британський учений В. Кернз, який вважає, що право ЄС включає в себе: по-перше, загальні принципи, які є спільними для правових порядків декількох держав-членів; по-друге, загальні принципи, які походять з природи права ЄС; по-третє, загальні принципи міжнародного права [3, с. 104].

Серед загальних принципів, спільних для правопорядків держав-членів науковець називає наступні: 1) принцип правової визначеності; 2) принцип законних очікувань; 3) принцип пропорційності; 4) основні права людини. Також, до цієї категорії принципів В. Кернз відносить деякі процесуальні права, зокрема, право на відповідний (судовий) процес, яке, в свою чергу, містить у собі певні гарантії: а) зацікавлена сторона має право бути належним чином поінформована з питань, які стосуються судового слухання; б) принцип, відомий в англійській правовій системі як *audi alteram partem* — особа має право бути вислуханою з метою власного захисту від покарання або заходу, що може серйозно зашкодити її інтересам (це означає, що перед тим, як вимагати від звинуваченого пояснень, його слід поінформувати про розпочату проти нього справу); в) зобов'язання суду повідомляти про причини, що слугують підставами для прийняття рішення, тобто мотивувати своє рішення. До загальних принципів, які походять із природи права ЄС, В. Кернз відносить принципи рівності та солідарності. Загальні принципи, що походять із правових звичаїв та традицій міжнародного права В. Кернз не розкриває [3, с. 104–110].

Інший британський науковець А. Татам пропонує свою класифікацію загальних принципів права ЄС. При цьому він акцентує увагу на тому, що не слід ототожнювати загальні принципи, що становлять неписане право ЄС та інші правові принципи, визначені в установчих договорах, наприклад, принципи вільного руху товарів і людей, заборони дискримінації на підставі статі (ст. 119 Договору про ЄС) або національності (ст. 6 Договору про ЄС) та ін. [4, с. 83].

Водночас, до неписаних загальних принципів права ЄС А. Татам відносить деякі принципи адміністративного і конституційного

права. Це, по-перше, *non bis in idem*: ніхто не може притягатися до відповідальності двічі за одну й ту саму провину. По-друге, право на юридичну допомогу: особа має право отримувати правову допомогу і бути представленою адвокатом, коли захищаються її законні права. У свою чергу, цей принцип містить два правила: 1) адвокат має право на доступ до усіх необхідних документів та, 2) спілкування між захисником і клієнтом має бути конфіденційним. По-третє, право не свідчити проти себе: незважаючи на те, що особу можна зобов'язати надати інформацію компетентному органу ЄС, навіть якщо ця інформація може свідчити проти неї, її не можна примусити відповідати на запитання, які могли би призвести до визнання протиправної діяльності, наявність якої встановлює лише відповідний орган ЄС. По-четверте, вже згадуваний вище принцип *audi alteram partem*. Крім того, серед загальних принципів права ЄС А. Татам називає: принцип правової визначеності, принцип пропорційності, принцип однакового ставлення або недискримінації, основні права людини, а також принципи прямої дії, верховенства та ефективності права ЄС [4, с. 70].

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно зауважити, що загальні принципи права є концентрованим виразом найбільш суттєвих рис і цінностей, притаманних правовій системі ЄС. В них знаходять свій вираз важливі демократичні традиції, що поділяються державами-членами та самим ЄС. Дійсність нормативно-правових актів ЄС у вирішальній мірі визначається тим, наскільки ці акти відповідають за своїм змістом не тільки установчим договорам, але й загальним принципам права. В свою чергу, їх розвиток, класифікація та подальше визначення є запорукою успішного існування доктринального матеріалу, що продовжуватиме шлях таких відомих дослідників як Татам та Кернз.

Література

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
2. Lenaerts K., J. A. Gutierrez-Fons The constitutional allocation of powers and general principles of EU Law // Common Market Law Review 47. 2010. PP. 1629–1669.
3. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу / В. Кернз [пер. з англ.]. К.: Знання, 2003. 381 с.
4. Татам А. Право Європейського Союзу / А. Татам / [пер. з англ.]. К.: Абрис, 1998. — 424 с.

Решетняк Наталія Володимирівна

магістрант

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

м. Київ, Україна

Рижук Юлія Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

м. Київ, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Україна, обравши шлях розвитку як правової соціальної та демократичної держави, взяла на себе зобов'язання щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини як головного обов'язку держави. Разом з тим, у Розділі II Конституції України, визначені права, свободи і обов'язки людини і громадянина, де у 46 статті закріплено, що право на соціальний захист громадян полягає у забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом [1]. В той же час, особливості забезпечення даного права поліцейським, конкретизовано Законом України «Про Національну поліцію» (далі — Закон) у Розділі IX «Соціальний захист поліцейських» [2], деякі положення якого мають неоднозначність визначення та реалізації.

Так, стаття 97 Закону визначає, що одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті), визначення втрати працездатності поліцейського є соціальною виплатою, яка є гарантованою допомогою з боку держави. Така допомога призначається і виплачується особам, які за Законом мають право на її отримання. В той же час, виключний перелік випадків, в яких така допомога виплачується, безпосередньо визначено Законом [2].

Зі змісту положень Закону вбачається, що набуття права на одноразову грошову допомогу пов'язується із фактом визначення інвалідності поліцейському, яка має наступати внаслідок захворювання, поранення (контузії, травми або каліцтва), пов'язаних з проходженням ним служби в органах внутрішніх справ або поліції; а також із виконанням одночасно двох обов'язкових умов: 1) інвалідність має бути визначена не пізніше шести місяців після звільнення поліцейського з поліції; 2) таке звільнення має відбутися виключно з підстави, визначеної у пункті 2 частини першої статті 77 Закону — через хворобу — за рішенням медичної комісії про непридатність до служби в поліції [2]. На нашу думку, існування таких обов'язкових умов, зумовлене особливістю проходження служби у Національній поліції.

В той же час, Конституційним Судом України було ухвалено рішення № 12-р/2020 у справі за конституційними скаргами Давимоки Олександра Григоровича, Бойка Миколи Вікторовича, Крюка Володимира Миколайовича, Токаренка Віталія Леонідовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 частини першої статті 97 Закону України «Про Національну поліцію» [3]. Рішення є остаточним, але залишає поле для аналізу відповідності правового регулювання нормам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) [4].

В абзаці четвертому підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України № 5-р/2018, зокрема, зазначено, що заходи соціального захисту мають втілювати ідеї соціальної солідарності та справедливості, бути спрямовані на охорону і захист особи при настанні можливих соціальних ризиків [5].

Встановлення порядку відмінного від інших що встановлені статті 97 Закону не є, тим фактором, який ставить цю категорію поліцейських у дискримінаційне становище. Адже саме існування цього виду допомоги є обумовленим метою зниження тягаря який покладається на поліцейських які отримали групу інвалідності під час проходження служби, оскільки отримана шкода здоров'ю унеможливує подальше проходження служби на штатних поліцейських посадах. Існування такого виду грошової допомоги, який прирівнюється Конституційним Судом України до соціальних виплат [3], не є заохочувальним, а є компенсаційним у зв'язку з втратою основної роботи, а, можливо, і будь-якої роботи взагалі, з огляду на відсоток втрати працездатності та встановлену групу інвалідності. Стосовно встановленого шестимісячного строку після звільнення то його встановлення корелюється з метою законодавця надати постраждалим особам час на отримання групи інвалідності, що зумовлене

тривалістю проведення обстежень та експертизи Медико-соціальною експертною комісією.

Погоджуючись з правовою позицією Конституційного Суду України, увагу правників у цьому питанні привертає до себе ще одна інституція — Європейський Суд з прав людини (далі — ЄСПЛ). Так, 8 та 14 червня 2019 року до ЄСПЛ, надійшли заяви від Тетяни Василівни Нечипоренко № 32522/19, Антона Олександровича Голки № 33081/19 та Олександра Григоровича Давимоки № 331000/19, у яких заявники скаржаться згідно зі статтею 14 Конвенції у взаємозв'язку зі статтею 1 Першого Протоколу до Конвенції щодо дискримінаційної різниці у національному законодавстві стосовно права на одноразову грошову допомогу у випадку втрати працездатності поліцейського [6].

Складається враження, що вимога скаржників про виплату їм одноразової грошової допомоги є не обґрунтованою, оскільки захід є саме компенсаційним для тих, хто потрапив у ситуацію втрати працездатності в момент проходження служби, а не після звільнення з неї з причин не пов'язаних з визначенням особи не придатною до служби у підрозділах органів внутрішніх справ. На нашу думку, у випадку скаржників, варто користуватися правом отримання пенсії по інвалідності в порядку вставленому Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [7].

У розрізі цього питання ЄСПЛ визначається, що «хоча стаття 1 Першого Протоколу не містить права на отримання соціальної допомоги будь-якого виду, якщо держава вирішує створити схему пільг, вона повинна робити це у спосіб, який є сумісним зі статтею 14 Конвенції» (Ribac v. Slovenia, § 51) [8].

Висновки. Існування випадку, у який потрапили скаржники, на перший погляд, є неприпустимим. Проте, проведений аналіз чинного законодавства та встановлення мети, покладеної у нормативне регулювання ч. 4 ст. 97 Закону України «Про національну поліцію», стає зрозумілим, що розтлумачена Конституційним Судом України норма не містить дискримінаційного підтексту, й спрямована на захист прав тих поліцейських, котрі втратили можливість проходити службу у складі Національної поліції через значну втрату працездатності та встановлення групи інвалідності. Встановлення ступеню шкоди здоров'ю після звільнення має підставою застосування інших механізмів відшкодування шкоди, відмінні від виплати одноразової грошової допомоги.

Література

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>
3. Рішення Конституційного Суду України від 22.10.2020 № 12-р/2020 у справі за конституційними скаргами Давимики Олександра Григоровича, Бойка Миколи Вікторовича, Крюка Володимира Миколайовича, Токаренка Віталія Леонідовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 частини першої статті 97 Закону України «Про Національну поліцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v012p710-20>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004
5. Рішення Конституційного Суду України від 22.05.2018 № 5-р/2018 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v005p710-18>
6. Case of Nechyporenko v. Ukraine and 2 other applications. Application № 32522/19, 33081/19, 331000/19. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appid": "\[33100/19\]", "itemid": "\[001-203417\]"}\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
7. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2262-12>
8. Case of Ribad v. Slovenia, № 57101/10. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179215>

Скоромний Ярослав Ігорович
кандидат юридичних наук, викладач
Львівський університет бізнесу та права
м. Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-4067-710X

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Правові засади притягнення судді до кримінальної відповідальності в Україні регулюються положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1], Кримінального кодексу України [2] та Кримінального процесуального кодексу України [3]. Проте, як показують дослідження, накладення кримінальної відповідальності на суддю відбувається, виходячи із загальних засад притягнення його до юридичної відповідальності.

Так, статтею 57 «Присяга судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] визначено, що перш ніж вступати на посаду судді, особа повинна присягти на те, що не вчинятиме правопорушень, які порочитимуть її звання як судді та підриватимуть авторитетність судової системи і правосуддя. Водночас аналіз практики вчинення судьями правопорушень та притягнення їх до юридичної відповідальності свідчить, що не завжди присяга, яку давали судді, вступаючи на посаду судді, ними дотримується.

Що стосується кримінальної відповідальності судді, то відповідно до положень Кримінального кодексу України [2] на сьогодні за службові злочини, які вчиняються суддею за результатами чи у ході виконання посадових обов'язків, на нього накладається кримінальна відповідальність.

Своєю чергою, притягнення судді до кримінальної відповідальності являє собою досить складний процес, оскільки, як показує судова практика, випадки притягнення судді до кримінальної відповідальності є доволі нечастими.

Попри те, притягнення судді до кримінальної відповідальності відбувається у випадку прийняття ним неправдивого вироку,

неправдивого рішення, неправдивої ухвали та/чи неправдивої постанови (згідно положень статті 375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» Кримінального кодексу України [2]. Водночас як покарання за такий злочин, то судді обмежується воля на термін до 5-ти років або позбавляється його волі на термін від 2-ох до 5-ти років.

Однак, якщо такі діяння судді, що відзначені вище, спричинили настання тяжких наслідків або були учинені із ціллю одержання користі (вигоди) та/чи з метою формування перешкод до законної діяльності журналістів згідно їх службових обов'язків, то у наслідку суддя карається позбавленням волі на термін від 5-ти до 8-ми років [2].

Слід також врахувати те, що процедура притягнення судді до кримінальної відповідальності відповідно до норм процесуального кримінального законодавства відбувається на загальних засадах, проте має особливу специфіку запровадження [4, с. 254].

Відтак, згідно положень статті 482 «Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу стосовно судді» Кримінального процесуального кодексу України [3] суддя може бути затриманий чи його можна утримувати під вартою чи під арештом лише за одержання згоди на те Вищої ради правосуддя. Своєю чергою, суддю не можна затримувати або утримувати під вартою чи під арештом, якщо не настав момент винесення обвинуваченого вироку судом, за винятком деяких випадків (до прикладу, коли суддя є затриманий на момент учинення ним тяжкого чи особливо тяжкого злочину чи після учинення такого злочину).

Також суддю не можна затримати за винесенням йому підозри у вчиненні ним злочину, за який передбачено накладення кримінальної відповідальності, та негайно звільнити. Однак, кримінальним процесуальним законодавством визначається, що подія затримання судді має місце тоді, коли є згода на те Вищої ради правосуддя. Без згоди суддю також можна затримати в момент або після вчинення ним тяжкого або особливо тяжкого правопорушення (злочину) [3].

Статтею 34 «Направлення кримінального провадження з одного суду до іншого» Кримінального процесуального кодексу України [3] зазначається, що у випадку, коли суддя є обвинувачений у вчиненні кримінального злочину та працював чи працює у суді, то розгляд кримінальної справи щодо судді потрібно проводити у іншому суді. Тут слід зазначити, що якщо справу відносно судді направили до іншого суду, то розгляд цієї справи починається із початку. Однак, у випадку, коли суддя, який вчинив кримінальне правопорушення, та є обвинуваченим і працює у Вищому антикорупційному суді, то

здійснення кримінального провадження щодо нього проводиться у Вищому антикорупційному суді.

Таким чином, опираючись на [4, с. 263] треба відмітити, що судовий розгляд справи відносно судді, який вчинив кримінальне правопорушення, може також проводитися судом, у якому суддя перебував на посаді судді (до прикладу, якщо суддя перебував на посаді судді у Верховному Суді). Проте, тут має місце ризик порушення умов справедливості та неупередженості ухвалення (прийняття) судового рішення, оскільки, за дослідженнями багатьох юристів, до повноважень Верховного Суду не належать повноваження розглядати судову справу щодо притягнення судді до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

Література

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Погорецький М. А., Польовий О. Л., Яновська О. Г. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: монографія. К.: ВД «Дакор», 2014. 308 с.

Мотовилець Владислав Володимирович

аспірант

Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

м. Хмельницький, Україна

ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Протягом багатьох років у юридичній літературі предметом дискусій є питання основних категорій, що характеризують вину як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення та необхідну умову кримінальної відповідальності. В межах сучасної правознавчої науки вина розглядається як внутрішня причина, що зумовлює людину до вільного, відповідального, етичного самовизначення, внаслідок чого вона володіє здатністю вирішувати справедливо, виступати проти несправедливого і уникати забороненого. Відповідно до загальноприйнятої вітчизняної кримінально-правової доктрини відсутність вини свідчить про відсутність складу кримінального правопорушення взагалі.

Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди із суб'єктивної сторони характеризується прямим умислом: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння і бажає його вчинити (винна особа усвідомлює, що вона одержує неправомірну вигоду з порушенням публічно-правового характеру оплати своєї праці за вчинення дій (бездіяльності) в інтересах того, хто дає, з використанням свого службового становища і бажає прийняти предмет неправомірної вигоди, переслідуючи при цьому мету нетрудового збагачення). Мотиви злочинної поведінки завжди є корисливі, а мета — одержання матеріальних та або нематеріальних благ для себе чи третіх осіб. Однак для того, щоб констатувати наявність вини особи власне в одержанні хабара, розуміння цих факторів ще недостатньо. Предметний зміст умислу винної особи в даному кримінальному правопорушенні носить більш складний характер. Одержання неправомірної вигоди неможливо об'єктивно відірвати від його давання і розглядати ізольовано поза їх

органічним зв'язком один з одним. Предметний зміст умислу винного повинен охоплювати і усвідомлення того факту, що особа, яка вручає винагороду, сприймає даний факт власне як давання неправомірної вигоди. Якщо таке усвідомлення з боку громадянина, що передає предмет неправомірної вигоди службовій особі, відсутнє, то відсутня й об'єктивна сторона одержання неправомірної вигоди, хоча не виключається вчинення іншого службового кримінального правопорушення.

При цьому умисел одержувача неправомірної вигоди також повинен містити усвідомлення того, що і особа яка пропонує або надає неправомірну вигоду усвідомлює зазначені обставини, а також незаконний характер своїх діянь. З іншого боку, якщо до компетенції особи, яка одержала неправомірну вигоду, не входить повноваження на виконання дій чи утримання від них, тобто шляхом обману, то вони повинні кваліфікуватися не як прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а як зловживання службовим становищем і шахрайство.

Давання неправомірної вигоди відбувається також тільки з прямим умислом. Винна особа усвідомлює, що вона вручає будь-які матеріальні цінності службовій особі і бажає вчинити ці дії. По суті справи ця особа за власною ініціативою, чи з ініціативи, а, можливо, і за вимогою самої службової особи чи пособника в прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, здійснює «підкуп» цієї службової особи, бажаючи саме цього. Мета злочинного поведіння може бути будь-яка, але найчастіше — це одержання якихось вигод для себе чи для близьких хабародавцю осіб.

Розглядаючи детальніше проблеми кримінально-правової оцінки прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди до відповідних змін у ст. 368 КК України, можна виділити такі варіанти. Перший стосується випадку, коли службовій особі зробили пропозицію неправомірної вигоди, а вона відмовилася від його отримання. Діяння такого потенційного надавача неправомірної вигоди необхідно кваліфікувати як готування до давання неправомірної вигоди, а також як невдале підбурювання службової особи до отримання неправомірної вигоди (замах на підбурювання).

Другий варіант пов'язаний з пропозицією неправомірної вигоди, коли службова особа ясно виразила свою згоду на його отримання, проте внаслідок причин, незалежних від волі винних, на цьому їх злочинна діяльність була перервана. Діяння потенційного надавача неправомірної вигоди у цьому випадку мають таку саму кримінально-правову оцінку, як і в першому варіанті. У цьому випадку доцільно звернути увагу на кримінально-правове значення згоди службової осо-

би, яка, нашу думку, також має всі ознаки готування до кримінального правопорушення отримання неправомірної вигоди. Відповідно до ст.ст. 14, 368 КК України, готування до отримання неправомірної вигоди є караним діянням і тягне за собою кримінальну відповідальність [1].

Третій випадок пов'язаний з пропозицією неправомірної вигоди, коли службова особа спершу погодилася його прийняти, а потім відмовилася від пропозиції, і на цьому злочинна діяльність була припинена. Кваліфікація діяння потенційного надавача неправомірної вигоди та службової особи і в цьому випадку залишається незмінною, а відмова службової особи може розглядатися як добровільна відмова за правилами, передбаченими в ст. 17 КК України [1].

При розслідуванні кримінальних правопорушень цієї категорії особистість службової особи яка приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду (раніше — хабарника) становить більший інтерес, тому що, вона у своїй злочинній діяльності використовує службове становище, завдаючи значної шкоди престижу держави, виконання певних функцій якої їй належить. Ця свого роду соціальна сторона кримінального правопорушення підриває авторитет не тільки певного державного чи адміністративного органу, а й створює враження загальної продажності і взагалі відсутності заходів для боротьби з нею.

Психологічним моментом, який сприяє вчиненню хабарництва, є деформація особи, відступ від прийнятих у суспільстві моральних принципів, адаптація до середовища, яке ігнорує існуючі уявлення про законність і мораль заради здійснення своїх корисливих намірів.

Моральна сторона особи яка надає неправомірну вигоду або пропонує чи обіцяє її (як і службової особи яка приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду) нині зазнає певних змін, пов'язаних з можливістю одержання вигоди, що становить матеріальний інтерес.

Особа переконується в тому, що прийняті нею незаконні рішення дають їй матеріальні блага, в окремих випадках дуже значні — у вигляді автомашин, сімейних путівок для відпочинку за кордоном, у престижних комфортабельних готелях тощо. Поступово рівень її моральних підвалін знижується, перевагу беруть життєві блага, які мають не примарний, уявний характер, а несуть справжній, відчутний добробут. Психологічно рівень можливостей, які приносять бажане без особливих турбот, захоплює і починає превалювати над моральними цінностями, які людину більше не приваблюють.

Одержання неправомірної вигоди стає звичним, майже нормою її поведінки й переходить у вищу стадію, коли в основі отримання не-

правомірної вигоди лежить вимагання. При цьому моральні принципи вже не мають жодного значення, а головним є нажива, якій підлегла і супроводжується вся діяльність особи.

Примітним у цьому плані є те, що не тільки цілком ігнорується існування законних соціальних і моральних заборон, а й зовсім зникає страх перед відповідальністю чи можливими негативними наслідками. Домінує вседозволеність, безвідповідальність, яка нівечить не тільки хабарника, а й його оточуючих, підлеглих осіб. І нерідко цілі структури грузнуть у цих кримінальних правопорушеннях, виконуючи оплачувані ролі пособників, посередників, осіб, які поширюють відомості про великі можливості того чи іншого чиновника та його готовність за винагороду виконати певні прохання.

Така сукупність ознак, що характеризують поведінку службової особи у поєднанні з іншими засобами антикорупційного механізму можуть бути використані в процесі застосування у концепції правоохоронної діяльності побудованої на аналітичній розвідці intelligence-led policing, як чинники корупційного «ризикового» характеру, що відзначають протиправний характер діяльності особи.

Сьогодні у світі відбувається перехід від правоохоронної діяльності заснованої на принципі реагування на виявлене правопорушення до діяльності заснованої на аналізі різноманітних розвідувальних даних, які мають попередити вчинення правопорушення. Це призводить до зміни принципів розслідування та формування системи доказів.

Допроцесуальне виявлення важливої інформації відбувається не лише через застосування системи оперативно-розшукової діяльності, допустимість матеріалів якої постійно оспорується стороною захисту, а через інструментарій аналітичного аналізу масивів належної інформації, яка вже перебуває у розпорядженні зацікавлених державних органів.

Для управління аналітичною розвідувальною діяльністю та її максимальним використанням потрібна відповідна основа чи модель, а також необхідно забезпечити, щоб інформація та розвідувальні дані були зібрані, оброблені та використані в суворій відповідності до національних законів та міжнародних стандартів щодо прав людини. Таким чином, сьогодні мова йде про широке застосування концепції правоохоронної діяльності побудованої на аналітичній розвідці intelligence-led policing (ILP ризикова система).

Правоохоронна діяльність, керована аналітикою, покликана змінити домінуючу правоохоронну парадигму «реактивної поліцейської діяльності». Правоохоронна діяльність, керована аналітикою, є управлінською моделлю для прийняття рішень щодо розподілу

ресурсів на основі фактичних даних про злочини та наявних доказів, щодо діяльності окремих злочинців, організованих злочинних груп, або кримінального середовища в цілому. Це нова «філософія», яка робить більший акцент на обміні інформацією та спільних стратегічних рішеннях щодо проблем злочинності. ІЛР ризикова система дозволяє здійснювати перспективний та діяльнісний підхід щодо правоохоронної діяльності.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закони України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>

**ГО «МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЦЕНТР
РАЗВИТИЯ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»**

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ «ИНТЕРНАУКА»

Сборник тезисов научных трудов

V МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ:

**«НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ:
ПАРАДИГМА ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ»**

Прага, Чехия

«28» декабря 2020

Издано в авторской редакции

Адрес: Украина, г. Киев, ул. Павловская, 22

Контактный телефон: +38(044) 222-5-889

E-mail: info@international-science.com

<http://international-science.com>

<http://inter-nauka.com>

Подписано в печать 31.12.2020. Формат 60×84/16

Бумага офсетная. Гарнитура SchoolBookAS. Печать на дупликаторе.

Тираж 100. Заказ № 435.

Цена договорная. Напечатано с готового оригинал-макета.

Напечатано в издательстве ООО «Центр учебной литературы»

Свидетельство про внесения субъекта издательской деятельности в
государственный реестр издателей, изготовителей и распространителей
издательской продукции: Серия ДК № 2458 от 30.03.2006